

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

NOTO-YA-MASOGANA: PADI YA
BOITSHWARO

ka

ENNIAH MATEMANE LEKGANYANE

E neelanwa go ya ka dinyakwa tša tikri

ya

MAGISTER ARTIUM

ka

LEFAPHENG LA POLELO LE DINGWALO LE FILOSOFI

MOHLAHLI: DR M.J. MOJALEFA

MOTHUŠI: PROF P.S. GROENEWALD

YUNIBESITHI YA TSHWANE

TSHWANE

JANAWARE 1997

© University of Pretoria

1. KGAOLO YA PELE

1.1 Matseno

Tsebe o ngwadile sengwalo se tee, e lego padinyana ya ***Noto-ya-Masogana*** (1955). ***Noto-ya-Masogana*** ke padinyana ya lerato yeo Groenewald (1974:18) a e bitšago sengwalo sa go itiša. Ka ntle le gore ke sengwalo sa go itiša, o re ke se bohlokwa, o ile a re padinyana yeo ke ketapele ya dingwalo tša Matsepe. O ruma polelo ya gagwe ka go re:

However, ***Noto-ya-Masogana*** is one of the important document in the history of Northern prose fiction.

1.2 Maikemišetšo

Go fihla bjale ga go na banyakišiši bao ba šetšego ba nyakišišitše ***Noto-ya-Masogana***, ge e se fela Groenewald yoo le yena nyakišišo ya gagwe e sego ya tsenelela ka botlalo. Bjale go latela tshekatsheko ya Groenewald.

Groenewald, P.S. D.G. Palaki Tsebe, *Noto-ya-Masogana* "Lesibana" (1974)

Ke padinyana ya lerato ya go itiša yeo e anegago ditaba tša lerato tša kgarebjana ye botsana, Mamahlo le lesogana la gagwe, Lesibana, yoo a sa tšogo aloga, mošemane wa go tšwa lapeng la thuto. O tšwela pele go hlaloša padinyana ya go itiša ka gore ke "kleinverhaal". Ka kgopolo yeo o re kalotaba ga se yeo e raraganego. Taba ye bohlokwa mo ke ditiragalo. Tikologo ga e šomišwe gore e be seka goba seswantšho se se hlalošago bophelo goba semelo sa moanegwathwadi. Ka lebaka leo baanegwa ke baanegwahlaedi.

Tsebe mo padinyaneng ye o a bega, ga a hlatholle, ga a raragantšhe

ditaba bjalo ka Matsepe, eupša o raragantšha ditaba go phala Serote, Madiba le SehloDIMELA. Mo dingwalong tša go itiša ditaba di a begwa ga di hlathollwe ka botlalo. Mongwalelong mongwadi o a bega; ga a hlaloše gore mmadi a kwele baanegwa bohloko; ka fao khuduego ke ya go kgahliša.

Ge Groenewald a nyakišiša, o bolela ka ga thulaganyo gomme o re fa lenaneo leo mo go lona go lego kalotaba, tšwetšopele le tlemollo ya lehuto. O tšwela pele go bolela gore padi ye e theilwe godimo ga dithekniki tšeo go tšona go hwetšwago, tekolapejana, boipoeletšo/leboo thatafatšo, go diegiša nako le phetogonepišo. Ka ntle le dithekniki tšeo o sa bolela ka mongwalelo le tshegišo.

Tekolapejana

Groenewald ga a tšweletše tlhalošo ya lereo leo, o no re ka tekolapejana go lebeletšwe taba ya moriti. O šomišitše tekolapejana ge a re Mosadinyana ke moriti wa Mamahlo mola Dikwata e le moriti wa Lesibana. Dikwata le Mosadinyana ba swantšhwa le Mamahlo le Lesibana. Toro ya Lesibana ge a le kgolegong, le taelano ya Lesibana le Mamahlo seteišeneng, kudu ge Mamahlo a botšiša Lesibana gore a ka se mo le bale, di bopa karolo ya tekolapejana.

Boipoeletšo/Leboo

Go boeletšwa ditiragalo tšeo Lesibana a di dirago, gomme o fularelwa ke badimo. Ge a dira molato, o a otlwa, a itshola a buša a amogelwa. Tšona tše ka moka di a boeletšwa. Diphošo tša Lesibana di golela pele. Phošo ya mafelelo ke ge a swarwa a lahlelwa kgolegong.

Thatafatšo

E lebane le taba tša Lešala. Babadi ba tseba gore mafelelong Mamahlo le Lesibana ba tla nyalana. Molato ke ge Lesibana a sa boele gae. Bjale mongwadi o thatafatša ditaba gore babadi ba se ke ba lemoga tsela yeo mongwadi a tlogo rarolla ditaba. Gape go tšwelela tokollo ya Mamahlo. Lešala o tšwelela e le motho wa go botega. Babadi ba nyaka ge Mamahlo a ka nyalwa ke Lesibana e sego Lešala. Fela Lešala ke motho wa go loka. Bjale babadi ba thoma go ba le pelo tše pedi.

Go diegiša nako

Groenewald ga a tšweletše tlhalošo ya go diegiša nako. Mongwadi o diegiša nako go gatelela taba ya gore Lesibana o otlilwe. Go mmadi Lesibana ke motho wa go loka ka ge a otlilwe. Gape o gatelela taba ya Lešala ge a foša Lesibana ka maswika ka go šomiša thekniki ya go diegiša nako.

Phetogonepišo

Phetogonepišo ke ge a šomiša poledišano gore ponego ya mongwadi e se be gona. Go tšwelela kudu poledišano ya baanegwa. Groenewald o re ke thekniki ya polelotramatiki, ye e fetolago nepišo.

Tshegišo le mongwalelo

Mongwadi o laodiša ditaba ka ntle le go tšweletša khuduego goba manyami, le ge e ka ba kwelobohloko. Groenewald o re ke tebanyo ya Tsebe gore khuduego e se be gona. Go na le ditsela tše pedi tše a di latelago. Tsela ya mathomo ke ge mongwadi a šomiša medirišo, go fetoga ga sediri, tirwa le sediri se se sa laetšwago, go šomišwa ga leba, lekopanyi, lehlathi le tshwantšhanyo. Tsela ya bobedi ke ge a šomiša tshegišo.

Dipadithuto tša mathomo (Serote, **Molato**; Madiba, **Tsiri**, Sehlodimela, **Moelelwa**, bjalobjalo) ga di na thulaganyo ye e rarane. Polelo yeo ya Muir (1957:32) mabapi le padi ya “picaresque” e hlaloša se padinyana tšeo di lego sona:

- . Ke moanegwathwadi yo a itšego.
- . O welwa ke ditaba tše di itšego.
- . O gahlana le baanegwa ba bangwe ba itšego.
- . Mongwadi o hlaloša maemo a ditaba bathong.

Nyakišišo ye e ya go fapantšha dikgopolo tše tharo tšeo ka gobane di a fapana. Monyakišiši yo a hlalošitšego phapano yeo gabotse, ke Marggraff (1994:10). Ge a tiiša taba yeo o re:

Moral story is one of the types of narrative found in early modern Zulu literature. Furthermore, this early modern Zulu literature exhibits a related didactic story as well as picaresque tendencies.

1.3.1 **Pikareski**

Kgopolo ye ya pikareski ke ye bohlokwa, le ge o ka re ga re na dingwalo tše di lebanego gabotse le mohuta woo wa tšona. Fela diphapantšho tšeo tše dingwe di gona tša go swana le padinyana ya Serote, **Molato**. Pikareski ke mohuta wa kanegelo ye e nago le moanegwathwadi goba moanegwa yo mogolo o tee yo a itšego. Ge a hlatholla pikareski Hawthorn (1985:13) o re:

Picaresque is built on the tradition of the sixteenth century Spanish picaresque narrative which typically portrayed a sharp witted rogue living of his wits while travelling through a variety of usually low life setting.

Hawthorn o gatelela taba ya leeto mo go pikareski, leo Groenewald (1993:20) a rego:

Gantši ge e le padi, (yeo) diteng tša yona di lebana le leeto. Leeto le le swantšha bophelo; le na le mathomo, le mafelelo. **(Molato, Moelelwa, Noto-ya-Masogana).** Bangwadi bao ba mathomothomo ga ba raragantšhe ditaba ge ba di rulaganya. Gantši kgaolo ye nngwe le ye nngwe e hlaloša tiragalo e tee fela ya bophelo bja moanegwathwadi yoo.

Moanegwathwadi wa kanegelo yeo ya pikareski ke motho wa go hloka tlhokomelo go se sengwe le se sengwe seo a se dirago; ke moradia wa go hloka tshepagalo. Baldick (1990:109) o hlaloša ka go re:

... it is used to refer to narratives that do not have a picaro as their central character, but which have a loose structure consisting of sequences of episodes which are held together only by the central character, who often embarks on a long journey.

Baldick o kgonthiša gore se bohlokwa ke tatelano ya ditiragalo tšeo di tlemaganywago ke "picaro" (moanegwa). Ge a hlaloša tatelano yeo ya ditiragalo Marggraff (1994:41) o re ditiragalo di dikologa godimo ga moanegwa o tee, moo kgolo ya ditiragalo e amanago le ditiragalo tša moanegwathwadi, tšeo di sego tša tlwaelega.

Go ka rungwa ka gore pikareski e theilwe godimo ga moanegwa wa go hloka tshepagalo, wa mathaithai le wa boradia bophelong bja gagwe. O gahlana le bagwera ba bangwe le ditiragalo tše dingwe tše di itšego mo bophelong bja gagwe. Go realo ke gore kgaolo ye nngwe le ye nngwe ya pikareski e hlaloša tiragalo e tee yeo e itšego yeo e lebanego le bophelo bja moanegwathwadi.

1.3.2 Padithuto

Padithuto ke kanegelo yeo e anegago tša merero ya thuto yeo e rutwago le ge e se ya ka sekolong. Mohlala wo mobotse dingwalong tša Sepedi ke *Tshekong* (Molosi). Ge a tšwetša pele kgopolo yeo Abrams (1988:42) o re:

... The adjective "didactic" (from the Green word meaning "skilled in teaching") is applied not only to a work that is designed to expound systematically a branch of theoretical, moral, or practical knowledge, but also to literary works which embody in a persuasive imaginative or functional form, a moral religious, or philosophical theme or doctrine.

Abrams o hlaloša thuto yeo e swanetšego go rutwa ngwana. Ke ka fao Cuddon (1982:191) a rego maikemišetšo a padithuto ye nngwe le ye nngwe ke go ruta goba go laela motho. Go realo o bolela gore thuto yeo e lebišitšwe go mediro ya bokgabo yeo e akaretšago tšweletšo, kakanyo le bodumedi. Mošomo wo wa bokgabo, Beckson le Ganz (1961:15) ba o hlaloša ka go re:

A work may be considered didactic if its **first** and **foremost** aim is to advance teaching, be it moral, political or anything else which is related.

Ke sona seo Marggraff (1994:32) a rego ke thuto yeo e swanetšego go rutwa ngwana. Ke ka fao a rego:

The didactic story is being taught, and consists of more than mere fiction.

Padithuto e lebane le thuto yeo motho a swanetšego go e ruta mafelong a thuto. E ka ba thuto yeo e lebanego le sedumedi, sepolitiki, mediro ya diatla le mehuta ye mengwe ya thuto yeo e

rutwago. Ke thutotirišo yeo e sepelelanago le thutakakanywa.

1.3.3 Padiboitshwaro

Padiboitshwaro e nepiša go itshwara ga motho; ka fao motho a godišwago ka gona. Ka go realo ke thuto ya ka gae, motseng goba setšhabeng. Ke thuto yeo e lebanego le maitshwaro a mabe goba a mabotse. Ke ka lebaka leo bangwadi ba Sepedi ba mohuta wo wa sengwalo, ba tlaleletšago dithaetlele tša dipadi ka seema se e lego “mahlale a ja mong”. Ge a ngwala **Moelelwa**, SehloDIMELA o tlaleletša thaetlele yeo ka seema se, “thutelabogolo e a roba”. Maitshwaro ao Abrams (1988:98) o a hlaloša go re:

Morality plays were dramatized allegories of the representatives of christian life in the mode of a quest for salvation in which the crucial events are temptation, sin and the confrontation with death.

Ka mokgwa woo Abrams o nyalantšha maitshwaro le thuto ya bophelo bja Bokriste, ya go kgalema mediro ye mebe. Ke ka fao go bolelwago ka maitshwaro a go loka le a go se loke. Ge a gatelela maitshwaro ao a go loka le go se loke Groenewald (1974:20) o re:

... is daar `n ander nitweg om sy leser se belangstelling te wek, daarmee die vertrouensverhouding tussen hom en sy leser op die absolute, universele mensewaardes van goed en kwaad; soek hy dus geen regverdiging vir sake op ander grond nie as die vervat in die genoemde moreel-etiese kode.

Groenewald o tiiša gore maitshwaro a motho ao a tšwelego tseleng a kgopiša badimo. Ka gona badimo ba tla mo fularela. Ke gore ge motho a dira tše mpe badimo ba tla mo otlala. O tšwela pele go hlaloša gore moanegwathwadi wa padi ya boitshwaro o na le dinyakwa tša go

loka le bofokodi, gomme o lebanwe ke kotlo ge a ka dira phošo efe kapa efe (1976:22, 27). Se se bontšha gore padi ya boitshwaro e tla ba le dikarolwana tše mpe tše di hlotšwego ke moanegwathwadi moo e lego gore kotlo e tla tšwelela ka morago. Ka fao go gatelelwa boitshwaro bja moanegwa; go realo ke gore boitshwaro bjo bo bolelwago, ga bo ame mongwadi le mmadi. Kgopolo yeo Marggraff (1994:28) o e šitlela ka go re:

It is obvious that many of the characteristics of the reader of the moral story is also applied to the author of the moral story. This serves to strengthen the fact that both the author and the reader are totally excluded from the happening in the moral story and have no influence whatsoever in the happenings.

Mabapi le padi ya boitshwaro borateori bao ba šitlela boitshwaro bja motho bjo bo ka tšwelelago e le bjo bo lokilego goba bja go se loke. Gomme bona ba tiiša lehlakore la go loka, ke gore boitshwaro e swanetše go ba bja go loka e sego bja go se loke. Ke ka lebaka leo ba tlemaganyago boitshwaro le boModimo goba Bokriste.

Bjale ka ge go fapantšhitšwe dikgopolo tše go ya ka ditlhalošo tša tšona, ge go yo sekasekwa ***Noto-ya-Masogana***, go tlo lemogwa gore kanegelongyana yeo e lebane le boitshwaro, e sego thuto goba pikareski. Pele ga ge e ka ahlaahlwa go tla lekolwa mokgwa wa nyakišišo.

1.4 **Mokgwa wa nyakišišo**

Ka nyakišišo ye go tlo hlalošwa popego ya ***Noto-ya-Masogana***. Se popego e lego sona se tlo hlalošwa pele. Basekaseki ba pele ga “Russian Formalism”, ge ba be ba sekaseka sengwalo ba be ba nepiša nyakišišo ya bona le bophelo bja mongwadi. Go realo ke gore tshekatsheko ya bona e lebane le sengwalo le mongwadi. Dilo tše

pedi tšeo, sengwalo le mongwadi ba be ba sa di farologantšhe. Ke ka fao Jefferson (1986:26) a rego:

The “homespun” view of literature had tended to see literature either as an expression of an author’s personality and world-vision, or as a mimetic (that is to say, realistic) representation of the world in which he lived, or most typically as the mixture of both which Cathrine Belsey describes as “expressive realism”.

O tšwela pele go tiiša seo a se bolelago letlakaleng la 26 ka go re:

To see a literary work as an expression of the personality of the author leads inevitably to biography and psychology.

Mokgweng wa bona wa go nyakišiša, banyakišiši ba go latela bao e lego “Russian Formalists” gammogo le balatedi ba bona ba ile ba sola mokgwa wa nyakišišo wo wa banyakišiši ba peleng. Bona ba ile ba gatelela gore ge go nyakišišwa sengwalo ga gwa swanela go tsinkelwa le bophelo bja mongwadi. Ke ka fao Jefferson le ba bangwe (1986:14) ba rego:

Biography has traditionally played a large role in literary studies, but ever since the American New Critics raised the issue of “international fallacy”, it has been thought that biography may actually constitutes an obstacle to the study of literary texts. The importance given to the author by literary studies tends, roughly speaking, to be in inverse proportion to the importance given to specifically literary qualities.

Ba feteleka sengwalo ge se na le mahlakore a mabedi. Ba re (Wellek le Warren, 1949:141):

Structure is a concept including both content and form so far as they are organised for aesthetic purpose. The work of art is then considered as a whole system of signs, or structure of signs serving a specific aesthetic purpose.

Mojalefa (1995:82) o akaretša taba yeo ka go re:

Banyakišiši bao ba thomile go nepiša popego ya sengwalo ge ba se fetleka, ba fapantšha diteng le thulaganyo. Le ge ba fapantšha dikgopolo tšeo tše pedi, ba fo gatelela kamano gare ga tšona.

Ke ka fao Wellek le Warren (1973:141) le bona ba akaretšago ka go re:

But a distinction between form as the factor aesthetically active and a content aesthetically different meets with insuperable difficulties. At first sight the boundary line seem fairly definite. If we understand by content the ideas and emotions conveyed in a work of literature, the form word include all linguistic elements by which contents are expressed. But if we examine this distinction more closely we see that content implies some elements of form, e.g. the events told in a novel are parts of the content, while the way in which they are arranged into a "plot" is part of the form.

Strachan (1988:3) o hlaloša popego ya sengwalo ka gore se na le matlalo a mararo e sego a mabedi, o fapana le ka fao "Russian Formalists" ba bolelago ka gona. Ge a kgonthiša taba yeo o re:

Ons lei verder af dat "fabel" gelyk is aan die eerste vlak wat telkens in bostaande paragrawe vermeld word. Sujet vervat in beginsel beide die tweede en derde vlakke. Die driedeling maak dus h fyner onderskeid moontlik. Soos spesifiek Bal

hierdie begrippe gebruik, hou die tweede vlak verband met die visie waaruit daar na die eerste vlak gekyk word, in die derde vlak word hierdie visie onder woorde gebring.

Mokgwa wo wa nyakišišo ya sengwalo ke wa go fetleka popego ya sengwalo ge e na le matlalo a mararo, go ya ka fao Strachan a a hlopilego ka gona. Empa nyakišišo ye ya bona e fapana le yeo ya Strachan ya gore sengwalo se na le matlalo a mararo e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo, ka gobane Strachan o bolela gore letlalo leo la boraro la sengwalo le lebane le tebelelo. Ke yona phapano ye kgolo yeo ba fapanago ka yona, ka gobane go ya ka Mojalefa (1995:83) letlalo leo la boraro le lebane le thuto ya mongwalelo.

Bjale go yo hlalošwa matlalo ao a mararo a sengwalo.

1.4.1 **Diteng**

Groenewald (1992:1) o hlaloša gore sengwalo se swana le legaba la eie leo le nago le matlalo a mararo e lego, diteng, thulaganyo le mongwalelo:

Letlalo la diteng ke ditaba ge di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a bolela/ngwala ka ga tšona, pele ga ge a di hlaloša.

Marggraff (1994:61) o tlaleletša taba yeo ka go re:

The fact that the story level is the basic level of a narrative, does not mean that it is reality - it is an abstraction of the reality (the author has dissociated from the reality).

Gona letlakaleng leo o dio akaretša taba yeo ka go re:

The extent and degree of abstraction depends on the author's decision. This means for example, that when an author decides to abstract a great deal, he/she will write a short story or a novelette and if abstraction is not extreme, the author will be writing a novel (which contains far more information than a short story or a novelette).

Go ka thwe Marggraff o gatelela taba ya go akaretša. Ge a hlatholla kgopolo ya diteng Groenewald (1993:8) o akaretša kgopolo yeo ya diteng ka gore ke kgopana e tee ya ditaba yeo e amantšhwago ke sererwa.

1.4.2 **Thulaganyo**

Go ya ka Serudu (1989:48), Serudu le Kgobe (1985:71), Abrams (1981:137) le Brooks (1975:25) thulaganyo ke kanegelo ya ditiragalo eupša tabakgolo ke seo se hlolego ditiragalo tšeo. Bangwadi ba ka moka ba kgopolong e tee; e lego ya go anega ditiragalo, le ka fao ditiragalo tšeo di anegwago; di hlolegago ka gona. Seo se ra gore ditiragalo di tšweletšwa ka mo di latelanago go ya ka mo di hlatlolanago ka gona. Le ge borateori ba ba na le kgopolo e tee go na le moo ba felago ba fapana gona. Serudu (1989:48) le Brooks (1975:25) ba tlaleletša taba yeo ya ditiragalo ge di tšwelela ka mokgwa wa freimi goba motheo woo go wona mongwadi a hlamago taba ya gagwe godimo ga wona.

Tlhalošo ya borateori bao e fapana le ya Groenewald (1991a:22) ka gobane yena o hlatholla thulaganyo gore ke peakanyo ya ditaba le ditiragalo tše mongwadi a ikgethetšego tšona go di šomiša ge a ngwala sengwalo. Ge a tšwela pele o hlaloša thulaganyo ka go re (1992:2):

... thulaganyo ya sengwalo ke tlhopho ya dithekniki ge di amana seng sa tšona, ge ye nngwe le ye nngwe e lebane le moko wa ditaba.

Mojalefa (1995:38) o tiišetša seo Groenewald a se bolelago ka godimo ka go re:

Thulaganyo ke letlalo lela la go pharologanya sengwalo le seo e sego sengwalo. Mmoledi o bolela ditaba gore molaetša o hlatholle tebelelo ya gagwe malebana le seo se rerwago (sererwa).

Ka go realo ge mongwadi a rulaganya ditaba tšeo di itšego o na le maikemišetšo a go tšwetša moko wa ditaba pele. Ke ka fao Groenewald (1993:5) a rego go na le ditsejana tša go fapafapana tša go rulaganya ditaba, gomme tšona ditsejana tšeo di bitšwa dithekniki. Re yo bolela ka dithekniki ge re sekaseka thulaganyo.

1.4.3 **Mongwalelo**

Abrams (1981:190-191) o hlaloša mongwalelo ka go o akaretša, o no re:

Style is the manner of linguistic expression in prose or verse - it is how a speaker or writer says whatever it is that he says. The characteristic style of a work or a writer may be analyzed in terms of its figurative language, the patterns of its rhythm, component sounds, and other formal features; and its rhetorical aims and devices.

Tlhalošo yeo e nepišwa ke Céline (1974:934) ka gore o hlatholla mongwalelo ka mokgwa wa go o lebanya le maikutlo le ge e le khuduego ya mongwadi. Gomme godimo ga fao Lotman (1968:31) yena o bona mongwalelo bokamodiro wa bokgabo. Mojalefa o tiiša

gore Lotman:

O bolela gore ge re lebeledišiša sengwalo goba modiro wa bokgabo, re lemoga ka moo ditaba tša modiro woo o rula-gantšwego ka gona. Gape o bolela go re le go rulaganya ga temogo, tsebo le letswalo le ge e le monagano (tša mongwadi) di bewa pepeneneng; seo se hlaloša ka moo mongwadi a bonago goba a lemogago ka gona.

Kerkhoff (1962:16) yena o hlaloša ge mongwalelo o na le dielemente. Dielemente tšeo di bopa polelo yeo e dirišwago, gomme di kgokagantšhwa ke moko wa ditaba, yona taba yeo e swanetšego go bewa pele ga mmadi gore a e lemoge ge a bala.

Ge a tšwela pele (1962:27) o re go na le mahlakore a mararo ao a hlalošwago ge go bolelwa ka dielemente tšeo; ke go re mmadi o swanetše go kgona go šupa dielemente tšeo tša mongwalelo ge a ahlaahla sengwalo. Gomme dielemente tšeo di bontšhwa ka diphapantšho ge go ngwalwa goba go balwa.

Go ka rungwa ka gore ge go sekasekwa mongwalelo go swanetše go hlokomelwa polelo. Go ya ka Mojalefa (1995:40):

... ke gore polelo yeo e tiišago moko wa ditaba. Ke yona polelo yeo mongwadi a dirago segwera le mmadi ka gobane mongwalelo o ntšha khuduego. Re gatelela gore mongwalelo ga o laolwe ke dikapolelo fela, eupša o laolwa le ke khuduego le maikutlo tšeo di tšweletšago moko wa ditaba.

Le ge go le bjalo, lengwalonyakišišo le, ga le ye go nyakišiša mongwalelo, eupša matlalo a mabedi a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo fela.

Tshepedišo ya ditaba

Mo kgaolong ye e latelago e lego ya bobedi go tlo ahlaahlwa diteng, gomme go tlo hlokomedišišwa dielemente tša diteng. Kgaolong ya boraro go tlo lebelelwa thulaganyo I, mola kgaolong ya bone go tlo lebelelwa thulaganyo II. Kgaolo ya bohlano e lebane le kakaretšo.

2. KGAOLO YA BOBEDI

2.1 Matseno

Kgopolo ya diteng e šetše e hlalošitšwe mo kgaolong ya mathomo. Mo kgaolong ye ya bobedi go yo lekolwa sererwa le dielemente tša diteng tša *Noto-ya-Masogana*. Pele go tlo akaretšwa diteng.

2.2 Kakaretšo ya diteng

Pukung ye ya *Noto-ya-Masogana* go bolelwa ka lesogana la go tšwa ka lapeng la thuto e lego Lesibana. Lesogana le le sa tšwa go thopa bonna.

Lesibana o forana le kgarebjana ye botsana ya go tšwa lapeng la molao. Lesibana o swanelwa ke go tšwa ka difata a ye Makgoweng go yo šomela tšhelete ya magadi a Mamahlo. Ge ba laelana, Lesibana a leba Makgoweng, Mamahlo a botša Lesibana gore a se mo lebale a etša Dikwata yo a tlogetšego Mosadinyana nyanyeng. Lesibana o tshepiša Mamahlo gore o tla boa nakong yeo e sa fetšego pelo a tla a mmeke. O re ge e le gore go na le motho yo a hlanogago, motho yoo e tla ba Mamahlo e sego yena.

Go fihleng ga Lesibana Makgoweng o ile a thwalwa mekoteng. Bošegong bjoo Lesibana a fihlilego ka bjona Makgoweng o ile a lora a šetše a feditše mošomo wa gagwe; a boetše gae gomme a botša Mamahlo gore ba šwanetše ba phakiše ba nyalane gore ba tle ba kgone go hloma mošašana wa bona. Lesibana o ile a tsena fase ka mafolofolo. O be a gwerane le lesogana leo le bitšwago Lemeko. Tšatši la mathomo Lesibana o boile mošomong a tšwele maphone. Lemeko o ile a mo iša go alafša. Ge ba le moo Lesibana o ile a duma dikgarebe tša baaki, gomme Lemeko a mo kgala. Lesibana o rile go amogela moputso wa gagwe wa mathomo a itswalanya le mekgwa ye

mebe ya Makgoweng.

Tšatši le lengwe Lesibana a tšhabela Lemeko a ya le boTholo Fidase. Ge a fihla fao o ile a raga digalase a phula Tholo madi. Ge a kgalwa Lesibana o ile a ngangabala. Ge ba le tseleng a boela kompong Thema o ile a kgala Lesibana, gomme Lesibana a itshola.

Go ba a boa Fidase ga Manthipe Lesibana o ile a fetša nakwana a sa lebadiša. Tšatši le le lengwe a buša a tšhabela Lemeko a leba Fidase a le tee. O ile a timelelwa ke ga Manthipe gomme a hlakana le mosadi yo a bitšwago Madlamini a mmotšiša gore a ka reka kae dijo. Madlamini a botša Lesibana gore a ka mo rekišetša dijo ka theko ya fase. Lesibana o ile a ya ga Madlamini a fiwa tša mosego. Goba a fetša go ja a fiwa sa go fološetša. Ge a swanetše go lefa, a ema hlogo ge Madlamini a nyaka ponto go tšeo a di jelego ka moka. Madlamini o ile a ntšha thipa a re o hlaba Lesibana. Ge a swanetše a hlabe Lesibana ka thipa yeo motho a kokota gomme Lesibana a hwetša sebaka sa go tšhaba. Madlamini o ile a hlaba mokgoši a re motho o mo tšhabela le tšhelete, gomme batho ba thoma go foša Lesibana ka ditena le maswika tšeo di ilego tša mo lahla fase, fela a kgona go tsoga a tšhaba. O ile a fetša matšatši a mahlano a sa ye mošomong, gomme thekete ya gagwe e sa sepele.

Nako ya boLesibana ya go ya gae ge e batametše masogana a be a reka tša go ya gae. Ge e le Noto-ya-Masogana yena o be a sa reke, o ile a hlakana le Dikwata gomme a mo tshepiša gore o tla mo thuša go reka dilo tše dintši ka tšhelete ya fase.

Letšatši la go ya gae ge le fihlile masogana a ya go mohlokamedi wa meepo go yo tšea mašeleng a go ya gae. Goba ba fetša go tšea mašeleng, Lesibana a phakiša a tšwa ka sefero sa moepo, ge a dira bjalo ga go na yo a mmonego ka ge masogana a be a sa ile go feleletša go reka ga Matšhipisane. Ge a fihla seferong sa moepo o

hweditše Dikwata a mo emetše.

Go timelela ga Lesibana go ile gwa makatša masogana a gabo. Kua gae lentšu la gore “makarapa” a etla le be le ba fihletše. Ka fao batswadi le baratiwa ba bona ba thoma go lokiša ka magaeng. Tatago Lesibana o be a šetše a kgethile pholo ya go tlo hlabiša Lesibana.

“Makarapa” a ile ge a fihla gae a hwetša meloko e ba letile. Ge ba bangwe ba goroga Lesibana ga a ka a iponagatša. Ditaba tša go se boe ga Lesibana e bile lerumo go Mamahlo le go batswadi ba gagwe. BoTholo ba ba boditše gore ba kgolwa gore Lesibana o na le Dikwata.

Kua Makgoweng, Lesibana o ile a hwetša mošomo wa ka serapeng sa Lekgowa la Dikwata. Dikwata o ile a mmontšha ka fao a ka ikhweletšago tšhelete ye ntši ka gona. Lesibana o šomile ka mafolofolo a ba a okeletšwa moputso. O be a itirela tšhelete ye nngwe ka go beeletša dipere le go raloka mataese.

Kua gae Mamahlo o ile a fiwa tokologo gore a ikhweletše lesogana leo le ka mo nyalago. Mamahlo o ile a hlakana le Lešala gomme ba tshepišana lenyalo. O boditše Lešala gore o be a na le lesogana leo le bego le mo tshepišitše lenyalo, ya ba e sa le le eya Makgoweng. Lešala o be a na le lerato go Mamahlo ka fao o ile a phetha tshepišo ya gagwe. O ile a ya Makgoweng gomme a boa. Go ba a boa batswadi ba gagwe ba ile ba romela lentšu ga Malose gore ba tliša dikgomo.

Kua Makgoweng ditaba di be di sa sepele ka tshwanelo go Lesibana. Le ge a be a feka maano a bophelo ka mataese le mekgwa ye mengwe ye mentši, o be a fularetšwe ke badimo. Lesibana o be a dula le kgarebe yeo e bitšwago Nora. Ba be ba tshepišane lenyalo, gomme ba letile nako ya go khutša ya Lesibana gore a yo tseba ga boNora. Lesibana o be a ile a beeletša dipere gomme a thopa diponto tše

makgolo a mahlano. O ile a bea diponto tše makgolo a mararo posong. Pukwana ya gona a efa Lekgowa la gagwe. Diponto tše makgolo a mabedi a di fa Nora gore a di sware di tla ba thuša ka tša lenyalo.

Mantšiboa a mangwe, ge Lesibana a fihla mo go šomago Nora, a hwetša kgarebe e tšhabile ka phahlo le tšhelete ya gagwe. Ge a botšiša lesogana le le bego le šoma le Nora a mmotša gore o ile Greenside. Ge Lesibana a fihla mo a laetšwego e be e šetše e le bošego. Mongmotse a mmotšiša gore o nyaka eng motseng wa gagwe bošego. Lesibana a fetola ka go re o nyaka kgarebe ye e hlwelego e tlile fao mosegare. Lekgowa leo la re ga go kgarebe ye e tlilego fao; la re Lesibana ke lehodu. Lesibana o ile a biletšwa maphodisa a išwa kgolegong. Tšatši la tsheko Lesibana a hloka hlatse, gomme a ahlolwa kgwedi tše tharo kgolegong.

Ge a le kgolegong Lesibana o ile a lora toro. O ile a lora Mamahlo a lebeletše ngatana ya mašela a ditšhila yeo e bego e wetše gare ga lerole. Batho ba be ba feta ba e raga. Ge e le Mamahlo yena o be a leka go e topa fela a palelwa. Mafelelong o ile a kgona go e topa. Lesibana o ile ge a lebelela ka diatleng tša Mamahlo a bona ngatana yeo e le yena. Toro yeo e ile ya sokolla Lesibana, a ipotša gore ge a lokollwa fao o leba gae.

Go fihleng ga gagwe gae o hweditše ditaba di fetogile. Mamahlo o be a ntšhetšwa magadi bekeng ye e latelago. O ile a tšhabiša Mamahlo gomme ba kwana gore o tla tla a mo tšea ka morago ga matšatši a a seelago. Tšatši le a yago go tšea Mamahlo, Lešala le bagwera ba gagwe ba ile ba ba lwantšha. Lesibana o ile a kgona go ba fenya.

Bjale go latela sererwa (“topic”) sa ***Noto-ya-Masogana***.

Sererwa: Pele re sekaseka sererwa, a re hlalošeng kgopolo yeo. Groenewald (1993:4) o hlaloša sererwa ka go se kgokaganya le letlalo

la diteng. O hlaloša gore ditaba tša diteng di tlemaganywa ke sererwa ("topic") gore di be kgopana.

Mojalefa (1995:2) o tšwetša pele kgopolo yeo ka go re:

Sererwa ke karolwana ye bohlokwa kudu ya diteng, ke gore ge monyakišiši a thoma go bolela ka diteng, go swanetše go no bolelwa ka sererwa pele, ka gobane sererwa se kgokaganya diteng tša sengwalo gore e be kgopana e tee ya go kgwahla.

Taba ye ya ka godimo e tlaleletšwa ke Marggraff (1994:61-62) ge a re:

... topic holds a vital position. Its influence exerts itself in two directions, vertically and horizontally. Topic influences all four elements of level, mainly events and characters, and in principle also time and place.

Go ka akaretšwa ka gore sererwa ke mothaladi o tee wo o akaretšago ditaba tša diteng tša sengwalwa, gomme kakaretšo yeo e swanetše go lebana le ditiragalotshwanelo tša mathomo, tša gare le tša mafelelo. Ke wona mothaladi woo wa kakaretšo woo diteng ka moka tša sengwalo di theilwego godimo ga wona. Sererwa se se bohlokwa sengwalong se.

2.3 Bohlokwa bja sererwa

Go na le dintlha tšeo di bontšhago bohlokwa bja sererwa. Dintlha tšeo, go ya ka Mojalefa (1995:3) ke:

- * Sererwa se kgokagantšha ditiragalo.
- * Se laola ditiragalo/baanegwa.

- * Se laola tikologo (nako le felo).
- * Mongwadi o phetha moo ditaba di thomago gona le mo di felelago gona.
- * Sepheto seo se laolwa ke sererwa.
- * Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwamogolo.

Dintlha tšeo di ya go tsinkelwa ge go ahlaahlwa dielemente tša diteng.

Sererwa sa *Noto-ya-Masogana* ke gore ge motho a hloka potego o tlo otlwa gore a tle a sokologe.

2.4 Dielemente tša diteng

Diteng tša sengwalo di na le dielemente tše nne, le ge e le gore Mojalefa (1995:3) o re:

Sengwalo sa go swana le sereto se ka no se be le dielemente ka moka tša diteng.

Fela gantši diteng tša sengwalo di theilwe godimo ga dielemente tšeo e lego ditiragalo, baanegwa, nako le felo. Ge go yo sekasekwa diteng tša *Noto-ya-Masogana* re ya go thoma ka baanegwa.

2.4.1 Baanegwa

Strachan (1988:11) ge a hlatholla baanegwa o re:

... akteurs word beskou as instansies wat handelinge verrig. Hulle is nie noodwendig menslik nie, h̄ hond, of h̄ masjien kan byvoorbeeld as akteur optree.

Bal (1980:14-15) o tliša seo se bolelwago ke Strachen ka gore o re baanegwa ke 'akteurs' (baraloki) go phala ge go ka thwe ke 'batho' ("personasies"). Baanegwa ke "akteurs" ka gobane ge go bolelwa ka

“akteurs” go akaretšwa batho le dilo (“instansies”) eupša “personasies” e bolela batho fela. Mojalefa (1995:6) o kwana le borateori bao ka go hlaloša kgopolo yeo ya baanegwa ka go re:

Baanegwa ke batho ba sengwalo le ge e le gore le dilo (kgomo, nku, tonki, letlapa, selepe, thaba noka, sefofane, puku, bjalobjalo) e ka ba baanegwa.

O tšwela pele letlakaleng leo ka go re:

Baanegwa bao ba tlo arolwa ka magoro gore go tle go kgonwe go lemogwa kamano ya bona ge ba phela lefaseng leo la bona la go hlakwa ke mongwadi wa sengwalo seo.

Ge re yo sekaseka kamano ya baanegwa yeo e bolelwago ke Mojalefa ka godimo ga re yo tsinkela baanegwa ka moka le ge e le gore ka moka ga bona ba bohlokwa, eupša re yo lebanya baanegwa ba bagolo fela.

Sererwa se lebane le baanegwa ba bagolo. Baanegwa bao ke mongangiši le mongagišwa. Gona mo go na le tšhitano. Magareng ga baanegwa ba go na le moanegwa wa go loka le wa go se loke.

Mo go *Noto-ya-Masogana* mongangiši ke Lesibana ka gore Mojalefa (1995:6) o bolela gore mongangiši ke moanegwa yo a ganetšanago le mongangišwa. Go realo ke gore mongangiši ke moanegwa (motho wa go se loke wa swele). Lesibana o tloga gae go yo šomela magadi a go nyala Mamahlo. Ge a fihla Makgoweng o a mo lebala, o itswalanya le mekgwa ye mebe ya Makgoweng. SegagaboLesibana se a mo ganetša. Ga a swanela go tlogela Mamahlo ka ge e le mosadi wa gagwe. Taba yeo e tiišwa ke toro yeo Lesibana a e lorilego ge a le kgolegong. Mamahlo ga a swanela go hlaka mola yena a sa phela.

Mojalefa (1995:6) o re:

Baanegwa bao, mongangišwa le mongangiši ba na le tebanyo. Tebanyo yeo e ya go sekamela lehlakoreng la mongangišwa kudu go feta mongangiši le baanegwa ba bangwe.

Mo nyakišišong ye re yo latela lenaneo le le itšego la go ahlaahla kamano ya baanegwa ba diteng.

Bjalo ka basekaseki ba go swana le boStrachan, Groenewald, Marggraff le boMojalefa (M.J. le D.D.) gammogo le ba bangwe, go yo dirišwa lenaneo la tebanyo ya kamano ya baanegwa le ge le fapana gannyane le leo la boStrachan. Phapano yeo ke ya tlhalošo ya mareo ao:

- * Tebanyo
- * Bokgontšhi
- * Bothuši
- * Boganetši
- * Bothušegi

Ge go yo sekasekwa ***Noto-ya-Masogana*** go yo šalwa lenaneo leo morago. Gomme go sekasekwa baanegwa ba bagolo ba diteng e lego mongangišwa le mongangiši fela.

Tebanyo ya mongangiši (Lesibana)

Go ya ka Mojalefa (1995:7) ge go bolelwa ka tebanyo ke ge go lebanywa mongangišwa le mongangiši. Taba yeo e bolela gore mongangišwa o ngangišana le mongangiši tirong yeo a e dirago. Mojalefa yena o e gatelela ka go re:

Ka go ba lebanya bjalo re tla be re hlaloša
tiragalo ya mohuta woo.

Lesibana o ya komeng ge a boa o nyaka mosadi. O ratana le Mamahlo gape o swanelwa ke go ya go šomela magadi a go nyala Mamahlo.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

mmiletša Mamahlo.

Boganetši bja mongangiši (Lesibana)

Boganetši go ya ka Mojalefa (1995:7) ke:

se sengwe le se sengwe seo mongangiši a thulanago le sona, ke gore se mo ganetša go phethagatša dinepo tša gagwe.

Boganetši bo ka ba ka tsela ya senaganwa goba tsela yeo e sego senaganwa. Mo go *Noto-ya-Masogana* Lesibana o ganetšwa ke Dikwata go phethagatša tebanyo ya gagwe ya go nyala Mamahlo. Ge Dikwata a ganetša Lesibana go ya gae o mo thibela go fihlelela tebanyo ya gagwe. Gape Lešala le yena o ganetša Lesibana go fihlelela tebanyo ya gagwe e lego go nyala Mamahlo. Lešala o ratana le Mamahlo ka gona a ka se dumele gore Lesibana a mo amoge yena. Nora le yena o ganetša Lesibana go fihlelela tebanyo ya gagwe ya go nyala Mamahlo, ka ge a ratana ebile a dula le Lesibana. Gape Lesibana o palelwa ke go boela gae, o nyaka go beka Nora.

Bothušegi bja Lesibana

Bothušegi bo lebane le katlego yeo e rotogago mafelelong, ke gore ke ge tebanyo e phethega. Lesibana mafelelong o atlegile ka ge a kgonne go nyala Mamahlo. Ka ntle le Mamahlo le Lesibana go ka thwe batho ka moka ba thabile ka ge ba be ba duma ge Lesibana le Mamahlo ba ka nyalana.

Ka ge bjale go lekotšwe ka mongangiši, go tla latela tebanyo ya mongangišwa.

Tebanyo ya mongangišwa (Mamahlo)

Mo go *Noto-ya-Masogana* mongangišwa ke Mamahlo ka ge Mojalefa (1995:6) a bolela gore mongangišwa ke moanegwa yo mogolo wa diteng wa go loka. Tebanyo ya Mamahlo ke go nyalwa ke Lesibana.

Bokgontšhi bja mongangišwa (Mamahlo)

Ka ge go šetše go hlalošitšwe gore bokgontšhi bo ka tla ka tsela ya senaganwa, mo go tla lebelelwa seo se kgontšhago mongangišwa e lego Mamahlo mo go *Noto-ya-Masogana*. Mamahlo o kgontšhwa ke kgotlelelo go fihlelela nepo ya gagwe ya go nyalwa ke Lesibana. Gape lerato leo a bego a na le lona go Lesibana le mo kgontšhitše gore mafelelong a nyalwe ke Lesibana. Le ge a be a dumetše Lešala, o be a sa rata Lesibana.

Bothuši bja mongangišwa (Mamahlo)

Mo go *Noto-ya-Masogana* Mamahlo o thušitšwe ke thekgo ya Mosadinyana mo go yena. Mosadinyana o be a fela a mo homotša ka gore ga se yena a le tee a lego mathateng, le yena (Mosadinyana) o sa letile Dikwata yoo e sa lego a nyamelela ka ngwaga wola wa mpo le tšhitšhidi. Gape batswadi ba Lesibana le ba Mamahlo ba be ba thekga Mamahlo ka nako tšohle, ka go realo le bona ke bathuši ba Mamahlo.

Boganetši bja mongangišwa (Mamahlo)

Mo go *Noto-ya-Masogana*, Mamahlo, o ganetšwa ke Lešala go fihlelela tebanyo ya gagwe ya go nyalwa ke Lesibana. Lešala o ganetša Mamahlo go nyalwa ke Lesibana ka gore Mamahlo o mo dumetše, gape ba tshepišane go nyalana. Nora le yena o ganetša Mamahlo go nyalwa ke Lesibana ka ge a dula le Lesibana ebile ba tshepišane go nyalana. Dikwata le yena ke moganetši ka ge a tšere Lesibana, gomme a palelwa ke go boela gae.

Bothušegi bja mongangišwa (Mamahlo)

Ge go lekolwa bothušegi bja mongangiši e lego Mamahlo go lemogwa gore ke yena a thušegago ka ge Lesibana a boelana le yena; mafelelong ba a nyalana. Go ka thwe yena le batho ba gabo ba a holega.

Go ka akaretšwa ka gore ge go swanetše go ahlaahlwa baanegwa ba diteng go swanetše go hlokomelwa lenaneo leo le nepišago go amana ga baanegwa bao. Ka fao lenaneo leo le bohlokwahlokwa ge go sekwasekwa kamano ya baanegwa.

Bjale elemente ya mathomo e phethilwe gomme go tlo hlokomelwa elemente ya ditiragalo.

2.5 Ditiragalo

Grobler le ba bangwe (1986:246) ba hlaloša gore ditiragalo dipading ke tšohle tšeo di diragalelago baanegwa le maemong (mabakeng) ao ba ikhwetšago ba le go ona. Go tiiša taba yeo ya ditiragalo tša mabaka ao a bophelo ao baanegwa ba ikhwetšago ba le go ona, Mojalefa (1994:35) o hlatholla taba yeo ya gore ke ditiro tše di hlaolwago ke moanegwagolo, a di hlaolela baanegwanyane goba tšeo baanegwa-thwadi ba itlholelago tšona mo mabakeng a bona a bophelo. Taba yeo e tiišwa ke Strachan (1988:7) ge a hlatholla go re:

h Gebeurtenis word veroorsaak of ondergaan deur akteurs en impliseer die oorgang van een toestand na h ander toestand.

Ge a tšwela pele go tiiša seo a se hlalošwago letlakaleng leo o bolela ka ga tatelano ya ditiragalo tšeo:

Die gebeurtenisse in die geskiedenis volg uiteraard chronologies op mekaar.

Ke ka fao Marggraff (1994:62) a tlišago phetogo yeo ya ditiragalo tšeo di bolelwago ke Strachan ka go re:

An event can be defined as a manifestation of something taking place, the length of which can differ, having a beginning and an end, and ranging from concrete physical actions to abstract thought, feeling or speculation.

Mojalefa (1993:43) o re le ge go le bjalo ditiragalo tše di na le go hlakahlakana ge sengwalo (prosa) se ngwalwa, ka fao go tla nyakega gore go utollwe tlhakahlakano ye ka tsela ya dikelo "criteria". Kelo ya mathomo ke ya phetogo "change". Ge a hlaloša kgopolo yeo ya phetogo Strachan (1988:17) o no re:

Verandering is wanneer een toestand onderbreek word deur h volgende toestand.

Le ge go le bjalo Marggraff (1994:63) o hlaloša mokgwa wa nyakišišo yeo ya Strachan ya ditiragalo go ba wa go lebana le teori, woo o lego bothata wa go se latelelege gabonolo, wa go se kwešišege:

It is found that the criteria of Strachan (1988) are highly theoretical, and are very difficult and sometimes impossible to apply to any work which is longer than a short story.

Bjale go latela lenaneo leo la ditiragalo leo le yago go laolwa ke sererwa: Ge motho a dira tša go se loke o a otlwa gore a tle a sokologe.

2.5.1 **Lenaneo la ditiragalo**

Lenaneo le le hlaloša gore go na le mehuta ye meraro ya ditiragalo:

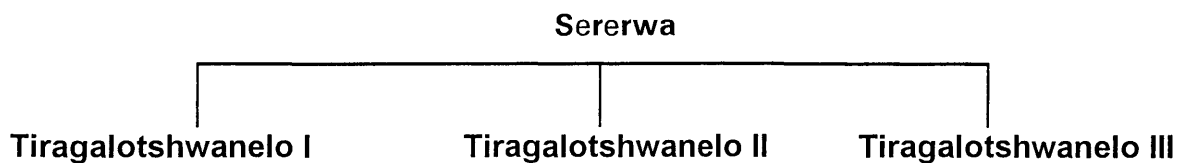
- (a) Ditiragalotshwanelo
- (b) Ditiragalotebanyo
- (c) Ditiragalotlaleletšo

Tiragalotshwanelo

Mojalefa (1994:4) o re tiragalotshwanelo e laolwa ke sererwa ka ge e le se bohlokwa. O tšwela pele ka go re tiragalotshwanelo e lebane le ditiragalo tše di bopago kanegelo, ke gore gantši go na le ditiragalotshwanelo tše tharo e lego:

- Tiragalotshwanelo ya mathomo
- Tiragalotshwanelo ya gare
- Tiragalotshwanelo ya mafelelo

Se a se gatelelago ke gore ditiragalo tšona tšeo tše tharo (ya mathomo, ya gare le ya mafelelo) di laolwa ke sererwa. Go ka akaretšwa ditaba tšeo di boletwago ke Mojalefa ka seswantšho se:

Go tla lekolwa sererwa sa *Noto-ya-Masogana*: Motho ge a dira tša go se loke o tlo otlwa gore a tle a sokologa. Go lekolwa ka fao se amago ditiragalotshwanelo tšeo tše tharo e lego:

- (a) **Tiragalotshwanelo ya mathomo**

Lesibana o ya Makgoweng o dira tša go se loke.

(b) **Tiragalotshwanelo ya gare**

Lesibana o hwetša kotlo

(c) **Tiragalotshwanelo ya mafelelo**

Lesibana o a sokologa

Ke sererwa seo se laolago ditiragalotshwanelo, gore go se loke go latelwe ke kotlo gomme morago go tle tshokologo.

Tiragalotebanyo

Go ya ka Mojalefa (1996:4) ditiragalotebanyo ke ditiragalonyana tše ntši tše di bopago ditiragalotshwanelo. O tšwela pele go hlaloša gore ditiragalotebanyo tše di laolwa ke dielemente tše dingwe tša diteng, e lego baanegwa le tikologo ge di amana le phetogo. Ke ka fao lona letlakaleng leo a rego:

... mabapi le elemente ya tikologo ge go fetoga nako goba felo tikologo le yona e a fetoga.

Tikologo e bontšha mo tiragalo e thomago le mo e felelago gona. Gape e kgona go re bontšha le palo ya ditiragalo tše di diragalago kanegelong. Mohlala: Tiragalo še:

Lesibana o lwa le boTholo (letl. 39). Bjale go yo lekolwa tikologo ya tiragalo yeo. Lesibana o lwa le boTholo kae? Ba lwela Fidase. Go bontšhwa lefelo. Ba lwela lefelong leo neng? Karabo ke mosegare. Bjale ka ge go boletšwe ka godimo ditiragalotebanyo di bopa tiragalotshwanelo ya mathomo, ya gare le ya mafelelo, ka baka la gore ditiragalotebanyo di lebane le tšona, ebile di laolwa ke sererwa.

Bjale re yo lekola ditiragalotebanyo go ya ka lenaneo le:

Ditiragalotebanyo tša ditiragalotshwanelo tša mathomo:

Lesibana o ya Makgoweng o dira tša go se loke

Ditiragalo tše nnyane tšeo di bopago tiragalokgolo yeo ke tše di latelago:

- Lesibana o hlakana le Mamahlo ka tša lerato.
- Mamahlo o tlogela Lesibana.
- Ba arogana ba kgopišane gomme Mamahlo o botša mmagwe.
- Lesibana le Mamahlo ba dumelelana ka tša lerato.
- Batswadi ba Lesibana ba ya ga boMamahlo.
- Lesibana le Mamahlo ba a laelana, Mamahlo o botša Lesibana gore a se mo lebale.
- Lesibana o tshepiša Mamahlo gore o tla boa.
- Lesibana o ya Makgoweng.

Ditiragalotebanyo tša ditiragalotshwanelo tša gare:

Lesibana o hwetša kotlo

Ditiragalo tšeo ke:

- Lesibana o lora tša gae bošego bjoo a fihlilego ka bjona.
- Lesibana ge a le Fidase o a kgalwa.
- Lesibana o laelwa ke Madlamini go lefa ponto go dijo tšeo a di filwego.
- Lesibana ga a na ponto.
- Lesibana o ntšhetšwa thipa ya bogale ke Madlamini.
- Ge Madlamini a swanetše go mo hlaba motho o a kokota.
- Lesibana o hwetša sebaka sa go tšhaba.
- Madlamini o hlaba mokgoši, o re lehodu le tšhaba ka tšhelete ya gagwe.

- Lesibana o fošwa ka maswika.
- Lesibana o a gobatšwa fela o kgona go phologa.
- Lesibana o išwa bookelong go alafišwa.
- Lesibana o ikana gore a ka se sa ya Fidase.
- Lesibana o ya go hlola Nora Greenside.
- Lesibana o a swarwa o išwa kgolegong.
- Lesibana o fiwa kotlo ya kgwedi tše tharo.

Ditiragalotebanyo tša ditiragalotshwanelo tša mafelelo:

Lesibana o a sokologa

- Lesibana o tlelwa ke tshokologo ge a le kgolegong.
- O tšwa kgolegong.
- O leba Lekgoweng leo a bego a le šomela.
- O botša Lekgowa leo gore o itokišetša go boela gae.
- Lesibana o a šoma go oketša tšhelete ya go ya gae.
- O etela boreatseba o botšwa gore o fularetšwe ke badimo.
- Lesibana o reka phahlo ya go ya gae.
- O romela phahlo ye nngwe gae.
- O namela setimela o ya gae.
- O botšiša mmagwe ka ga Mamahlo.
- O tšwa ka sa ka mafuri o leba ga boMamahlo.
- O kwana le Mamahlo gore o tla mo tšhabiša bošego.
- Lesibana o fa mmagoMamahlo lesome la diranta gore a se bolele gore Mamahlo o kae.
- Lesibana o boela gae.
- Bošego Lesibana o tšhabiša Mamahlo.
- Lesibana o boela gae e sa le bošego.
- Mesong motse ka moka o makatswa ke go timela ga Mamahlo.

- Go tšwa lesolo la go nyaka Mamahlo.
- Ka morago ga beke Lesibana o ya go tšea Mamahlo.
- Lesibana le Mamahlo ba boela gae.
- Ge ba le tseleng boLešala ba lwa le Lesibana.
- Lesibana o a ba fenya, o tšea Mamahlo ba leba gae.
- Lesibana o nyala Mamahlo.

Go tla lemogwa gore tiragalotshwanelo ye e na le ditiragalotebanyo tše ntši ge go bapetšwa le yeo ya mathomo.

Ditiragalotlaleletšo

Tšona go ya ka Mojalefa (1996:5) ke ditiragalo tšeo di tlaleletšago kanegelo, ka ge e le tša go oketša le ge di ka tlošwa kanegelong ga di na mohola wo mokaalo ka gobane ga tša lebana le sererwa, le ge e le ditiragalokgolo goba baanegwa ba bagolo.

Bjale go tlo lekolwa ditiragalo tšeo. Le tšona ga di yo hlathollwa ka botlalo, eupša di yo bolelwa fela. Go na le ditiragalotlaleletšo tšeo di lebanego le sererwa eupša di sego tša bolelwa kanegelong, gomme tšona tšeo ga di yo hlalošwa fa. Ditiragalo tšeo di sa lebanago le sererwa; di yo hlopolwa go ya ka tatelano ya ditiragalotshwanelo, ke gore ka fao di laolwago ke sererwa.

Ditiragalotlaleletšo tša mathomo

- Ka morago ga kgwedi tše tharo ba aloga.
- Kgoši o ba direla mokete mošate.
- Masogana a itheta maina.
- Masogana a leba gae ka morago ga mokete.
- Lesibana o hlapa matsoku ka morago ga beke tše pedi.
- Lesibana o roma Tokwana go Mamahlo.
- Lesibana o hlakana le Mamahlo ka nokeng.

Ditiragalotlaleletšo tša gare

- Lesibana o ngwalwa ke bomapalane.
- O kotwa meriri.
- O a hlahlobiwa.
- Lesibana le masogana a gabo ba tšewa ke lori ba išwa Crown Mines.
- Lesibana o theogela ka fase ga mabu.
- Lesibana o gwerana le Lemeko ba šoma go tee.
- Lesibana o a hlatlošwa.
- Lesibana o reka diaparo.
- Lesibana o ya go boTholo, go nwa Barberton.
- Lesibana o tšhabela Lemeko o ya go boTholo.
- Lesibana le boTholo ba etela Fidase.
- Lesibana o thoma go raga digalase.
- Lesibana o boela Fidase a le tee.
- Lesibana o gahlana le Madlamini o ya le yena gae.
- Lesibana o fiwa dijo le dino ke Madlamini.
- Lesibana o gahlanetšwa ke Tholo ge a boa Fidase.
- Lesibana o theogela mošomong ka morago ga matšatši a mahlano gore a boa Fidase.
- Lesibana o gahlana le Dikwata moo go dulago bomapalane.
- Lesibana le Dikwata ba gahlana gape kompong.
- Dikwata o botša Lesibana gore o nyaka go mo laeletša gae.
- Masogana a itokišetša go ya gae.
- Lesibana o a nyamelela tšatši la go ya gae.
- Lesibana o ya le Dikwata mo a dulago.
- Dikwata o bontšha Lesibana ka mo a ka itirelago tšhelete ka go raloka mataese.
- Lesibana o fiwa mošomo ka serapaneng ke Lekgowa la Dikwata.
- O šoma ka mafolofolo o okeletšwa moputso.
- Lesibana o ratana le Nora ba tshepišana lenyalo.

- Lesibana o leba Greenside mo go thwego Nora o ile gona.
- Lesibana o fihla Greenside batho ba robetše.

Ditiragalotlaleletšo tša mafelelo

- Lesibana o letela gore seteišeneng ba bule, a tšee leotwana la gagwe.
- Lesibana o fihla gae o bonwa ke mmagwe o mo hlabela mokgoši.
- Lesibana o thušwa go rwala merwalo.

Bjale go tlo lekolwa ditiragalo ka moka tša ***Noto-ya-Masogana:***

	Ditiragalo - tshwanelo	Ditiragalo - tebanyo	Ditiragalo-tlaleletšo
1. Malose o bolela le Podile ka go felegetša Lesibana komeng			X
2. Podile o felegetša Lesibana komeng			X
3. Molotong Lesibana o rutwa dithuto tša bonna			X
4. Ka morago ga kgwedi tše tharo ba a aloga			X
5. Kgoši o ba direla mokete mošate			X
6. Masogana a itheta maina			X
7. Masogana a leba gae ka morago ga mokete			X
8. Lesibana o hlapa matsoku ka morago ga beke tše pedi			X

9.	Lesibana o roma Tokwane go Mamahlo		X	
10.	Lesibana o hlakana le Mamahlo		X	
11.	Mamahlo o tlogela Lesibana		X	
12.	Lesibana le Mamahlo ba hlakana gape la bobedi		X	
13.	Ba arogana ba kgopišane		X	
14.	Lesibana o hlakana le Mamahlo ka nokeng		X	
15.	Ba dumelelana ka tša lerato		X	
16.	Batswadi ba Lesibana ba ya ga boMamahlo		X	
17.	Mamahlo o a bitšwa o botšišwa ge a tseba ditaba tšeo		X	
18.	Lesibana o etela ga boMamahlo		X	
19.	Mosadinyana o mo tlišetša dijo			X
20.	Lesibana o ya Makgoweng	X		
21.	Mosadinyana o botša Lesibana gore a botše Dikwata gore o sa mo letile		X	
22.	Mamahlo o botša Lesibana gore a se mo lebale		X	
23.	Lesibana o tshepiša Mamahlo gore o tla boa		X	
24.	Lesibana o fihla Makgoweng		X	
25.	O ngwala ke bo mapalane			X

26.	O kotwa meriri			X
27.	O hlahlobiwa ge eba o itekanetše			X
28.	Lesibana le banna ba gabo ba tšewa ka lori ba išwa Crown Mines			X
29.	Ba fiwa madulo le dikobo tša go robala			X
30.	Lesibana bošegong bjoo o lora tša gae		X	
31.	Lesibana o theogela ka fase ga mabu			X
32.	Lesibana o gwerana le Lemeko ba šoma mmogo			X
33.	Lesibana o šoma ka thata o tšwa maphone			X
34.	Lemeko o mo iša go alafišwa maphone			X
35.	Lesibana o duma kgarebe tše botse tša go šoma ka dihlareng			X
36.	Lemeko o a mo kgala		X	
37.	Lesibana o hlahlošwa mošomong			
38.	Lesibana o reka diaparo			X
39.	Lesibana o ya go boTholo ba nwa Barberton			X
40.	Lesibana o tšhabela Lemeko o boela go boTholo go ya go nwa Barberton			X

41.	Lesibana le boTholo ba etela Fidase			X
42.	Lesibana o roga batho, o raga le digalase			X
43.	Lesibana o a kgalwa		X	
44.	O boela gae			X
45.	Lesibana o boelela Fidase a le tee			X
46.	Lesibana o gahlana le Madlamini			X
47.	O ya ga Madlamini			X
48.	O fiwa dijo ke Madlamini			X
49.	Lesibana o laelwa go lefa ponto go tšeo a di llogo		X	
50.	Lesibana ga a na ponto yeo		X	
51.	Lesibana o ntšhetšwa thipa ke Madlamini		X	
52.	Ge Madlamini a re o a mo hlaba motho o a kokota		X	
53.	Lesibana o hwetša sebaka sa go tšhaba		X	
54.	Madlamini o hlaba mokgoši, o re motho o tšhaba ka tšhelete ya gagwe		X	
55.	Lesibana o fošwa ka ditena		X	
56.	Lesibana o a gobatšwa fela o a phologa		X	
57.	Lesibana o fihla kompong o gahlanetšwa ke Tholo			X

58.	O išwa bookelong go alafišwa, o dula matšatši a mahlano a sa šome		X	
59.	Ka morago ga matšatši ao Lesibana o theogela gape mošomong			X
60.	Lesibana o ikana gore a ka se sa ya Fidase		X	
61.	Lesibana o gahlana le Dikwata			X
62.	Dikwata o botša Lesibana gore o nyaka go mo laeletša gae			X
63.	Masogana a reka tša go boela gae			X
64.	Lesibana ga a reke			X
65.	Lesibana o a nyamelela ka tšatši la go ya gae			X
66.	Lesibana o ya le Dikwata mo a dulago			X
67.	Dikwata o bontšha Lesibana ka mo a ka itirelago tšhelete			X
68.	Lesibana o lala a nagana ka fao le yena a ka itirelago tšhelete ka gona			X
69.	Lesibana o fiwa mošomo ka serapaneng			X
70.	O šoma ka mafolofolo o okeletšwa moputso			X
71.	Lesibana o ratana le Nora ba tshepišana lenyalo			X

72.	Nora o thota phahlo le tšhelete o a sepela			X
73.	Lesibana o leba Greenside, moo a boditšwego gore Nora o ile gona			X
74.	O fihla Greenside batho ba robetše			X
75.	Mongmotse o biletša Lesibana maphodisa o re ke lehodu		X	
76.	Lesibana o a swarwa o išwa kgolegong		X	
77.	Lesibana o hloka hlatse tšatši la tsheko, o ahlololwa kgwedi tše tharo kgolegong	X	X	
78.	Lesibana o lora toro		X	
79.	Lesibana o tlelwa ke tshokologo ka morago ga toro	X	X	
80.	Lesibana o tšwa kgolegong		X	
81.	O leba Lekgoweng leo a bego a le šomela		X	
82.	O botša Lekgowa gore o itokišetša go ya gae		X	
83.	Lesibana o a šoma o oketša tšhelete ya go ya gae		X	
84.	Lesibana o etela boreatseba, o botšwa gore o fularetšwe ke badimo		X	
85.	Lesibana o reka phahlo ya go ya gae		X	

86.	O romela phahla ye nngwe pele		X	
87.	Lesibana o namela setimela o ya gae		X	
88.	Lesibana o fihla gae o letela gore seteišeneng ba bule, a tšee leotwana la gagwe			X
89.	Lesibana o leba gae, o bonwa ke mmagwe ge a fihla			X
90.	O thušwa go rwala morwalo			X
91.	O botšiša mmagwe gore Mamahlo o kae?		X	X
92.	Lesibana o tšwa ka sa ka mafuri o leba ga boMamahlo		X	
93.	O fihla ga boMamahlo		X	
94.	Ba kwana gore bošegong bjoo Lesibana o tla tšhabiša Mamahlo		X	
95.	MmagoMamahlo o fihla goLesibana		X	
96.	Lesibana o mo fa diranta tše lesome tša pipamolomo, gore a se bolele gore Mamahlo o tšhabišitšwe ke yena		X	
97.	Lesibana o boela gae		X	
98.	Bošego Lesibana o tšhabišetša Mamahlo ga malomeagwe		X	
99.	Lesibana o boela gae e sa le bošego		X	

100. Mesong motse ka moka o makatšwa ke go timela ga Mamahlo		X	
101. Lesolo la go nyaka Mamahlo le a tšwa		x	
102. Lesibana o ya go tšea Mamahlo ka morago ga matšatši a tshela		X	
103. Lesibana le Mamahlo ba boela gae		X	
104. Tseleng boLešala ba lwa le Lesibana		X	
105. Lesibana o a ba fenya o tšea Mamahlo ba leba gae		X	
106. Ge ba tsena ba hlabelwa mokgoši		X	
107. Lesibana le Mamahlo ba a nyalana		X	

Leswao la "X" le šomišitšwe mo lenaneong go laetša tiragalo ye e itšego.

Kakaretšo

Sererwa ke sona seo se rwelego boikarabelo bja tatelano ya ditiragalo tšeo kanegelo e theilwego go tšona, ke gore ke sona seo se hlolago gore tiragalokgolo yeo ya mathomo: **Go se loke ga Lesibana**, e hlatlangwe ke tiragalokgolo ya gare, **go tswala go otlwa ga gagwe** gomme kanegelo yeo e rungwa ka yeo ya mafelelo, yeo e dirago gore mafelelong a **sokologe**.

2.6 Tikologo

Go ya ka Serudu (1989:49) tikologo ke lefokokakaretšo, nako ya histori, mabaka a leago tšeo go tšona ditiro goba ditirego tša padi goba papadi di phethagalago go tšona. Gape tikologo e na le makalana a go fapana. Go ka ba tikologo ya popego ya lefelo (“physical setting”) bjalo ka dithokgwa, dithaba le meedi. Gape go na le tikologo ya leago le dipolotiki moo mongwadi a tšweletšago phapano gare ga merafe goba dintwa tša kgaphamadi. Tikologo ye nngwe e ama tša leago le setšo (“socio-historical”). Mo go laetšwa lebaka leo ditiragalo di diragalago ka lona, e ka ba mehleng yeno, goba mehleng ya kgale. Seo se bolelwago ke Serudu malebana le tikologo ke gore e ka arolwa ka dikarolo tše pedi; karolo tšeo tše pedi ke nako le felo.

2.6.1 Nako

Go ya ka Mojalefa (1993:64) nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona ka go latelana go tloga nakong ya go feta, go fihla nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo. Modiro wa nako ke go re elela mabaka: motsotso, letšatši, kgwedi, ngwaga bjalobjalo. Nako e thuša gape gore re kgone go lemoga tatelano ya ditiragalo.

Ge a thekga seo se hlalošwago ke Mojalefa malebana le nako, Strachan (1988:140) o hlaloša nako bjalo ka elemente yeo e lebanego le diteng:

Tyd soos dit in die geskiedenislaag hanteer word, het uit die aard van die saak nie te make met die hoeveelheid tyd wat aan die vertelproses bestee word nie. Gevolglik word dit dan ook nie in terme van byvoorbeeld “aantal bladsye” gemeet nie. Die tyd van die geskiedenis hou alleenlik verband met die tyd wat deur die gebeurtenisse in beslag geneem word (ook die narratologies tyd genoem) en die tydvak waarbinne die gebeurtenisse hulle

afspeel (die historiese tyd).

Strachan o gatelela gore go na le nako ya naratholotši gammogo le nako ya histori.

Strachan (1988:5) ge a tšwetša pele taba yeo o re Dautzenberg (1980:24) o bolela go re:

Die historiese tyd is vir Dautzenberg so deel van die topografiese ruimte (die plek waar die narratologiese tyd afspeel), dat hulle saam h chronotoop vorm.

Ge a tšwela pele letlakaleng la lesomehlano o hlaloša mohola wa nako yeo ge go nyakišišwa sengwalo:

Die geskiedenis tyd dien as basis vir vergelyking met die verhaaltyd.

Taba yeo e bohlokwa ge thulaganyo ya sengwalo e yo sekasekwa. Bjale go yo lekolwa dinako tšeo tše pedi tše di boletšwego mo godimo.

(a) **Nako ye e itšego**

Mojalefa (1993:66) o hlaloša nako ye e itšego ka go re ke ge go bolelwa ka nako ya go se be le mathomo le mafelelo, o re:

Ge motho a bolela ka nako ye e itšego o bolela ka nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Nako yeo ya go hloka mathomo le mafelelo ya go swana le: bošego, mosegare, marega, selemo bjalobjalo.

Go kgonthiša taba yeo e bolelwago ke Mojalefa ka godimo go tsopolwa mehlala go tšwa pading ya ***Noto-ya-Masogana***.

E be e le **mantšiboa** a tšatši le lengwe la kgwedi ya Semphe-ke-khotše (Letl. 3).

Maloba bekeng e fetilego ba be ba boledišana ka lerato, gomme **lehono** dipelo tša bona di be di le bohloko, kagobane ba be ba tlo laelana. (Letl. 19)

le

Bošego bjoo ga a lala a robetše (Letl. 9)

le

Letšatši le ile ge le fihla **mosegareng** o mogolo, Lesibana a tloga madišong gomme a ya sekgwaneng sa kgaufsi le gae mo a tsebago gore banenyana ba rwalela gona dikgong tša go apea **mantšiboa** (Letl. 10)

(Go ngwetše monyakišiši ka mosako)

Ge go bolelwa ka **maloba** ga go tsebege gore ke nako ya go thoma ka nako ye, ya felelela ka nako yela. Gape go swana le **mantšiboa**, **lehono**, **bošego** goba **mosegare**, tšeo go sa tsebegego dinako tšeo go thongwago ka tšona; ke ka fao go thwego nako ya mohuta wo ke nako ye e itšego.

Go ka tšwelwa pele go gatelela gore padi ye ya Tsebe, **Noto-ya-Masogana** e lebane le bogologolo e sego sebjalebjae. Mohlala: Nakong yela ya kgale banna ba be ba tlogela malapa a bona ba leba Makgoweng go yo a šomela. Ke ka lebaka leo Lesibana a tlogetšego Mamahlo gae, a ya go šomela tšhelete ya go tlo mo nyala. Mehleng ya lehono banna ge ba eya Makgoweng ba ya le malapa a bona. Le ge lehono madišong le bophelo bja badiši di sa le gona, bophelo bja

badiši bja boLesibana bo gatelela gore nakong yeo ba bego ba phela go yona, ga se ya lehono eupša ke ya bogologolo. Ke ka moo re kwago Tsebe a re:

Lesibana a tloga ma dišong gomme a ya sekgwaneng sa kgaufsi le gae moo a tsebago gore banenyana ba rwalela dikgong tša go apea mantšiboa (letl. 19).

Se se tiiša taba ya gore nako ya kanegelo ye ke ya segologolo. Se sengwe ke ge boLesibana ba aloga, gomme ba direlwa mokete kua mošate. Seo se bontšha gore nako yeo ba phelago go yona ke ya segologolo.

Nako ya tiragalo

Ge a hlaloša nako ya tiragalo Mojalefa (1993:67) o re:

Ye nako yona ke ye e fapanego le ye go sa tšwago go bolelwa ka yona, ka gore yona e na le mathomo le ona mafelelo, bjalo ka iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Ge motho a re iri, o tseba gore e thoma ka motsotso ofe go fihlela ka motsotso ofe, taba yeo e šoma go swana le go kgwedi, ngwaga goba bjalo.

A re kgonthišeng seo se bolelwago ke Mojalefa ka mohlala go tšwa pading ya Tsebe. Tsebe o re:

Kamorago ga **beke tše pedi** masogana a hlapa letsoku gomme ba apara diaparo tša sekgowa la mathomo (Letl. 17)

Go ya ka nako ya ditiragalo ge e le letšatši re tseba gore le thoma ka **iri** ye e itšego go fihla ka iri ye e itšego. Ge e le **beke** le gona go

tsebega gore e thoma ka **Lamorena** go fihla ka **Mokibelo**. Ge e le kgwedi gona re tseba gore e na le dibeke tše nne, go bjalo le go ngwaga.

Mojalefa (1993:67) gape o bolela ka nako yeo e elago ditiragalo ka moka tša kanegelo, ke gore re kgona go lemoga gore ditiragalo tše di diregago kanegelong di ka ba di tšere lebaka le lekaakang mola di thomago go fihlela di fela. Bjale go tla elwa ditiragalo tša ***Noto-ya-Masogana***. Ge go thongwa mantšiboa a letšatši leo tatago Lesibana a bolelago le rangwane 'a Lesibana ka go ya komeng ga Lesibana, go fihlela ge Lesibana mafelelong a nyala Mamahlo, gona go ka thwe puku ye ya Tsebe e tšere lebaka le e ka bago mengwaga ye meraro le kgwedi tše lesome. Ditiragalo tše re ka di ela ka tsela ye:

Go ya ka Tsebe Lesibana o tšere kgwedi tše tharo komeng, ke gore koma ya mehleng yeo e be e tšea lebaka le e ka bago kgwedi tše tharo. Go tiiša taba ye o re:

Lesibana le thaka tša gagwe ba thabela
thuto tše, gomme go ba ba fetša kgwedi
tše tharo ba aloga (letl. 5).

Ge ba aloga komeng boLesibana ba tšere lebaka la beke tše pedi pele ba ka hlapa matsoku, seo se tiišwa ke Tsebe ge a re:

Ka morago ga beke tše pedi masogana a
hlapa matsoku (letl.7).

Ka morago ga moo go ka eleletšwa gore Lesibana o tšere kgwedi tše pedi pele a eya Makgoweng ka baka la nako ye a e tšerego a katana le go loša Mamahlo go fihlela ge ba dumelelana, batswadi ba rongwa bjalobjalo. Ge a le Makgoweng go ka eleletšwa gore o tšere ngwaga a šoma le masogana a gabo, ka gore ka morago ga go amogela tefo ya gagwe ya kgwedi ya boselela, ditiragalo tše di diragetšego pele masogana a boela gae di ka tšea kgwedi tše dingwe tša go selela.

Goba masogana a gabo a boela gae go ka eleletšwa gore o tšere ngwaga ye mebedi le kgwedi tše di seelago ka gore Tsebe o hlaloša gore go ile gwa feta lebaka la ngwaga Mamahlo a ntše a holofetše gore Lesibana o tla boa (letl. 56). Gape Lešala o feditše ngwaga le kgwedi tša go selela a ile Makgoweng Lesibana a sešo a boe (letl. 58). Ge a le gae pele a nyala Mamahlo go ka elwa gore ke beke tše pedi ka gore o tšhabišitše Mamahlo ba mo nyaka bjalobjalo.

Go ka akaretšwa ka gore go na le mehuta ye mebedi ya nako, e lego nako ye e itšego le nako ya ditiragalo. Nako ye e itšego ke yeo e elago mabaka a itšego, mola nako ya ditiragalo e ela lebaka leo ditiragalo di diregilego ka lona, ke ka fao ka nako ya ditiragalo re kgonago go lemoga gore ditiragalo tša kanegelo di ka ba di kgatlampane nako ye kaakang.

2.6.2 **Felo**

Go ya ka Strachan (1988:16) kgopolo ye ya felo ke:

Wanneer dit om die geskiedenis gaan, word die term “plek” gebruik. Die (in literêre kringe) meer algemene “ruimte” word vir die verhaal gereserveer.

Strachan o gatelela gore felo ke elemente ye nngwe ya diteng. Ge a tšwela pele go tiiša kgopolo ye ya felo Strachan (1988: 16-17) o tsopola van Gorp (1984:275) ge a re :

... men maakt gewoonlijk een onderscheid tussen “plaats” (Dts “Lokal”), d.w.z de meetbare positie waar de personages van een verhaal of toneel zich bevinden en waar de gebeurtenissen plaatshebben, en anderzijds “ruimte”, diwis de plaats gezien in relatie tot de waarneming ervan via gezicht, gehoor of gevoel (geziene of beleefde plaats) door een personage of de vertelinstantie.

Mo go **Noto-ya-Masogana** go bontšhwa mafelo a go swana le **morotong, mošate, Makgoweng**, bjalobjalo. Mehlala:

Ge dikgogo di theoga, Maroga a latela
Podile ka setu go fihlela ba fihla **morotong**
(letl. 5)

Ge boLesibana ba boa komeng ba diretšwe mokete mošate:

Kgoši Lesibana o be a ba hlabišitše kua
mošate gomme batswadi ba bona le
metswalo, ba be ba tlile go thaba le bona
(letl. 5)

Lesibana le Mamahlo ba hlakana motswiring:

Mamahlo a ja letshetshe ka sa ka mafuri
goba a fetša mediro ya gagwe a leba kua
motswiring (letl. 8)

Gape Lesibana ge a le Makgoweng o be a etela mafelo a go fapana.
Mehlala še:

Ka fao ba tloga le Lemeko mogweragwe,
ba leba **lebenkeleng** la ga Matšhipisa go yo
reka (letl.32)

Gape o re:

Banna ba ba bitšana le boTholo le
boLesibana gore ba ye **ntotomeng** (letl.34)

Mafelo a mangwe ao Lesibana a bego a a etela ke **Fidase, motsaneng**
woo Makgowa a o bitšago **Vrededorp**

(Go swiswadišwe monyakišiši ditsopolong
tše o tša ka godimo.)

Go ya ka tikologo ya ***Noto-ya-Masogana***, mafelo ao a swantšhitšwego mo, ke a dinagamagaeng le a Makgoweng. Mafelo a dinagamagaeng: molotong, motswiring, mošate bjaloobjalo. Mafelo a Makgoweng: benkeleng, ntotomeng, Fidase bjaloobjalo.

Go ya ka ditsopolwa tše tša ka godimo go ka arolwa mafelo ka tsela ye:

Gae - ke moo Lesibana a dulago gona.

Makgoweng - ke moo Lesibana a šomago.

Komeng - ke moo Lesibana a bolotšego.

Mafelo a ka moka a lebane le sererwa ka ge se laola tikologo. Taba yeo e bolela gore sererwa se bohlokwa kudu.

Kakaretšo

Go ka akaretšwa ka gore mafelo ka moka ao a boletšwego a laolwa ke sererwa, ka ge e le se bohlokwa. Sererwa se lebane le tikologo, seo se bolela gore mafelo ao a šomišitšwego ka godimo a lebane le sererwa.

3. KGAOLO YA BORARO

3.1 Thulaganyo I

Thulaganyo e ya go arolwa ka dikarolo tše pedi e lego thulaganyo I le thulaganyo II. Mo go thulaganyo I go yo lekolwa kalotaba fela bjalo ka karolo ya thulaganyo. Go tlo lemogwa gore thulaganyo e šetše e hlalošitšwe kgaolong ya mathomo, le ge go le bjalo go ka tiišwa gore ge mongwadi a rulaganya ditaba tšeo a ikgethetšego tšona sengwalong o na le maikemišetšo ao a ratago go a tšweletša go mmadi. Ke ka fao Mojalefa (1995:16) a rego ke ka moo ditiragalo di fiwago mošomo ka gona ka ge di tlo ba di lebanywa le moko wa ditaba.

Go na le dikgopolo tšeo di swanetšego go sekasekwa ge go lekolwa thulaganyo. Dikgopolo tšeo ke:

- Moko wa ditaba
- Moakanyetšo
- Thaetlele
- Dikokwane tša thulaganyo

3.1.1 Moko wa ditaba ("theme")

Abrams (1988:111) o hlaloša moko wa ditaba ka go re:

Theme is sometimes used interchangeably with "motif" but the term is more usefully applied to a general claim, or doctrine, whether implicit or asserted, which an imaginative work is designed to incorporate and make persuasive to the reader.

Mojalefa (1995:17) o re ke thuto yeo e nepišago bophelo ka

kakaretšo. Taba yeo e tiišwa ke Maduane (1995:1) ge a re:

Moko wa ditaba ke tebelelo yeo e sego ya mehleng yeo e kgethegilego ya taba goba maikutlo goba yona kukego ya motho moyeng, ka ga **bophelo ka bophara** le pono ya bjona. (Mantšu ao a swiswadišwe ke monyakišiši).

Tebelelo yeo e hlathollwago ke Maduane, Serudu (1989:37) o e hlaloša gore ke kgopolo yeo mongwadi a ratago go e tšweletša mo sengwalong sa gagwe. Heese le Lawton (1988:135) bona ba dio re ke kgopolokgolo yeo mongwadi a ka e tšweletšago phatlalatša goba a rarela go mmadi. Ke ka fao Maduane (1995:1) a rego ke taba yeo e bopago kgopolokgolo ya ditaba sengwalong, motheokgolo woo o laolago sengwalo. Ke kgopolo yeo e tseneletšego. Go ka thwe ke molaetša woo mongwadi a ratago go o tšweletša go mmadi.

Ge a ruma kgopolo yeo ya moko wa ditaba Culler (1972:224) o re:

... theme is not the result of a specific set of elements but rather the name we give to the forms of unity which we can discern in the text or to the ways we succeed in making various codes come together and cohere.

Ge a tšwela pele o tiiša kgokagano yeo ya sengwalo, o re gona letlakaleng leo:

By theme we do not usually mean general law which the novel proposes or the kind of knowledge which would permit us to predict what will happen in situations like those presented.

Go ka akaretšwa ka gore go ya ka Mojalefa (1994:63) moko wa ditaba gape o ka tšwetšwa pele ka lenaneo le le itšego la dikokwane

tše bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalo. Lenaneo leo le bitšwa moakanyetšo.

3.1.2 Moakanyetšo

Ge a hlatholla moakanyetšo Mojalefa (1994:63) o hlaloša gore ke motheo goba freime yeo kanegelo ya sengwalo e theilwego godimo ga yona. Ge a tiišetša seo se bolelwago ke Mojalefa, Groenewald (1993:15) o re:

O ka re morero ke moakanyetšo goba lenaneo goba lenanaetheo goba paterone ya motheo. Ke lenaneo la dikokwane tše di laolago thulaganyo ya sengwalo gore moko wa ditaba o tšwele pele.

Lenaneo leo le bolelwago ke Groenewald ka godimo le bopilwe ka dikokwane tša thulaganyo. Kokwane ye nngwe le ye nngwe go ya ka Mojalefa (1996:12) e lebane le mahlakore a mabedi. Mahlakore ao go kgethwa le tee la ona: (Mahlakore ao) a lebane le moanegwathwadi (molwantšhwa) yoo babadi ba itswalanyago le yena ke gore molwantšhwa ke motho:

- (a) Wa maemo goba (a) wa ka mehla
- (b) Wa bofokodi goba (b) wa go hloka bofokodi
- (c) Wa go kokobetšwa goba (c) wa go se kokobetšwe
- (d) Wa go amogelwa goba (d) wa go se amogelwe

Go ka akaretšwa ditaba go lekola phapano magareng ga moko wa ditaba le moakanyetšo. Go ya ka Mojalefa (1995:12)

Moko wa ditaba o lebane le tebanyo ya mongwadi, mola morero/moakanyetšo o lebane le thulaganyo ya sengwalo.

Kgopolo yeo ya gagwe e ka tšwetšwa pele ka go bolela gore moko wa ditaba o nepiša tshwaraganyo ya dithekniki tša thulaganyo gore di kgone go lebana mola moakanyetšo wona o lebane le motheo goba freimi yeo thulaganyo ya ditaba e theilwego godimo ga yona, ke gore freimi yeo go ka thwego kanegelo e bopilwe godimo ga yona. Moakanyetšo ke lenaneo la patrone ya motheo wa thulaganyo ya ditaba. Moakanyetšo o laola gape le semelo sa molwantšhwa.

3.1.3 **Thaetlele**

John Fisher (Wilsmore, 1987:403) o re:

Attending to titles, even subtitles, is in some instances absolutely essential to understanding, evaluating, and interpreting.

Go yo lebelelwa ka moo mongwadi a ka bago a dirišitše thaetlele go fihlelela maikemišetše goba tšona ditebelelo tša gagwe bjang, ge a tlo hlaka sengwalo seo.

Gróve (1957:52-53) yena o nepiša bohlokwa bja taba yeo ka go e nyalantšha le tlaleletšotlhalošo le tshedimošo ya ka gare goba ka ntle ga kanegelo.

3.1.4 **Dikokwane tša thulaganyo**

Ge ba hlaloša thulaganyo ya tiragatšo (kanegelo) Heese le Lawton (1988:116) ba re:

The plot of a typical five act play has definite phases: exposition, complication or development, climax, reversal and denouement (unravelling the complication)

Borateori ba ba gatelela gore thulaganyo e na le dikarolwana tše nne e lego:

- Kalotaba
- Tšwetšopele
- Sehloa
- Tlemollo ya lehuto

3.1.4.1 **Kalotaba**

Maibelo le ba bangwe (1991:1) ba hlatholla kgopolo ya kalotaba go ba tlhagišo yeo e hlagišitšwego mo mathomong a puku efe kapa efe gore bothata bja kanegelo yeo bo tle bo itšweletše gabotse, bo bonwe ke mmadi. Alternber le Lewis (1966:61) ge ba tlaleletša kgopolo yeo ya ka godimo bona ba kgonthiša go re:

The playwright in developing exposition in a forward moving situation extends knowledge of the preliminary situation backward, and rounds characters gradually by material that extends their pasts, reveals their secrets or multiplies of their reaction.

Borateori bao ba swara kgopolo ye bohlokwa ge ba bolela ka baanegwa. Mo go kalotaba ke mo thulano e lego gona.

Thulano

Ge a hlaloša kgopolo ya thulano Cohen (1973:181) o re ke:

The collision of opposing forces in prose fiction, drama or poetry.

Cohen o kgonthiša gore thulano ke yeo sengwalo se theilwego godimo ga yona. Serudu (1989:48-49) yena o e lebanya le baanegwa:

Thulano/phapano (conflict) ke kgakgano ye e bago gona gare ga baanegwa pading, papading goba kanegelokopaneng. E ka ba gare ga baanegwa ba babedi goba dihlopha tša baanegwa.

Marggraff ge a hlaloša thulano yeo o re:

Conflict is a prerequisite for tension, and originates where good and bad, virtue and vice, strength and weakness are placed opposite one another.

Seo a se gatelelago ke gore maatla ao a lebane le botse le bobe.

Ge a akaretša ditaba tšeo Mojalefa (1995:16) o ruma ka go re thulano ke go se kwane fao go bago gona magareng ga baanegwa goba moanegwa le tikologo ya gagwe. Thulano yeo e bago gona e hlola gore mmadi a rate go balela pele le pele go rato tseba fao ditaba di yogo felela gona; o na le phišegelo ya go balela pele. Phišegelo yeo ke kgogedi.

Maatlakgogedi

Ge a hlaloša kgopolo ye ya maatlakgogedi Cohen (1973:197) o re ke

The means used by the author to keep the interest of his reader or audience in what is happening or in the results of what has happened to the people in his narrative.

O bolela gore mongwadi o nyaka go swarelela babadi ba gagwe gore ba tšwele pele le go bala go kwa gore go tla direga eng. Ge a tšwetša pele taba yeo ya phišegelo Abrams (1988:140) o e hlatholla ka go re:

A concerned uncertainly about what is going to happen, especially to those

characters whose qualities are such that we have established a bond of sympathy with them, is known as suspense.

Ka go realo Abrams le Cohen ba a kwana, ka gobane ba gatelela taba ya gore babadi ba tla rata go balela pele, gore ba kgone go kwa tša pele, ke gore ba gatelela kgogedi.

Borateori ba ba ka godimo kgopolo ya bona e tšwetšwa pele ke Groenewald (1991;23) ka gobane o re:

Maatlakgogedi a thoma ge mongwadi a rulaganya ditaba gore go be le thulano/marara.

Mo letlakaleng la masomepedihlano o hlaloša gore phapano yeo e lego gona gare ga sererwa le moko wa ditaba e hlola maatlakgogedi. Yona phapano yeo go bolelwago ka yona e lebane le tše mmadi a di tsebago le tše a sa di tsebego. Seo se ra gore mmadi o tla rata go balela pele le pele gore a kgone go tseba tšeo a sa di tsebego. Bjale go yo lekodišišwa kalotaba ya *Noto-ya-Masogana*. Pele go tlo hlalošwa tirišo ya thaetlele.

Tirišo ya thaetlele

Bohlokwa bja thaetlele

Wilsmore (1987:402-8), ka athekele ya gagwe ya go bitšwa, **The role of titles** o bolela ka ga kgonagalo ya mehola ye mengwe yeo thaetlele e ka bago le yona. Yena o rulaganya maikemišetšo ao a gagwe ka tsela ye:

My concern will be to show that we can identify a work of art, by virtue of its having had a particular history, with an origin which suffices both to identify and

individuate it. Although this paper will focus on literary works, it shall be implied that the act of entitling the artwork is generally a normal constituent part of its identifying history of production.

Gore sengwalo se tle se lemogege ka botlalo, bjalo ka sengwalo sa bokgabo, se swanetše go laolwa ke maikemišetso a mongwadi, ka go bea goba go fa sengwalo seo leina. Ke ka lebaka leo go tlogo kgona go lemogwa bohlokwa bja thaetlele. Dithaetlele ka moka tša sengwalo sefe kapa sefe, di bohlokwa kudu ka lebaka la gore ke seripa sa sengwalo. Go gatelela taba yeo, Wilsmore (1987:404) o re maikemišetšo a mongwadi a swanetše go nepa tlhaloso ya sengwalo:

But the role of titles cannot be understood without considering such intensions. To suppose otherwise would be absurd. We cannot read titles simply as parts of texts, since they belong both in and outside the literary work. We read literary works as entitled, and we refer to them, as written, by their titles. This duality is essential to the part they play between creator, work, and reader.

Wilsmore (1987:405) o swantšha thaetlele le leinakgwebo (“trademark”). Ge a hlatholla taba yeo o re:

The way in which titles are used artistically is illuminated by comparing them with common law trademark.

Mojalefa (1995:92) o gatelela gore leinakgwebo setšweletšong, le thaetlele sengwalong, bobedi di bontšha tlhago goba setšo seo se swanetšego go supša gore se tsebje. Ke ka fao setšweletšwa leinakgwebo (goba thaetlele) le se la swanela go dirišwa ke mang goba mang, ge e se beng ba bona fela.

Go ka akaretšwa ka gore, thaetlele e tswalana kudu le sengwalo.
Wilsmore (1987:407) o tiiša taba yeo ka go re:

... titles normally assume a dual role: interpretative and naming. In either role titles can be essential to the existence and proper reading of the literary work. We use a title in its role as name referring to library work by its means...

Noto-ya-Masogana e lebane le Lesibana ge a ikgodiša, go kathwe e lebane le sereto. Thaetlele e ka lebane le diteng, e ka tiiša moko wa ditaba. Mo pukung ye e lebane le molwantšhwa, ke gore ke yena moanegwa yo bohlokwa. Go itswalanya le Lesibana go lebane le semelo sa gagwe.

Tlhalošo ya kalotaba ya *Noto-ya-Masogana*

Dilo tšeo di yago go hlokomelwa mo ke:

- Go akaretša tše di lebanego le kalotaba
- Dielemente tša kalotaba

Kakaretšo ya diteng. Kalotaba e lebane le Lesibana a tloga gae a eya komeng. Ge a aloga go ba le mokete wa dialoga mošate. Gomme morago ga beke tše pedi o hlapa matsoku. Ga re makale ka morago ga ge a hlapile matsoku bjale a thoma go roma Tokwane go Mamahlo gore ba gahlane motswiring ka gore bjalo o ipona e le monna. Ge ba hlakane motswiring Lesibana o botša Mamahlo ka tša lerato. Mamahlo o ya dikgonyeng gomme Lesibana o a mo lalela, o mo phetla letsogo. MmagoMamahlo o botša tatagwe ka pefelo, fela Kadija ga a di iše hlogong, o re ke taba tša bana, gape o bolela gore yena o be a duma ge Lesibana e ka ba mokgonyana wa gagwe.

Ka le le latelago Lesibana le Mamahlo ba hlakana gape ka tša lerato gomme ba dumelelana. Goba ba dumelelana Mamahlo o botša

Lesibana gore a ye go ngwadiša go ya Makgoweng, go yo šomela tšhelete ya magadi. Ba kwana gore Lesibana o tla ya go ngwadiša. Pele ga ge Lesibana a eya Makgoweng o romela batswadi ba gagwe ga boMamahlo gomme ba fetša ditaba. Lesibana le yena o etela Mamahlo go yo mo laela. Ge ba laelana Mamahlo o botša Lesibana gore a se mo lebale, Lesibana o bolela gore yena a ka se tsoge a mo lebetše ka ntle ga ge yena Mamahlo a ka mo lebala. Gona mo ke mo go thomago thulano ka ge tšeo Lesibana a di bolelago a ka se di phethagatše.

Mo go *Noto-ya-Masogana* molwantšhwa ke Lesibana ka gore temaneng tša mathomo go nepišwa Lesibana le Mamahlo; le temaneng tša mafelelo go sa nepišwa Lesibana le Mamahlo. Gape Lesibana o lwantšhwa ke Mamahlo gore a se phethagatše ditiro tša gagwe le maitshwaro a gagwe a mabe. Bohlohleletši ke lerato leo le bago gona magareng ga molwantšhwa (Lesibana) le molwantšhi (Mamahlo).

Dielemente tša kalotaba

Tšona ke:

- Baanegwa
- Ditiragalo
- Nako
- Felo

Bjale go yo hlalošwa elemente yeo ya mathomo, e lego baanegwa.

3.1.4.1.1 Baanegwa

Baanegwa ba diteng le ba thulaganyo ba a fapana, ka gobane ba thulaganyo ba fiwa mešomo.

Baanegwa bao ba thulaganyo ba ya go arolwa ka karolo tše pedi

- Baangwathwadi
- Baanegwathuši

Baanegwathwadi

Serudu (1989:33) o hlaloša gore moanegwathwadi ke:

Mogale goba mogaleadi wa padi, kanegelokopana goba papadi. Mahlo a diphedi ka moka a tsepeletše meragelo ya gagwe mo pading, papading goba kanegelokopaneng. Ke yena yoo a utswago pelo ya mmadi. Ditiro tša gagwe e ka ba tše botse goba tše mpe.

Ge a tiiša kgopolo ye ya Serudu, Kruger (1988:216) o bolela gore moanegwathwadi ke mogale yoo a thomago le kanegelo goba tiragatšo go tloga mathomong go fihla mafelelong. Seo se bolelwago ke borateori ba ke gore moanegwathwadi o bohlokwa kanegelong ka ge ditaba tša kanegelo di theilwe godimo ga gagwe.

Baanegwathwadi bao le bona go ya ka Groenewald (1991:1), ba arolwa ka dikarolo tše tharo:

- Molwantšhwa
- Molwantšhi
- Mohlohleletši

Ge go sekasekwa baanegwathwadi go swanetše go lekolwa dikgopolo tše.

Molwantšhwa

Serudu (1989:32) o hlaloša molwantšhwa gore ke:

Yena mogale goba mogaleadi wa padi,
papadi goba kanegelokopana. Ke yena
yoo a rwelego mathata le maima.
Ditiragalo ka moka di lebišitšwe go yena.
Ke yena yoo a tanyago šedi ya mmadi ka
meragelo ya gagwe. Mabakeng a mangwe
o šitwa go fihlelela dinepo tša gagwe ka
baka la mafokodi a nama.

Ge a tlaletša kgopolo yeo, Mojalefa (1995:14) o re

Molwantšhwa ke moanegwa yoo a
lwantšhwago (e ka ba a lwantšhetšwa go
loka goba go se loke) ke
moanegwa/baanegwa yo mongwe.

Ge e le Abrams (1988:139) o hlaloša molwantšhwa gore ke:

The chief character in a work, on whom
our interest centers.

Seo se bolelwago ke Abrams se bohlokwa kudu ka ge a gatelela gore
rena babadi re swanetše go itswalanya le yena.

Molwantšhi

Kruger (1988:217) o hlaloša gore bolwantšhi ke bjona bo hlolago
bohloko, mathata le matshwenyego. Ge a tšwetša taba yeo pele
Serudu (1988:33) o re:

Molwantšhi ke moanegwa yoo a
lwantšhago mogale goba mogaleadi ka
nepo ya go mo thibela go phethagatša
dinepo tša gagwe.

Dinepo tšeo Serudu a bolelago ka tšona ka godimo e ka ba tše botse goba tše mpe.

Mohlohleletši

Conradie (1981: 23-24) o bolela gore go na le dikarolo tša go fapana tša bohlohleletši, e lego lebaka la thulano, morero wa kganetšo bjalo-bjalo. Seo se ra gore mohlohleletši ke moanegwa yoo a bešeletšago pitša ya mpherefere magareng ga molwantšhwa le molwantšhi. Ge a hlatholla bohlohleletši Serudu (1989: 32) o re:

Ke moanegwa yoo a butšwetšago mollo gare ga molwantšhwa le molwantšhi. O lebelela mo phefo e tšwago pele a ka kgatha tema. Wa gabo ke wa ka godimo.

Seo se ra gore mohlohleletši o bešeletša mollo gore o tuke go ya pele le pele; gore phaphano e tšwele pele. Gantši ga se moanegwa.

Bjale ka ge teori ya baanegwathwadi e hlalošitšwe le mehuta ya baanegwathwadi bao, go tla latela baanegwathuši.

Baanegwathuši

Serudu (1989:32) o re moanegwathuši ke:

Moanegwa yoo a kgathago tema ye nngwe mo pukung, o thuša go bonatša ditiro tša mogale goba mogaleadi. A ka tšwelela mo le mola goba a tlogelwa pele taba e fihla mafelelong.

Ge a tlaletša kgopolo yeo ya Serudu, Mojalefa (1994:110) o hlaloša baanegwathuši gore ke:

Baanegwa bao ba nago le tebanyo ya baanegwathwadi, ba thuša go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi, ke gore ba tlaleletša kgolo le mediro ya moanegwathwadi yo a itšego.

Go ka akaretšwa ka gore moanegwathwadi ke mogale yo a thomago le kanegelo go tloga mathomong go fihla mafelelong, ke gore ditaba tša kanegelo di theilwe godimo ga gagwe. Mola moanegwathuši a thuša go bonatša ditiro tša mogale goba mogaleadi.

Semelo sa baanegwagolo

Tlhalošo ya semelo sa baanegwagolo e laolwa ke moko wa ditaba le moakanyetšo. Pele dikgopolo tšeo tše pedi di tla bolelwa ka boripana.

Moko wa ditaba

Puku ye ya Tsebe, ***Noto-ya-Masogana*** ke padi ya boitshwaro. Go bolelwa bjalo ka gore go bonwa Lesibana a lebala maikemišetšo a gagwe a go nyala Mamahlo ge a le Makgoweng. O fetotše maitshwaro a gagwe a setho, o ikgethetše maitshwaro a mabe. O ipha madila gape o ratana le Nora o lebetše mosadi wa gagwe. Seo se bontšha gore o tlogetše setšo le ditumelo tša segagabo. O tlo kokobetšwa a buša a amogelwa. Go kgonthiša seo go tla lekolwa moakanyetšo.

Moakanyetšo wa *Noto-ya-Masogana*

Moakanyetšo o tšweletša molwantšhwa e le:

- Motho wa ka mehla.
- Motho wa bofokodi
- Motho wa go kokobetšwa

- Wa go lebelelwa

Moakanyetšo wa padi ya Tsebe o na le dikokwane tše bohlokwa tše di yago go šomišwa go hlaloša semelo sa baanegwa bao. Dikokwane tše ke tše:

- (a) Motho wa maemo goba (a) wa go hloka maemo
- (b) Wa bofokodi goba (b) wa go hloka bofokodi

Diphapantšho tše Tsebe a di šomišago go hlaloša semelo sa moanegwa ka tšona ke tša mehuta ye mebedi:

- (i) Tša mohuta wa mathomo ke tše di swanetšego (phapantšhotshwanelo).
- (ii) Tša wa bobedi ke tše di tlaleletšago (phapantšhotlaleletšo).

Diphapantšhotlaleletšo di hlaloša ka go široga, ka gobane ga di nepiše dikokwane tše di itšego tša moakanyetšo wa sengwalo gabotse, ke tša phoraphoretšo. Gantši Tsebe o šomiša diphapantšho tše go tswalanya mongwadi le moanegwa yoo. Ge go tlo hlalošwa semelo sa molwantšhwa, diphapantšho di tlo hlokomelwa bjalo ka tša tshwanelo le tša tlaleletšo.

Semelo sa molwantšhwa le molwantšhi se tlo hlalošwa ge go lebelelwa:

- Tlhalošo ya mongwadi
- Polelo le ditiro tša moanegwa yoo
- Ge moanegwa yoo a bolelwa ke ba bangwe

Go tlo hlalošwa semelo sa molwantšhwa le molwantšhi.

Molwantšhwa: Lesibana

Go ya ka moakanyetšo molwantšhwa ke motho:

- Wa ka mehla
- Wa bofokodi

Go tlo fiwa mehlala e se mekae fela eupša e sego ka botlalo.

Lesibana ke motho wa ka mehla

Tlhalošo ya mongwadi

(i) Phapantšhotshwanelo

Polelo ya mongwadi e utolla semelo sa Lesibana ge e le motho wa mehleng wa go hloka. Seo se bonagala ge Lesibana a sena go hlapa matsoku gomme a apara diaparo tša “dikhakhi” tšeo tatagwe a mo reketšego tšona lebenkeleng la ga Mafutha. Se se bontšha gore Lesibana o be a hloka ka gore nkabe a sa hloke, diaparo tšeo di be di tla rekwa ka tšhelete ye ntši le gona e be e ka se be dikhakhi go ya le ka moo mongwadi a bolelago ka gona. Go tiiša kgonthe ya seo mongwadi o re:

Tša Lesibana e be e le hempe ya “khakhi” le borokgo bja yona. Baki ya setšoni ya go ngamelwa go fihla molaleng, le lepanta le lehulwana (letl. 7).

Seo se laetša gore Lesibana o be a apere diaparo tša batho ba mehleng ba go se be le tšhelete.

Tsebe o tšweleditše Lesibana e le motho wa mehleng ge boLesibana ba le ka setimeleng ba lebile Makgoweng. Bagwera ba Lesibana ba

be ba šetše ba ipona ba apere diaparo tše botse. Yena go ya ka mongwadi, o be a duma ge a ka hwetša tšhelete ye ntši mme ya re mohla a boa a kgona go nyala. Se se bontšha gore Lesibana ke motho wa ka mehla, ka gore nkabe e le wa maemo o be a tla be a na le tšhelete yeo a dumago go e hwetša gore a kgone go nyala.

(ii) **Diphapantšhotlaleletšo**

Lesibana ke lefšega

Ge Lesibana le bagwera ba gagwe ba fihlile Makgoweng ba ile ba ngwalwa ke bomapalane, go tloga moo ba išwa go hlahlobja ngakeng. Mongwadi o hlaloša gore Lesibana o ile a tšhoga kudu ge a išwa moo dingakeng. Mongwadi o gatelela ka go re:

Yena o tlile a tšhoga ge a išwa dingakeng
go hlahlobiwa ... Gona moo o ile a bewa
tšhipi ya go phadima sehubeng gomme...
Tšhipi yeo e ile ya mo tšhosa ka maatla a
gopola gore makgowa a nyaka go mmuwa
go bona ka gare ga gagwe (letl. 26)

Mo mmadi o itswalanya le Lesibana. Ka gore tlhalošo yeo ya mongwadi e ka se dire gore babadi ba nyatše Lesibana, eupša go tšwelela tshegišo.

Lesibana o šoma ka thata

Lesibana ke motho wa go šoma ka maatla a lebeletše diphegelelo tša gagwe. Se se tiišwa ke Tsebe ge a re:

Lesogana la ya fase le godimo gabedi
gararo... A inamologa sebakanyana go
khutša, mme a thoma gape go laiša.
Sethito sa thoma go tšhologa, mešifa ya
thoma go opa gomme go lapa gwa ipha
maatla... Sethito sona sa thoma go ela,

gomme molomo wa bulega ka go nyaka moya... Lesogana la tsena fase gomme mokokotlo wa thoma go etša Lepelle le tletše ka sethito seo se bego se etšwa go wona (letl 29-30).

Se se laetša gore Lesibana o šoma ka maatla. Go itswalanya; motho o atiša go itswalanya le wa mafolofolo e sego wa sebedu.

Lesibana ke motho wa go hlalefa wa tlhokomelo.

Taba ye e lemogwa ge Lesibana a le meepong ka morago ga kgwedi ya mathomo ge go etla bašomedi ba bafsa. Lesibana o ile a hlatlošwa. Se se tiišwa ke mongwadi ge a re:

Ka tlhokomela ya gagwe le tlhalefo Lesibana a tlošwa go ba malaiša gomme a dirwa modiri wa mašoba (letl.32).

Le gona mo Lesibana o hlatlošwa bjalo ka mošomedi wa potego, ke gore ke moanegwa yo mmadi a tlogo atiša go itswalanya le yena.

Dipolelo le ditiro tša molwantšhwa

(i) Diphapantšhotshwanelo

Polelo ya Lesibana ge a bolela le Mamahlo e laetša gabotse gore Lesibana ke motho wa ka mehla. Ka ge a be a se na tšhelete ya magadi a go nyala Mamahlo, o ile a ya go ngwadiša go ya Makgoweng, go yo šomela tšhelete ya magadi. Go tiiša seo Lesibana o re go Mamahlo:

Ke tšwa go ngwadiša gomme ba re, re tlo namela ka laboraro (letl. 18)

Se se tšweletša go ba motho wa mehleng ga Lesibana ka gore ge

nkabe e se wa mehleng o be a ka se ngwadiše go ya Makgoweng ka ge a tla be a na le tšhelete.

(ii) **Diphapantšhotlaleletšo**

Lesibana o na le ditlhologelo go mosadi wa gagwe. Ge a le Makgoweng o gopola mosadi wa gagwe ge a šoma. O tlile Makgoweng ka lebaka la Mamahlo gore a hwetše tšhelete ya go mo nyala, ka tsela yeo ge a šoma o a mo gopola. Seo se tlišwa ke mantšu a Lesibana ge a re:

Mamahlo ke šomela mosadi waka,
Mamahlo, gomme mohla ke fetša fa ke ya
go mo goroša (letl. 29)

Se se bontšha gore ditlhologelo tša Lesibana ka moka di go Mamahlo. O dira ka moka tšeo a di dirago ka lebaka la Mamahlo. Babadi mo ba itswalanya le Lesibana ka ge a dira tšeo a di tletšego Makgoweng. O gopola Mamahlo ka ge a tlile go šomela yena.

Lesibana ke motho wa go šoma ka maatla

Ge Lesibana a bolela le Lemeko ka morago ga tšatši la bona la mathomo la go šoma, se se bontšha gore Lesibana ke motho wa ka mehla wa go šoma ka maatla. Ge Lemeko a mmošiša gore o robetše bjang Lesibana o re:

Thaka go thata, nke o bone diatla tša ka
ke tšwile maphone a bohloko kudu
(letl.30)

Tsebe o hlagiša gore Lesibana o šoma ka maatla go fihlelela dinepo tša gagwe tša go nyala Mamahlo. Ka tsela yeo mmadi o itswalanya le yena.

Lesibana o tšea dilo bobebe

Nakong ye Lesibana a bego a palelwa ke go lefa ponto ya Madlamini, go ipontšhitše gabotse gore ke motho wa ka mehla wa go tšea dilo bobebe. Se se bonagala ge Madlamini a be a nyaka ponto ya gagwe. Lesibana o ile a tšea taba yeo bobebe a sa nagane gore e tla tla e mo hlagišetša kotsi. Go tiiša kgonthe ya seo Lesibana o re:

Nke o se ke wa swaswa hle ke nyaka go lefa (letl. 43)

Mo go utollwa boitshwaro bjo bobebja Lesibana. Gape o be a nagana gore Madlamini o a raloka ge a tšea dilo bobebe ka tsela yeo, o be a sa bone kotsi yeo e tlogo, gape o be a lebetše tshepišo ya gagwe go Mamahlo.

Tšeo batho ba bangwe ba di bolelago ka yena

(i) Diphapantšhotshwanelo

Tsebe o tšweleditše Lesibana e le motho wa ka mehla, ka ge a tšwele ka difata a ya go šomela magadi a go nyala Mamahlo. Ge a le Makgoweng o ipolaiša mošomo gore a hwetše tšhelete ya magadi. Se se tiišwa ke polelo ya Lemeko ge Lesibana a be a ipolaiša mošomo a re:

Monna Lesibana, o ka re o tla ipolaiša mošomo. Go šoma ga go fele, go fela matla a monna (letl. 29).

Se ke sešupo sa gore Lesibana o hloka tšhelete, ka gore ebile o tlile Makgoweng go e šomela. Ge nkabe e le motho wa maemo o be a tla be a na le tšhelete ya magadi.

(ii) **Diphapantšhotlaleletšo**

Lesibana o ratwa ke tatagoMamahlo

Se se tšwelela ka morago ga ge mmagoMamahlo a mmoditše gore o phetlile Mamahlo letsogo. TatagoMamahlo ga a di iše hlogong, o bolela ka tsela ye:

Nna morwaMalose ke a mo rata. Ke lesogana la senatla, la go rata go šoma. (letl. 13).

Thato yeo e gapeletša mmadi gore yena a itswalanye le Lesibana ka go rata mošomo ga gagwe.

Go bonwe diphapantšho tša molwantšhwa ge e le motho wa ka mehla. Bjale go latela molwantšhwa ge e le motho wa bofokodi. Le gona ga se ka botlalo, go tlo bolelwa mehlala yeo e lebanego fela.

Molwantšhwa ke motho wa bofokodi

Polelo ya mongwadi

Bofokodi bjo bogolo bja Lesibana ke go lebala ditshepišo tša gagwe go Mamahlo, a ratana le basadi ba Makgoweng. Se se tla lemogwa ge Lesibana a re go swara dipere a bea tšhelete ye nngwe go Nora, kgarebe yeo a bego a itshepišitše go e nyala. Taba yeo e tšweletšwa ke mongwadi ka tsela ye:

Makgolo a mabedi a a beya go kgarebe yoo a bego a rata go e nyala... GagaboNora kgarebe yeo ya gagwe e be e le kwa bokhatla (letl. 59)

Mongwadi o tšweleditše bofokodi bja Lesibana bja go lebala Mamahlo a dula le basadi ba Makgoweng.

Polelo le ditiro tša molwantšhwa

Lesibana ga a amogele gore o dirile phošo. Lesibana ge a le Fidase le bagwera ba gagwe o bontšhitše gore ga a kgone go amogela gore o dirile phošo. Ge a gobaditše Tholo ka galase ya bjala yeo a e ragilego e le ka diatleng tša Tholo, ga a ipone phošo o re:

A ke kgathale mpša ge e seleka e utswetša bangwe, rena boLesibana re e hlabana ka seeta ya hwa. Gona Tholo e be e le selo mang. Ga a hwe (letl. 39)

Polelo ye ya ka godimo e bontšha, gore Lesibana ke motho wa go se dumele diphošo tšeo a di dirilego. Gape ga a hlomphe batho ba bangwe. Mo Tsebe o tšweleditše tshegišo.

Seo baanegwa ba bangwe ba se bolelago ka yena

Lesibana ga a tsebalege/Ga a na maitshwaro a mabotse

Polelo ya Thema ge ba le tseleng ba boela kompong go tšwa Fidase, e laetša gabotse gore Lesibana ke lefeela, ga a tsebalege, gape ga a na maitshwaro a mabotse. Se se diregile ka morago ga ge a ragile digalase kua ga Manthipe. Thema o re go yena:

O dutše o re botša gore o na le mosadi, Mamahlo kua gae Alo, Mamahlo wa batho ga a na le seo a se dirilego. O tšere lenaba o le tlišitše ka gae a re ke motho. Ke mo kwela bohloko. Go kaone a nape a inyakele yo mongwe. (letl. 39)

Kotlo/kgalemo e lebane le kanegelo, maitshwaro a go se loke a a lebalelwa ka tsela yeo babadi ba itswalanya le Lesibana ka ge a itshola.

Semelo sa molwantšhwa seo se hlalošitšwego ka godimo se tšeelana mollo le sa molwantšhi yoo le yena semelo sa gagwe se tlogo hlalošwa ka dintlha tša go swana le tša molwantšhwa go lebeletšwe tlhalošo ya mongwadi, polelo le ditiro tša molwantšhi, le seo batho ba bangwe ba se bolelago ka yena. Dikarolwana tše di tla ahlaahlwa go lebeletšwe molwantšhi ge e le motho:

- Wa mehleng
- Wa go hloka bofokodi

Go no swana le molwantšhwa semelo sa molwantšhi ge se hlalošwa go tlo šomišwa diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo. Le gona ga di yo hlalošwa ka botlalo, go tlo ntšhwa mehlala e se mekae fela.

Molwantšhi (Mamahlo)

Tlhalošo ya mongwadi

Molwantšhi ke motho wa ka mehla

(i) Phapantšhotshwanelo

Tsebe o tšweleditše Mamahlo e le motho wa mehleng ka gore e se wa maemo. Se se lemogwa ge Mamahlo a be a eya dikgonyeng, ka gore ga se wa maemo. Ge nkabe e le wa maemo o be a tla be a na le bašomedi ba go mo ela dikgonyeng goba o be a tla di reka ka ge batswadi ba gagwe ba tla be ba sa hloke selo.

(ii) **Diphapantšhotlaleletšo**

Mamahlo ke motho yo mobotse

Mongwadi o tšweleditše Mamahlo e le mosetsana wa ka mehla, yo mobotse. Ge a hlaloša botsana bja gagwe o re:

Mosetsana o be a bopilwe, E be e le yo majakane a rego "Mmopi" o be a iketletše yena gomme a ntšha bothakga le tsebo ya gagwe ka moka. E be e se yo mosese, o be a sa nona, o be a lekanetše thwagadima e e me ka maoto (letl. 8)

Go hlalošwa gore Mamahlo ke motho wa mehleng yo a nago le botse bja go makatša. Gape babadi ba itswalanya le yena.

Polelo le ditiro tša molwantšhi

Diphaphantšhotlaleletšo

O rata kagišo

Se se laetšwa ke polelo ya Mamahlo ge Lesibana a nyaka go mmetha ge a hlakana le yena. O re:

Aowa hle, Lesibana nke o se ke wa nagana go mphetha ka go dira bjalo o tla be o sa age o tla be o senya (letl. 15)

Mamahlo ke motho wa kagišo, o rata go šomiša poledišano ye botse e sego ntwā. Mmadi o mo kwela bohloko ge a forwa/lebalwa ke Lesibana.

Ke motho wa lerato, wa go lebalela

Mamahlo ke motho wa kgotlelelo ka ge a ile a kgona go kgotlelela go dula a se na monna nako ye telelele. Mamahlo o ile a kgotlelela tše ka moka go fihlela ge Lesibana a boa. Seo se bontšhago kgotlelelo ya Mamahlo ke ge a re:

O ya bona Lesibana, o ralokile diketo ka lerato laka. O ntlhabišitše dihlong gare ga dithaka tšaka. Wa ntira setshegiwa sa banenyana ba motse (letl. 73)

Seo batho ba bangwe ba se bolelago ka yena

Diphapantšhotlaleletšo

Mamahlo ke motho wa go tshepega

Botshepegi bja gagwe bo utollwa ke polelo ya tatagoLesibana. Se se bonagetše ge a ile a leta Lesibana go fihlela ge a lokollwa ke batswadi ba Lesibana gore a hwetše monna yo mongwe. TatagoLesibana o re:

Yena ga a na molato, ...
Molato o na le rena ka mono (letl.57)

Mantšu a a lemoša mmadi gore Mamahlo o na le tshepagalo. Gape babadi ba mo kwela bohloko mabapi le boitshwaro bjo bobo bja Lesibana.

Molwantšhi ga a na bofokodi

Tsebe o tšweleditše Mamahlo a se na bofokodi ka ge a ile a emela Lesibana nako ye telele ge a ile bokgolwa, go fihlela a lokollwa ke tatagoLesibana gore a hwetše monna yo a tlogo mo nyala. Gape ge Lesibana a boa o a mo amogela. Mmadi o mo kwela bohloko gape a ka se dumele gore a senyetšwe ke Lesibana le ge e le mongwadi. Kwelobohloko yeo e godiša maatlakgogedi, mmadi o nyaka gore a

homotšwe.

Go ka akaretšwa ka gore molwantšhi o fapana le molwantšhwa ka ge lehlakore la gagwe e le la go loka gape ka mehla a rata go bona ditaba di sepela ka tshwanelo.

Baanegwathuši

Kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe kua morago. Baanegwathuši ba tlo bolelwa ge go hlokomelwa dithekniki bjalo ka tekolapejana (Mosadinyana le Dikwata bjalobjalo).

Bjale go tlo bolelwa elemente ya bobedi e lego:

3.1.4.1.2 Ditiragalo

Ditiragalo tša diteng di fapana le tša thulaganyo ka gobane di ba le mešomo ge di lebane le thulaganyo. Mojalefa (1995:15) ge a tšwetša pele taba yeo o re:

Ditiragalo ge di lebane le letlalo la thulaganyo la sengwalo, di šomišwa bjalo ka dišwantšho tšeo di swantšhago bophelo ka botlalo.

Go tšwetša pele o re dišupo tšeo di na le mahlakore a mabedi ao a emelago:

- (a) Go loka
- (b) Go se loke

Ge go bolelwa ka ditiragalo tša kalotaba mongwadi o nyaka go tšweletša thulano, mo maatlakgogedi a thomago. Gabotse tiragalo e sepedišana le kelonako ka gobane e na le mo e thomago le mo e

felelago. Ke ka lebaka leo kelonako e tlogo nyakišišwa karolong ye. Nako ye e itšego e tlo nyakišišwa gotee le lefelo.

Ge re lebeletše kalotaba re tla lemoga gore go na le ditaba tše pedi tše bohlokwa tše mongwadi a di tšweletšago. Ditaba tše re ka rego ke tšona dihlwa tša kalotaba. Ditaba tše ke:

- Go feta ga bjana bja Lesibana
- Tshepišo ye Lesibana a e dirilego go Mamahlo ya gore ge e le gore go na le motho yo a tlogo hlanoga, motho yoo e tla ba Mamahlo e sego yena (thulano).

Mo go ditaba tše, ya bobedi ke ye bohlokwa kudu ka gobane ke mo thulano e tšweletšwago gona.

Mošomo wa mongwadi wa go rulaganya ditaba o lemogwa ge kamano gare ga ditiragalo tša diteng le tša thulaganyo, e yo hlokomeđišišwa. Ge go bapetšwa tša diteng le tša thulaganyo go tlo tšwelela phapano ye e laetšago dithekniki tše di šomišitšwego. Papetšo yeo ke tsela ya nyakišišo yeo go tlogo hlalošwa dithekniki tše Tsebe a di šomišitšego go tšweletša dihlwa tše pedi tša kalotaba.

Dithekniki tše ke tše di latelago: phapantšho, poledišano (sereto le polelo ya moanegwa), go akgofiša nako, nepišo, boipoeletšo, go šomiša baanegwathuši le tatelano. Pele dithekniki tše di sekwasekwa di ya go hlalošwa.

Tlhalošo ya dikgopolo

Phapantšho

Ge a hlaloša phapantšho Cohen (1973:182) o re:

Contrast is the juxtaposition of opposites
details, concepts, or people.

Phapantšho ke thekniki yeo e šomišwago go gatelela go bontšha dilo
tše pedi tša go fapana. Ge a hlaloša lereo leo Serudu (1989:39) o re:

Phapantšho ke mokgwa wa go bapetša
diswantšho goba dikgopolo tše pedi tše di
sa swanego ka nepo ya go hlalosa taba
goba ditiragalo ka tsela ya maatlakgogedi.

Serudu o gatelela gore phapantšho e bapetša dikgopolo tše pedi tša
go se swane. Thekniki ya bobedi yeo e tlogo hlalošwa ke poledišano.

Poledišano

Ge a hlatholla kgopolo yeo Groenewald (1991:49) o re:

Ka lehlakore le lengwe poledišano ke
tebelelo ("viewpoint") ye e itšego ye
bohlokwa, ka gobane e emela
mmakgonthe, nnete, ke polelo ye e lego
therešo/nnete. Ga se polelo ya mongwadi
goba molaodiši ye a e šomišago ge a
laodiša ditaba tše di lebanego le therešo/
nnete. Poledišano ke therešo ye e
sokologilego.

Go akgofiša nako

Thekniki ye nngwe yeo e tlogo hlathollwa ke ya go akgofiša nako. Go akgofiša nako ke ge go bapetšwa nako ya diteng le ya thulaganyo. Ke ka fao Groenewald (1993:26) a rego go akgofiša nako ke kakaretšo le tlogelo. Seo se ra gore mongwadi o akaretša ditaba, ga a di bolele ka moka; o tlogela tše dingwe ka ge a bona di se bohlokwa. Go tla latela tlhalošo ya nepišo.

Nepišo "focus"

Groenewald (1991:16) o hlatholla nepišo gore ke ge mongwadi a lebanya moanegwa goba selo go hlaloša moanegwa goba selo seo. Mongwadi o šomiša thekniki ye ge a rata gore mmadi a ikgweranye le moanegwa yo a itšego.

Boipoeletšo

Mojalefa (1994:174) o hlaloša boipoeletšo gore ke mokgwa wo mongwadi a o šomišago go tšweletša ditiragalo tše di swanago; a ka di boeletša mo mafelong a a fapanego. O hlaloša gore ditiragalo tše go bolelwago ka tšona di ka tšweletšwa ke batho ba go fapana ka dinako tša go fapana ka nepo ya go gatelela. Ge e le Rimmon-Kenan (1983:56) yena o hlatholla kgopolo yeo ka go re:

Frequency involves repetition, and repetition is a mental contrast attained by elimination of the specific qualities of speech occurrence and a preservation of only those qualities which it shares with similar occurrences.

Taba yeo e bolela gore dilo tša go swana di bolelwa gantši. Thekniki ya mafelelo yeo e tlogo hlathollwa ke ya go šomiša baanegwathuši.

Go šomiša baanegwathuši

Go šomiša baanegwathuši ke thekniki yeo e ka dirišwago ge go nyakwa go thuša moanegwa yo a itšego go fihlelela dinepo tša gagwe.

Tatelano

Tatelano ke tsela yeo mongwadi a e šomišago go latelantšha ditiragalo tša gagwe. Tiragalo ya mathomo e latelwa ke ya bobedi bjalobjalo. Ke ka lebaka leo Mojalefa (1994:168) a hlalošago gore tatelano ya ditiragalo ye botse, e godiša thulano le bonnete bja ditaba tšeo mongwadi a ratago go di botša mmadi.

Go šomišwa ga dithekniki

Bjale go tlo hlalošwa ka mo Tsebe a šomišitšego dithekniki tšeo ge a tšweletša go **feta ga bjana bja Lesibana**.

Phapantšho

Se a thomilego go se hlaloša ke ge bašemane ba motse wa Motswiring-wa-Tladi ba be ba oretše mollo wo mogolo wa dikota tša mohwelere. O latelantšha ditaba tša bašemane le boitshwaro bja Lesibana ge a sa lemogwe moo go bašemane le tše di bolelwago ke tatagwe le rangwaneagwe, tša gore nako e fihlile ya gore a ye komeng. Tatelano yeo ya ditaba tšeo e fapantšha tša bašemane le tša banna. Ge a tsentšha tlhalošo ya boitshwaro bja Lesibana ka kua gare go tšwelela phapantšho ya ditaba ye e lebanego le Lesibana. Bohlokwa bja polelo gare ga tatagwe le rangwaneagwe bo gatelelwa ke poledišano ye Tsebe a e šomišago go laetša go feta ga bjana bja Lesibana. Bohlokwa bja thekniki ye ya poledišano ke go gatelela gore Lesibana bjale o godile ga e sa le mošemane o swanelwa ke go ya

komeng. TatagoLesibana o boledišana le Podile rangwana' Lesibana o re:

“Podile, ke ya bona gore gosasa o swanetše o tsoge ka naletšana ya masa, o felegetše Maroga komeng. Bodika bo tšwele beke ya go feta.” (letl. 4)

Podile ge a fetola tatagoLesibana o re:

“Aowa tlou di a kwagala”. (letl. 4)

Se se bontšha gabotse gore bjale Lesibana o fetile legato la bobjana o tsene legatong la bosogana. Ge Malose a bolela le Lesibana re kgona go lemoga gore bjale Lesibana o godile, taba yeo e gatelelwa ke maitshwaro a gagwe. Seo se tlišwa ke mantšu a tatagoLesibana ge a re:

“Maroga, ke a bona gore o šetše a ipona gore o monna bjale, ga o sa dula le bašemane ba bangwe kua kgorong. Sa gago ke go lala o nanara mašego re sa tsebe gore se nyakwago keng. Gosasa rangwanago o tla go felegetša komeng.”

Polelo ye ya tatagoLesibana e laetša gabotse gore nako ya Lesibana ya bobjana e fetile.

Go akgofiša nako

Go akgofiša nako go lemogwa ge nako ya diteng le ya thulaganyo di bapetšwa. Ka tsela yeo Tsebe o e akgofišitše, go gatelela go feta ga bjana bja Lesibana.

Mošomo wa go akgofiša nako ke go laetša babadi gore Lesibana o

godile bjang, ka tsela yeo o tšweletša gore tsela tša bjana bja Lesibana bjale di fetile. Lesibana o tšwa bjaneng o tsena bosoganeng. Seo se ra gore bjana bo fedile, go tsena bogolo. Seo mongwadi a se dirago ke go fapantšha ditaba tša Lesibana ge a sa le ngwana le ge e le lesogana. Mohlala ke ge Lesibana a sena go boa komeng a se sa diša go swana le pele ga ge a eya morotong.

Sereto

Sereto se bohlokwa kudu mo setšong sa Sepedi. Gantši se šomišwa go tumiša motho ge a dirile selo se sebotse, go ka thwe o a hlompšha. Sereto seo Lesibana a ithetilego ka sona ge ba le mošate le go fetoga ga leina la gagwe di bontšha gore Lesibana ga e sa le ngwana bjale ke monna. Mongwadi o rata go gatelela gore bjale Lesibana o tšwele bobjaneng o tsena bogolong. Seo se tiišwa ke Lesibana ge a itheta a re:

Ke nna Lesibana-la-Manganeng
Ke nna sekakatla sabo tšhoša
Se thopela Masibe tadi e amuša
Gwa re mokgoši o hlabilwe, Laka a
hlanola direthe
Ka re a di ba je tša sefakaola
Matebele Makwankwane a hloka kgomo
a ja motho, lefšega le sebja ka lebadi la
morago (letl. 5).

Seo mongwadi a se dirago ke go gatelela gore bjale Lesibana o godile. Bohlokwa bjo bogolo bja sereto ke go utolla gore Lesibana ke motho wa mohuta mang. Ge a itheta babadi ba kgona go bona se sengwe ka yena. Mongwadi o šomišitše sereto le go fetoga ga leina e le go feleletša ditaba tša bobjana bja Lesibana pele ga ge a thoma tša bogolo. Ka sereto le go fetoga ga leina re kgona go bona gore tšeo tša bobjana di fetile go tsene tša bogolo.

Polelo ya Lesibana

Gore Lesibana o godile re tiišetšwa ke mantšu a gagwe mo letlakaleng la bošupa ge a re:

“Ga ke sa rata go hlwa ke raloka tša sešemanyana, ke monna lehono. Nka se sa hlwa ke ya go buša dikgomo madišong.” (letl. 7)

Polelo ye ya Lesibana e bontšha gabotse gore Lesibana bjale o godile ga e sa le mošemane, ke monna. Polelo ye e tšweletša bogolo bja Lesibana ka botlalo ka gore bjale a ka se sa raloka tša bošemanyane le gona a ka se sa diša dikgomo ka gore bjale o godile. Mongwadi o nyaka go tiiša tša moanegwa, ge yena moanegwa a ntšha sa mafahleng a gagwe a re o rata go ba monna.

Go šomiša moanegwathuši

Ge Lesibane a roma Tokwane go Mamahlo babadi ba kgona go lemoga gore bjale Lesibana o godile o dira tša bonna. Mongwadi o šomišitše moanegwathuši go gatelela taba ya gore Lesibana bjale o tšwele bjaneng o tsene bosoganeng. Lesibana o fetile kgato ya bobjana o tsene go ya bosogana. Tokwane o šomišitše go gatelela taba ya gore bjale Lesibane o tsene bosoganeng.

Boipoeletšo

Mantšu a tatago Lesibana ge a botša Lesibana gore bjale ke monna o swanetše go ya komeng, a gatelela gore Lesibana o godile. Gape ge a boa komeng Lesibana o a ipolela gore bjale ke monna, gape o nyaka mosadi, ke boipoeletšo. Tsebe o šomišitše boipoeletšo go leka go gatelela gore Lesibana o godile o tšwele **bobjaneng** o tsene bosoganeng, o swanetše go dira tša bosogana.

Go bonwe tša go feta ga bjana bja Lesibana bjale go fetelwa go karolwana ye e latelago e lego:

Tshepišo ya Lesibana go Mamahlo

Tshepišo ye ya Lesibana ya gore yena a ka se hlanogele Mamahlo, ge e le gore go na le motho yo a ka hlanogago e tla ba Mamahlo, ke sehlwa sa karolo ya bobedi. Ke mo thulano e thomago gona. Mo karolwaneng ye le gona go tlo šomišwa dithekniki, tšona ke tekolapejana, gomme gona fa mongwadi o šomišitše moriti, thekniki ye nngwe yeo a e šomišitšego ke kgegeo.

Tekolapejana

Serudu (1989:48) o hlaloša kgopolo ya tekolapejana ka go re

... ke thekniki ye mongwadi a e dirišago ge a rata go tšweletša seo se tlogo direga mafelelong goba seo se utollago gannyane ditiragalo tše di sa tlogo direga ka moragonyana mo pukung ya gagwe.

Ge a tlaleletša kgopolo ye ya Serudu, Cohen (19973:185) o re:

Foreshadowing is a technique whereby an author uses details which suggest the ultimate outcome of a plot or which meaningfully precide the appearance of other details in a literary work.

Borateori ba ba gatelela gore mafelelong ditiragalo tšeo di bolelwago di tlo diragala.

Kgegeo

Serudu (1989:28) o re kgegeo ke tsela ya go thuša go tlaiša/sotla motho yo mongwe ka go diriša kganetšo ya seo a ikemišeditšego go se tšweletša. Taba yeo e ka tšweletšwa ka go diriša mantšu ao ditlhalošo tša ona di fapanago le seo mantšu ao a se rago. Go tla latela ka moo dithekniki tše di šomišitšwego ka gona.

Tekolapejana

Ge Lesibana le Mamahlo ba laelana mongwadi o šomišitše tekolapejana ka tsela ya moriti. Ge Mosadinyana a botša Lesibana gore ge a fihla Makgoweng a fihle a nyake Dikwata gomme ge a mmone a mmotšiše gore o gopolang ka yena, Mamahlo o be a tšhogile. O be a gopola gore Lesibana le yena o tla re go fihla Makgoweng a mo dira tšeo Dikwata a di dirilego Mosadinyana. Taelo ya Mosadinyana e bile lerumo go Mamahlo. Ge e le Lesibana yena o ile a tshepiša Mamahlo gore o tla boa a tla a mmeka. O boletše gore ge e le gore go tla ba le motho yo a hlanogago motho yoo e tla ba Mamahlo e sego yena. Ka tsela yeo mongwadi o šomišitše thekniki ya tekolapejana e le gona go gatelela seo se tlogo diragalela Mamahlo. Babadi ba tseba gore Lesibana o tla ela sa ruri a swana le Dikwata yoo a šiilego Mosadinayana nyanyeng. Mongwadi o nepiša Lesibana le Mamahlo ge ba le seteišeneng, go laelana gona moo ke tiragalo ye bohlokwa ka gore babadi ba tseba gore seo Mamahlo a se bolelago se tla diragala. Mongwadi o oketša tiragalo yeo ka go tsentšha baanengwa ba bangwe bao e le go Mosadinyana le Dikwata. Ka go realo o tšweletša moriti, Lesibana ke moriti wa Dikwata, mola Mamahlo e le moriti wa Mosadinyana.

Groenewald (1993:22) o re mongwadi o diriša thekniki ya tekolapejana ka go šomiša moriti go gatelela seo se tlogo direga. Ge mmadi a bala ditaba tša tshepišo ya Lesibana go Mamahlo le tša

kgopelo ya Mosadinyana ya gore a nyake Dikwata gona o tla lemoga gore Mosadinyana le Dikwata ba emela Mamahlo le Lesibana. Seo se ra gore ke meriti ya Mamahlo le Lesibana. Lesibana bjalo ka Dikwata yo e lego moriti wa gagwe o tlo lebala polelo yeo ya gagwe ya tshepišo. Mamahlo le yena bjalo ka Mosadinyana yo e lego moriti wa gagwe o tlo tlogelwa nyanyeng ka tsela yeo Dikwata a tlogetšego Mosadinyana ka yona.

Kgegeo

Bjale go fihlilwe mo thulano e lego gona. Gabotse ke thulano ya dikgopolo, go tiiša tshepišo goba go tlogela tshepišo yeo. Tshepišo ya Lesibana go Mamahlo ge ba le setešeineng ya gore a ka se mo lebale e tšwelela bjalo ka kgegeo, ka baka la gore Lesibana o bolela seo e lego gore a ka se se phethagatše. O bolela taba tša go fapana le tšeo a tlogo di dira. Ka go realo mongwadi o šomišitše kgegeo go gatelela gore Lesibana o tla dira tša go fapana le tshepišo tša gagwe. Lesibana o tla lebala leano la gagwe la go ya Makgoweng la go yo šomela magadi a go nyala Mamahlo.

Tatelano

Mojalefa (1994:168) o hlaloša gore tatelano ya ditiragalo ye botse ya go latelega, e godiša thulano le bonnete bja ditaba tšeo mongwadi a ratago go di botša mmadi.

Mohola wa tatelano yeo ke gore padiboitshwaro/lerato ke mohuta wa padi wo o nepišago ditiragalo (e sego baanegwa le ge e le khuduego ya go iša). Tsebe o rata gore ditiragalo di lemogege gabotse. Ke ka lebaka leo Groenewald (1993:20) a rego bangwadi ba mathomothomo ba mohuta woo wa padi ga se ba raragantšha ditaba ge ba di rulaganya. O re phapantšho ye nngwe ye bohlokwa ya mohuta woo wa padi ke ya thulaganyo ye e lego molaleng.

Tatelano ga se thekniki ye e šomišwago ge e le kalotaba fela, le ge e le tšwetšopele e a tsena.

Bjale go latela elemente ya tikologo (nako/lefelo)

3.1.4.1.3 Tikologo

Bangwadi ba bantši ge ba šomiša tikologo ba ra nako le felo. Ke lereo leo le akaretšago dikgopolo tšeo tše pedi. Ge go bolelwa ka ga nako le felo bjalo ka dielemente tša letlalo la thulaganyo, go tlo hlalošwa ka mo di šomišwago, ka gona ge mongwadi a tšweletša moko wa ditaba. Mošomo woo wa tikologo o na le mahlakore a mararo e lego:

- (a) Maemo a tshwanelo a ditaba.
- (b) Go swantšha tikologo gore e be seka.
- (c) Go tšweletša atmosfere.

Mošomo wa mahlakore ao ke wo bohlokwa, ke ka lebaka leo a tlogo hlalošwa ka botlalo ge go hlokometšwe:

- (a) **Tikologo ya maemo a tshwanelo a ditaba**

Ke **tikologo yeo e lebanego le tiragalo ye e hlalošwago**. Ge go bolelwa ka ga go apea re thoma go nagana ka lefelo la boapeelo go swana le sebešo. Gape re lebelela nako yeo go apewago ka yona go swana le mosegare goba bošego.

- (b) **Go swantšha tikologo gore e be seka**

Ke **tikologo yeo mongwadi a e šomišago go emela selo se itšego**, ke gore tikologo yeo e fetoga seka go swana le ya paditseka. Ge go ka tšewa tikologo ya go swana le ya paditseka, gomme gwa lebelelwa, tikologo ya go swana le sethokgwa goba bošego go tlo lemogwa

gore mongwadi wa paditseka o di šomiša bjalo ka dika tša kotsi.

(c) **Tikologo ya go tšweletša atmosfere**

Ke tikologo yeo mongwadi a e dirišago go swantšha maikutlo goba khuduego ya go lemoša mmadi bohlokwa bja seo a ratago go se gatelela. Groenewald (1991:32) o re tikologo ge e lebane le sešupo e ntšha atmosfere. Atmosfere go ya ka Cohen (1973:175) ke

The mood or moods of literary work created by the description of settings, by the actions and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.

Mongwadi o ile a oketša goba a gatelela taba yeo. Abrams (1988:11) ge a hlaloša kgopolo ye yena o re:

Atmosphere is the tonality pervading a literary work, which fosters in the reader expectations as to the course of events, whether happy or (more commonly) terrifying or disastrous.

Ge a ruma kgopolo ye Serudu (1989:24) o hlaloša gore atmosfere ke moya le maikutlo ao a tanyago dikwi tša mmadi ge a bala. O tšwela pele go bolela gore e ka ba moya wa lethabo, manyami goba segwera.

Tabakgolo ke gore go hlalošwa tikologo ka tshwanelo, go ka ba setlabelo se bohlokwa sa mongwadi go godiša maatlakgogedi le go tšweletša moko wa ditaba.

Bjale go yo lebeletwa ka moo Tsebe a šomišago tikologo e lego nako le felo:

- Tikologo ya tlhago/tshwanelo.
- Tikologo ya seka/seswantšho.
- Tikologo ya atmosfere.

Tikologo ya tlhago/tshwanelo

Se segolo ke gore tikologo le ditiragalo ga di arogane. Ge go hlokomelwa padinyana yeo ya Tsebe, tikologo ya tshwanelo ke mo Maroga/Lesibana a dišago. O be a etšwa le dikgomo a leba nageng go yo diša. Go tiiša kgontho ya se Tsebe o re:

... Lesibana a tloga madišong gomme a a ya sekgwaneng sa kgaufsi le gae moo a tsebago gore banenyana ba rwalela gona dikgong tša go apea mantšiboa (letl. 10)

Ka go realo babadi ba kgona go lemoga gore tikologo ya mohuta wo ke seka, e emela segologolo e sego sebjalebjae. Mongwadi o šomišitše sehlare sa motswiring moo Lesibana a bego a robetše gona a letile Mamahlo, ka go realo o ntšhitše tikologo ya nnete yeo mongwadi a e hlagišitšego.

Gape mongwadi ka go šomiša tikologo yeo ya tshwanelo o tšweletša moko wa ditaba. Ge Lesibana a tloga gae a leba seteišeneng go yo namela, a leba Makgoweng, gona moo babadi ba tseba gore Lesibana a ka se be le maitshwaro a mabotse ge a fihla Makgoweng gagolo ge e le padibotshwaro, ka tsela yeo tikologo yeo e tšweletša moko wa ditaba e lego boitshwaro. Ge Tsebe a šomiša setimela mo mathomong o tšweletša tikologo ya maemo a tshwanelo a ditaba. Batho ba kgale ba be ba šomiša ditimela go ya Makgoweng. Depese di be di se gona goba e se tše ntši. Ke tikologo ya seka. Gape taba yona ye ya setimela ke seswantšho sa gore Sekgowa se thomile go tšea Lesibana ka ge a sa šomiše ditonki go ya Makgoweng eupša a šomiša setimela. Gape nako yeo setimela se fetago ka yona ya mantšiboa ke nako ya tshwanelo. Kgale setimela se be se sa fete

nako ye nngwe le ye nngwe. Se be se feta mantšiboa, ke nako yeo Mamahlo le Lesibana ba laelanego ka yona. Ge tikologo ye e hlokomedišišwa gabotse mmadi o tlo lemoga gore go tloga ga Lesibana go leba Makgoweng ke sešupo sa gore Sekgowa se thomile go mo metša.

Tikologo ya atmosfere

Lehlakore la boraro la go šomiša tikologo ke ge mongwadi a tšweletša atmosfere. Mohlala wo mobotse ke ge mongwadi a hlaloša leswiswi/bošego ge Lesibana le Mamahlo ba laelana. Moo leswiswi le šomišwa bjalo ka theknikiteramatika ka gore le nepišiša baratani bao gore mmadi a lemoge gore go laelana ga bona e tlo ba tiragalo ye bohlokwa. Gape leswiswi le tliša letšhogo. Lesibana o metšwa ke bošego ka ge a ile Sekgoweng bošego gomme bjale a metšwa ke Sekgowa. Atmosfere e šomišwa:

- (a) Go fapantšha tša bjana le tša bona
- (b) Go gatelela bohlokwa bja go laelana ga Mamahlo le Lesibana, ge Lesibana a tshepiša Mamahlo gore a ka se mo lebale.

Ge dikgoro tša puku ye di bulega mongwadi o tšweletša nako ya atmosfere. Gantši mongwadi o šomiša atmosfere go godiša maatlakgogedi. Mongwadi o šomišitše mantšiboa a tšatši le lengwe la kgwedi ya "Semphe-ke-khotše" ge bašemane ba le mollong ba etišitše. Mongwadi o bontšha gore atmosfere yeo ke ya boiketlo. Go tliša seo mongwadi o re:

Go be go bešitšwe mafela, ditšie le mabitsi ... Magang e be e le a go tsoma, go lweša bašemanyana ba bannyane, go šiišana ka makaba le ditonki ge ba ya go nweša mehlape mosegare, le go lweša

dipholo (letl. 3)

Ge go lebeletwa ka kua lehlakoreng la banna go tla lemogwa gore go swerwe taba ye thata ka ge tatago Lesibana a bolela le rangwanago-Lesibana ka go ya komeng ga Lesibana. Mongwadi o re:

Podile, ke ya bona gore gosasa o swanetše o tsoge ka naletšana ya masa, o felegetše Maroga komeng. (letl. 14)

Se se bontšha gore taba ye e bego e swerwe ke nngalaba ya taba. Go ka thwe atmosfere yeo ke ya kgapeletšo.

Mo go fapantšhwa ditaba tše pedi e lego tša bobjana le tša bogolo. Go dula fao kgorong go gokaretša batho bao gore ba be felo go tee. Taba ye e godiša maatlakgogedi. Ka tsela yona ye mongwadi o kgona go gatelela bobjana le go fetoga ga bobjana.

Gape mongwadi o šomišitše nako ye nngwe ya mantšiboa ge Lesibana le Mamahlo ba gahlana (letl. 7). Nako ye e šomišitšwego ke nako ya atmosfere ka gore Lesibana o bolela ditaba tše thata tša bogolo, o gotše, bjale o nyaka motho yo a ka hlomago mošašana le yena. Se se bontšha gore bjale nako ya bobjana e fetile go tsena nako ya bogolo. Atmosfere ye ke ya phišego ka gore Lesibana o fišegelwa go ba le mosadi. Mongwadi o šomišitše seteišeneng e le lefelo la atmosfere. Ge Mamahlo le Lesibana ba laelana go tsoga thulano. Atmosfere yeo ke ye bothata kudu. Ditaba di a thatafala, ga go bose. Tshepišo yeo ya Lesibana ke ye thata ka gore a ka se e phethagatše.

Ge tikologo e bapetšwa le tebanyo ya mongwadi gantši go bonala ge e fetoga seswantšho goba seka. ***Nota-ya-Masogana*** ke padinyana ya boitshwaro, gape go šomišitšwe sephegelelwa sa “Makgoweng”. Tikologo e ba le mešomo ye mebedi yeo e lebanego le seka. Selete

seo Lesibana a godilego gona, sona se šomišwa bjalo ka seka se e lego bogologolo. Setimela se šomišwa bjalo ka seka sa sebjalebjae.

Bjale ka ge go hlalošitšwe tikologo ge e le nako le felo, tikologo ya ***Noto-ya-Masogana*** ke tikologo yeo e lebanego le segae moo bašemane ba sa dulelago mollo kgorong, gape ba etšwa le mehlape ba leba nageng go yo diša. Tikologo yeo bašemane ba yago komeng gomme ba direlwa mokete wa dialoga mošate. Ge go balwa puku ye ya ***Noto-ya-Masogana*** o ka re yona e emela bogologolo. Gape go tšwelela thulano gare ga sebjale le segologolo.

3.2 **Kakaretšo**

Ge go sekasekwa thulaganyo I go hlokometšwe kokwane e tee fela ya thulaganyo e lego kalotaba. Go hlalošitšwe gape le moko wa ditaba ka fao o lego bohlokwa ge go sekwasekwa thulaganyo, ka ge e le ona maikemišetšo a mongwadi ge a tlo ngwala sengwalo se se itšego. Moakanyetšo ke wona o hlaotšego sengwalo se sa Tsebe ***Noto-ya-Masogana*** gore se lebane le padi ya boitshwaro. Taba yeo e lemogilwe ka morago ga go fapantšha meakanyetšo ya boitshwaro, thuto le pikareski.

Kalotaba e sekasekilwe go hlokometšwe dielemente tše nne tša thulaganyo e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Dithekniki tše di ilego tša ahlaahlwa ge go sekwasekwa kalotaba e bile phapantšho, poledišano, go akgofiša nako, nepišo boipoeletšo, poledišano, tekolapejana, kgegeo le tatelano.

4. KGAOLO YA BONE

4.1 Thulaganyo II

Thulaganyo II e lebane le tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Dikokwane tše tharo tšeo tša thulaganyo di ya go sekwasekwa ka botlalo mo kgaolong ye.

4.2 Tšwetšopele

Ge a hlatholla kgopolo ye ya tšwetšopele Serudu (1989: 52) o re:

Mo dingwalong lentšu le le šupa go tšwela pele ga ditiragalo. Le dirišwa kudu mo tshekatshekong ya thulaganyo ya padi, papadi goba kanegelokopana.

Serudu o gatelela gore ditiragalo di tšwetšwa pele. Cohen (1973: 180) yena o hlaloša lereo le gore ke “complication” goba “rising action” ye ge a tšwela pele go e hlaloša a rego ke:

The development of actions and conflicts in regular plot structures.

Seo se bolelwago ke Cohen se nyalelana le seo Mojalefa (1993:21) a se hlalošago ge a re tšwetšopele ke go direga le go rarana ga ditaba. Gomme mošomo wo mogolo wa tšwetšopele ke go godiša kgogedi. Ge a ruma kgopolo tša borateori ba ba ka godimo Groenewald (1993:21) o re:

Tšwetšopele e na le modiro wa go godiša maatlakgogedi. Ka tsela yeo moko wa ditaba o tšwetšwa pele.

Seo Groenewald a se gatelelago ke gore tšwetšopele e lebane le go godiša maatlakgogedi.

Go tla lekolwa tšwetšopele ya *Noto-ya-Masogana*. Mo pukung ye tšwetšopele e thoma mo go lego thulano ya mathomo yeo e lebanego le ditaba tše di rulaganywago pukung ye, ke gore mola go thwego ke mafelelo a kalotaba. Thulano ya mathomo ke yela go boletšwego gore e ruma kalotaba. Tšwetšopele e felela ge Lesibana a amogelwa gae.

Ge go sekasekwa tšwetšopele go tlo lebelelwa dikgopolo tše di latelago:

- Kakaretšo ya diteng
- Tlhalošo ya dithekniki
- Tirišo ya dithekniki

Kakaretšo ya diteng

Pele tšwetšopele e yo sekasekwa go tlo akaretšwa diteng tše di lebanego le karolo yeo ka boripana. Kakaretšo e gona, fela kakaretšo yona ye e tla thuša go tiiša tlhalošo ye e latelago.

Ge Lesibana a eya Makgoweng o tshepiša Mamahlo gore a ka se mo lebale. Ge nako ya go boela gae e fihla, Lesibana ga a boele gae. Le ge Lesibana a paletšwe ke go boela gae, ka nepo ya gore dilo di tla mo natefela, ga go phethege ka mokgwa woo. O ile a swarwa. Ge a etšwa kgolegong o ile a leba gae, gomme a amogelwa.

Tlhalošo ya dithekniki

Dithekniki tšeo di tlogo hlalošwa mo go tšwetšopele ke tšeo di sego tša hlalošwa go kalotaba. Tšeo di hlalošitšwego di tlo bolelwa fela. Dithekniki tšeo di hwetšwago mo ke tekolapejana, leboo, go diegiša nako, tekolanthago, tatelano ya ditaba, motifi, kgegeo, tshegišo,

ditlhalošišo goba tshwantšhišo le tharano.

Bjale go latela tlhalošo ya dithekniki tšeo di sego tša hlalošwa e lego, leboo, go diegiša nako, tekolanthago le motifi/sephegelelwa.

Leboo

Leboo ke ge go boeletšwa ditiragalo goba diphošo nako le nako. Serudu (1989: 30) o hlaloša leboo gore ke lereo le le šupago gore kanegelo e theilwe godimo ga morero o tee woo o boeletšwago nako le nako ke mongwadi wa kanegelo. Groenewald (1991: 35) o bona leboo e le thulaganyo ya ditiragalo. O re:

Thulaganyo ya leboo e latelantšha
ditiragalo tša go swana, ka mokgwa
woo o gatelela kwano yeo, gomme e
godiša gore tiragalo ya mafelelo e be
sehlwa.

Seo Groenewald a se gatelelago ke gore ditiragalo tša go swana di a latelana. Go tiiša seo mo pukung ya ***Noto-ya-Masogana***, mohlala wo mobotse wa leboo ke go latelana ga melato ya Lesibana, wa mafelelo ke wo mogolo wo sehloa se lego gona.

Go diegiša nako

Go diegiša nako go lemogwa ge go bapetšwa nako ya diteng le ya thulaganyo. Mongwadi gantši o diegiša nako go tiiša maatlakgogedi, go gatelela taba ye bohlokwa. Mojalefa (1993: 103) o hlaloša gore go diegiša nako ke ge mmadi a itemogela gore mongwadi o hlaloša tiragalo goba taba ka tlhokomelo ye e se nago tekanyetšo. Mohlala wa go diegiša nako mo pukung ya Tsebe ke tiragalo ya Madlamini ge Lesibana a palelwa ke go lefa dijo tšeo a di llogo, gomme Madlamini a nyaka go mo hlaba ka thipa. Ditaba tšeo di hlalošwa ka botlalo, ka tsela yeo Tsebe o diegiša nako.

Tekolanthago

Tekolanthago ke thekniki ya go gopola tša morago. Ge a hlatholla lereo leo Serudu (1989: 45) o re:

Tekolanthago ke tsenatseno ya moelwa wa tatelano ya mehleng ya ditiragalo mo kanegelong goba papading ka nepo ya go ukama ditiragalo tšeo di šetšego di diregile eupša di nago le kamano le tša bjale.

Seo se bolela gore ditiragalo tšeo di šetšego di diragetše di na le kamano le ditiragalo tša bjale. Ke ka fao Abrams (1988: 41) a hlalošago tekolanthago gore ke:

... interpolated narratives or scenes often justified as a memory, a revery or a confession by one of the characters which represents events that happened before the time at which the work opened.

Abrams o kgonthiša gore ditiragalo tšeo di diragetšego pele gomme moanegwa o a di elelwa. Mohlala ke ge Lesibana a gopola ditshepišo tša gagwe go Mamahlo.

Motifi/Sephegelelwa

Motifi ke selo goba lentšu leo le boeletšwago mo kanegelong. Se se hlalošwa ke Serudu (1989: 35) gabotse ge a re e ka ba lentšu, sekafoko goba lefoko leo le boeletšwago mo sengwalong. O tšwela pele go hlaloša gore motifi o ka dirišetšwa go tšweletša semelo sa moanegwa, mekgwa ya gagwe ya go bolela, dibopego tša gagwe goba mafokodi le makgoni a gagwe. Ge a hlatholla kgopolo ye ya motifi Kayser (1948: 60) o re:

Dasb Motiv ist eine sich wiederholende, typische und das heiszt also menschlich bedeutungsvolle Situation. In diesem Charakter als Situation liegt es begründet, dasz die Motive auf ein Vorher und Nachher weisen. Die Situation ist entstanden, und ihre Spannung verlangt nach einer Lösung. Sie sind somit von ihre bewegenden Kraft, die letztlich ihre Bezeichnung als Motiv (Ableitung von movere) rechtfertigt.

Kayser o bolela gore go na le go boeletša gape go na le seo re se tlwaetšego. Se sengwe ke gore go gatelelwa taba ye bohlokwa go batho. Motifi o laetša taba tša kua pele le tša morago. Gape o hlola lehuto le le swanetšego go tlemollwa.

Tirišo ya dithekniki

Ge go sekasekwa tirišo ya dithekniki go tlo hlokomelwa ka mo dithekniki di lebanego le ditiragalo, nako, felo le baanegwa. Dithekniki di tlo šomišwa go tšweletša moko wa ditaba e lego boitshwaro, ke gore mongwadi o godiša thulano gare ga bolwantšhi le bolwantšhwa. Kalotaba e felela moo Lesibana a laelanago le boMamahlo a ya go namela setimela. Bjale go yo lekolwa bohlokwa bja setimela.

Setimela

Mo go ya go lebelelwa dilo tše pedi e lego:

- Mafelo ao Lesibana a goletšego goba a šomelago go ona.
- Sedirišwa se se tlogo tshediša Lesibana.

Gae ke felo moo Lesibana a goletšego gona a ba a ya komeng gona. Ke felo moo go ka thwego go na le boitshwaro bjo bobotse gape go

na le tšhireletšo. Lesibana o šireletšwa ke setšo. Gauteng ke felo ga go se loke, moo go nago le maitshwaro a mabe. Ke mo Dikwata a ilego gona a lebala Mosadinyana. Bjale ka ge go šetše go hlalošitšwe mo go kalotaba, Dikwata o ile go fihla Makgoweng a lebala Mosadinyana. Ke yona taba ye e tšweletšago Dikwata bjalo ka moriti wa Lesibana. Mafelo a mabedi a ke dika. Se Gauteng e se emelago se tla bonwa ka botlalo temaneng ye e latelago.

Mongwadi o fapantšha mafelo a mabedi, e lego gae le Gauteng. Go tloga gae go ya Gauteng go tshelwa mollwane. Lesibana o tshela mollwane woo, o tloga mo go lokilego o ya mo go sa lokago gomme se se lebane le moko wa ditaba e lego boitshwaro. Go tshela mollwane woo mongwadi o dirišitše sedirišwa e lego setimela. Ke taba yeo e lego ye bohlokwa. Tsebe o gatelela bohlokwa bja sona ge a se hlaloša. Ge tlhalošo yeo e badišišwa gabotse, go lemogwa gore setimela se fetoga seka. Ka ditlhalošišohlalošišo mongwadi o kgona go fetoša selo gore e be seka, ka gobane go oketšwa diphapantšho tše di godišago bohlokwa bja selo seo ka go fetiša bja tlwaelo. Le gona mo Tsebe o šomišitše lenaneo la kgatelelo ge a hlaloša setimela. Ge a thoma go hlaloša setimela o re:

Ge setimela se ema go tšwa Polokwane,
bašemane ba ile ba tsenywa ka gare
gomme ba thoma go lebedišiša ka gare ga
sona. Ba hweditše e le selo sa go kgahliša
sa mabone a mabotse. (Letl. 23)

Go tloga moo mongwadi o šomišitše mošemane yo mongwe wa batho ba ba tlilego go namela setimela. Bjale ke yena a bolelago; a bolela tše di ba makatšago. Tše di bonala ge go šomišwa **“banna”** bjalo ka lelahlelwa la makalo, lekgokasediri le **“ra”** le lona le bontšha makalo yeo. Gape go na le phapantšho gare ga lekokong le legodimong go laetša bohlokwa bja makalo. Go tiiša seo mongwadi o re:

“Banna, lehono ra tla ra tsena mo bašemane ba kwa setaseng ba rego ke legodimong”. (letl. 23)

Mo mafelelong Tsebe o nepiša moanegwa yo mongwe, e lego Tholo ge a reta setimela. O ile a thoma go etša maotwana a sona le modumo wa hlogwana ya sona. Go šetše go boletšwe ka ga bohlokwa bja sereto. Mo mongwadi o šomišitše sereto gape, Tholo ge a se reta setimela o re:

Ke tšwa kamo ke ya kamo,
Ke tšwa kgole botšhakane
Ke legokolodi le lemela,
Sepotapota dithaba ... (letl. 23).

Sereto se Tholo o be a se kwele go tatagwe ge a anegela banna ba bangwe ka go ya ga gagwe Borwa ngwagola.

Gauteng

Setimela se fihlišitše Lesibana Gauteng. Felo fao mongwadi o go hlalošitše bjalo ka ge e le mathomo mmadi a balago ka gona. Tebanyo ya gagwe ke ge go nepiša mokgwa woo boLesibana ba go lemogago la mathomo. Ka tsela yeo Gauteng ya ba seka, ka gobane tlhalošo yeo e lebantšhwa le moko wa ditaba. Tše mongwadi a ratago go di hlaloša, ke makalo le letšhogo tša boLesibana, mo go bonala bokgoni bja Tsebe.

Tsebe o šomišitše lenaneo go nepišiša ge a hlaloša Gauteng. O thoma ka go re:

Go ba le hlaba ba theošitšwe ke molebeledi wa bona yo a bego a ba emetše maemong a Gauteng. Kgwale a botšiša a re, “Na bjale re go kae? Gomme Tholo a re,

“Ke a bona re mo ba rego ke Gauteng.
(letl. 24)

Poledišano ya bašemane ba e hlaloša gore batho bao ke baeng, ga ba tsebe Gauteng. Bašemané ba ba be ba le ka fase ga malekeleke ao a fihlago kua marung. Seo mongwadi a se gatelelago ke gore Gauteng ke fase ga mabu le kua marung. Gape o re letšatši le ge le be le hlabile le be le sa bonale ka baka la botelele bja meago ya Gauteng. Mo go gatelelwa gore mo ke semaka sa mathomo ka bogolo, bao ga ba ešo ba bona selo sa go lekana le Gauteng. Fela go sa na le dimakatšo tše dingwe tšeo di tlogo latela.

Ke moo ba itemogelago dilo tša go fapana kudu le tše ba di tlwaetšego kua gae. Ga go na kwano. Selo sa mathomo ke setimela sa mohlagase. Ge se tšwelela bašemane ba ile ba tšhoga, ba swaragana, ba kgobokana bjalo ka dipudi di rakeletšwe ke dimpša (letl. 24). Molebeledi wa bona o ile a ba botša gore ba se tšhoge, ke setimela sa mohlagase. Bona ba ile ba makatšwa ke ge se se na le hlogo ba se tsebe gore se sepedišwa ke eng? Mo mongwadi o gatelela makalo ya bašemane bao ge ba makatšwa ke dilo tša Gauteng.

Taba ya bobedi ya go fediša makalo ke ge molebeledi wa bašemane a ba fa ditaello tša go sepela a ba botša gore Gauteng go sepelwa ka melao. Ge ba dutše ba sepela bjalo, gona moo mongwadi o šomišitše yo mongwe wa bašemane bao go nepiša makalo yeo. Mo go šomišwa “**mmalo**” bjalo ka lelahlelwa la makalo. Ge ba sa le gona mo ba thoma go sepela, ke ge ba lemoga dimakatšo tša Makgoweng e lego motorokare.

Bjale ba lemogile gore ga ba kgone go sepela ba lokologile. Ba ile ba thula molebeledi wa bona ge ba sa makaditšwe ke motorokare. Ee, go sepela go laolwa ke melao. Gona moo Lekgowa le le aperego mašela a mašweu diatleng le be le ba emišitše. Pejana le gona ba

ema ka gore go bonala lebone le lehubedu. Lona le ile go ba modipa la tla la ba le letala, ya ba gona ba thoma go sepela (letl. 25). Bašemane ba ile ba thoma go bona le go lemoga mekgwa le melao ya go sepela ditseleng tša Gauteng. Phapano ye ke ye kgolo ka tsela yeo mongwadi o gatelela go thoma go bulega le go tlwaela ga bašemane bao.

Diphapano tše dingwe tše kgolo di sa etla. Go hlakahlakana ga batho ba bantši ba Bašweu le Babaso ba sepela ka go phakiša. Bontši ba baso bo be bo apere bjalo ka Makgowa, ebile ba ntšha Sekgowa ka dinko. Gona moo mongwadi o šomišitše Tholo go tšweletša phapano ye kgolo gare ga mafelo ao. Tholo a re nkabe e sa le a eya sekolong nkabe a swana le batho bao. (letl. 25).

Ka gore ba fihlile gona, ba swanetše go fetoga gore le bona e be ba Gauteng. Phetogo yeo e thoma ge ba fihla ga Mzilikazi gona mo ba hweditšego ba bangwe ba mehlobohlobo. Taba ya mathomo ke ge ba ile ba ngwalwa maina ke bahlalefi ba Bathobaso, ya bobedi ke ge ba hlapišwa mebele ka sesepe, ba kotwa le meriri. Ditaba tšeo di rungwa ge Lesibana a išwa dingakeng go hlahlobja. Mo mongwadi o gatelela makalo yeo e bego e le gona go Lesibana ka ge a sa tsebe dilo tša mohuta woo. Go tiiša taba yeo mongwadi o re:

Gona moo o ile a bewa tšhipi ya go phadima sehubeng gomme ba mmotša gore a one ka maatla. Tšhipi ye e ile ya mo tšhoša ka maatla, a gopola gore Makgowa a nyaka go mmuwa go bona ka gare ga pelo ya gagwe (letl. 26).

Mongwadi ga a sa gatelela makalo fela, o bolela ka ga letšhogo la Lesibana, ka gobane "Makgowa a nyaka go mmuwa go bona ka gare ga pelo ya gagwe, motho ga e sa le motho ka noši bjalo ka kua gae" Gauteng le tša ka gare ga motho di swanetšwe go tsebja ke bohle. BoLesibana ba swanetše go fetoga, ba metšwe ke Sekgowa.

Lesibana o amogetšwe

Ka morago ga go hlahlobja ke dingaka boLesibana ba tšerwe ke lori go ba iša moepong wa Crown Mines moo ba ilego ba fiwa madulo gona. Se se bontšha gore Lesibana bjale o amogetšwe. O tlo fetoga yo mongwe wa mo Makgoweng. Go tiiša taba ya gore Lesibana ke yo mongwe wa batho ba Makgoweng go tlo lemogwa ka mo Tsebe a fapantšhago tikologo ye mpsha le ya mo a tšwago ka go hlaloša madulo a gagwe mo moepong ka botlalo. O thoma ka go re:

Gona mo go na le magae a bašomi, mo ba
dulago gona ge ba etšwa mešomong (letl. 27).

O tšwela pele ka gore madulo ao a agilwe bjalo ka mašaka, gomme botšo bja ona ke kgoro e tee, mo go dulago maphodisa ao a dišitšego motse woo. Lesibana o ile a fiwa madulo nomorong ya 118, moo go dulago batho ba go bolela Sepedi, ba tšwa mafaseng a gaMokopane, Moletlane le gaLaka. O be a le mo go bitšwago “No 5 Shaft” kgauswi le sepetlele sa bašomi ba mekoti ka moka ya Crown Mines. Gape ba be ba dula kgauswi le metse yeo boramekoti ba bego ba e agetše bašomi ba bona bao ba tlilego le basadi le bana, bontši bja bona ke “boMabhalani”.

Lesibana o amogetšwe tikologong ye mpsha, ke gore ke yena yo mongwe wa tikologo ye e fetogilego. Bjale go swanetše go fetoga yena. Pele ga ge Tsebe a tlo thoma go hlaloša taba yeo, o sa yo tiiša maemo a ditaba ka nako yeo, le go laetša mo di tlogo felela gona.

Go tiiša maemo a ditaba le go lekola pejana

Mongwadi o godiša maatlakgogedi ka go tseba dilo ga Lesibana le go se tsebe ge a tloga gae. Lesibana o tlogile gae a sa lemoge dilo tše ntši tšeo a di hweditšego ge a fihla Makgoweng. Bjale Lesibana ke

motho wa Makgoweng, o meditswe ke Sekgowa.

Mongwadi o tšweleditše toro ye Lesibana a le kua madulong a gagwe a mafa. Toro yona yeo ke selo se bohlokwa. O nyaka go gatelela taba ya gore pele ga phetogo ye re mo tsebile ge e le motho wa go loka, gape le tshepišo yeo a e dirilego go Mamahlo ya gore a ka se mo le bale. Taba ya bobedi ke tekolapejana.

Lesibana o lorile a šetše a feditše mošomo wa gagwe a eya gae go mosadi wa gagwe Mamahlo. A mmona a na le yena ka fase ga mohlare wa motswiri ka mafuri abo. A ipona a bolela le yena gore bjale o boile. Ba swanetše ba phakiše ba nyalane, gore ba tle ba kgone go aga mošašana wa bona (letl. 27-28). Toro ye e botša babadi se sengwe. Mongwadi o e šomišitše bjalo ka thekniki ya tekolapejana go bontšha gore mafelelong Lesibana o tla nyala Mamahlo.

Taba ya “mohlare wa motswiri” gona mo torong ya Lesibana e tšwelela bjalo ka sephegelelwa ka gobane taba ye e bonwe kua mathomong ge Lesibana a roma Tokwane go Mamahlo gore ba gahlane, Lesibana o be a kaname ka fase ga mohlare woo. Gape ge Lesibana le Mamahlo ba boledišana ka tša lerato ba be ba le ka fase ga mohlare wa motswiri. Ge ba šetše ba dumelelane ka tša lerato le mohlang ba hlakana la mafelelo pele ga ge Lesibana a eya Makgoweng ba hlakanetše ka fase ga mohlare woo. Go šomiša mohlare woo Tsebe o gatelela:

- (a) Bohlokwa bja toro.
- (b) O bontšha gore motswiring ke modu wa lerato la Lesibana le Mamahlo. Ke wona o kgokagantšhago baratani ba babedi bao. Ka go boeletša “motswiring” mongwadi o gatelela gore ke wona kgokaganyo ya lerato leo le lego gona gare ga Mamahlo le Lesibana.

Go tšwa tseleng

Bophelo bjo bofsa bja Lesibana gona moo Gauteng bo lebane le go timelela ga gagwe. Go hlaloša seo Tsebe o šomišitše thekniki ya leboo. Leboo le le laetša (a) mo ditaba di yago gona, (b) le godiša molato. Ka tsela yeo go tlo gatelelwa bohlokwa bja thekniki yeo gagolo ge e le thekniki ye e šomišitšwego. Ka yona Tsebe o hlaloša bophelo ka moka bja Lesibana ge a le Makgoweng.

Thekniki ya leboo e tla hlathollwa gomme go hlaloša ka mo Tsebe a šomišitšego leboo ka gona, go tlo hlokomelwa dikokwane tše tharo tše di lebanego le moko wa ditaba, e lego boitshwaro. Kokwane ya mathomo ke ge Lesibana a oba molato. Ya bobedi ke ge a kgalwa (e lego kotlo). Ya boraro ke ge a itshola (ke ge a amogelwa).

Go a (maboo ao) sekaseka, go tlo hlokomelwa ka mo Tsebe a šomišitšego (a) baanegwa (b) ditiragalo le (c) tikologo, e lego nako le felo, ka gona.

Leboo la I le phetogo ya Lesibana

Lesibana bjale o amogetšwe Makgoweng. Tikologo yeo e tlo thoma go mo fetola. E fapana kudu le mo a tšwago gona. Taba yeo e nepišwa gabotse ke Tsebe ge a re: Ke mo go lego “kotsi ye kgolo” (letl. 28), ke mo go lego “maswika a bogale, ao a ka ba hlabago”, le “maswiswi a makaaka” (letl. 29). Ge a hloka lebone, “e ka ba phošo le kotsi ye kgolo” (letl. 29). Moo ba šomiša “tanameiti” (letl. 29) ba “ngwatha maswika” (letl. 29) gomme a a šilwa, a a apewa (letl. 29). Tsebe o gatelela taba yeo gore go lemogwe phapano gare ga mo Lesibana a goletšego gona le mo a tlilego gona. Tikologo yeo e tlo mo fetola. Ke ka lebaka leo Tsebe a bolelago a re ba tšwa go “rutiwa ka mešomo ya ka gare ga mabu” (letl. 28). Ba fiwa le dieta le dibaki tša seila (letl. 28) tše di tlogo ba thuša.

Tsebe o thoma ka go hlaloša Lesibana ge a le bjalo ka Lesibana yola wa pele ga ge a etla Gauteng, ka morago o mo nepiša ge a šoma bjalo ka batho ba moepo.

Mo mathomong Lesibana o šoma ka maatla gore a tle a kgone go phethagatša tshepišo ya gagwe go Mamahlo, ya gore o tla boa a tla a mmeke. Tsebe o hlalosa a re:

Mošemane a tsentšha garafu, a
ngwatha mafsika a mantši ... (letl. 29)

O tšwela pele a re mošomo woo o o tlwaetše ke thaloko (letl. 29).
Se se laetša gore Lesibana e sa le Lesibana wa go loka, go swana le ge a tsebilwe ge a tloga gae. Go tiiša kgopolo ye Lesibana o re:

Mamahlo ke šomela mosadi wa ka,
Mamahlo gomme mohla ke fetša fa
ke ya go mo goroša (letl. 29).

Mongwadi o tšweleditše Lesibana a boeletša tshepišo ya gagwe yela a go e dira go Mamahlo. Mongwadi o tiiša gore Lesibana e sa le yola wa pele, o sa tiišetša tshepišo yela ya gagwe.

Lesibana o šomile ka maatla a ba a tšwa maphone. Lemeko o ile a mo hlalošetša gore ga go šongwe bjalo, ka gore o tla ipolaiša mošomo. O mmoditše gore mošomo ga o fele, go fela maatla a monna. Gona mo Lesibana a hlwa a šoma a khutša (letl. 31). O thoma go tlwaela mošomo wa gagwe (letl. 31), o fetogile.

Bjale Lesibana o itlwaeditše tikologo yeo, o yo thoma go phela bjalo ka batho bao. Gona moo go thoma leboo la pele. Lemeko o ile a iša Lesibana ntlong ya balwetši. Tiragalo ya mathomo gona fao e lebane le molato. Leboo leo le arolwa ka dikarolo tše tharo, e lego (a) ya go

oba molato (b) ya go kgalwa, le (c) ya go amogelwa. Gape le mošomo wa Lemeko o tlo hlokomelwa gona moo.

Go oba molato

Ge ba le ntlong ya balwetši Lesibana o bona makgarebe a mabotse, mme o a ba duma. Se se tiišwa ke mantšu a gagwe ge a re:

Monna Lemeko ...
Kgarebe tše a se ka botse, nna ke rata
yola wa nokana o kare mantlhakane.
Nko bone ge a sepela monna, o no nonobela,
o kare ga a gate fase monna ke a mo rata.
Ge nka ratwa ke yena aowa le gae nka go
lebala. (Letl. 31)

Ka tiragalo ye Lesibana o oba molato, ka go duma basadi ba Makgoweng mola a tshepišitše Mamahlo kua gae, gore o tla boa á tla a mmeke. Fela mo o bolela gore ge a ka dumelwa ke yoo le gae a ka go lebala. Seo se ra gore o šetše a thomile go palelwa ke ditshepišo tša gagwe. Go itlwaetša bophelo bja mo Makgoweng ke phošo.

Go kgalwa

Ge Lesibana le Lemeko ba le tseleng, Lemeko o ile a kgala Lesibana ka seo a se dirilego ge ba le ntlong ya balwetši. O ile a mmotša gore o tla ba swariša, ka gore tšatši le lengwe ba tla mo kwa gomme a tsena mathateng. Lemeko o ile a botša Lesibana gore o tshepišitše Mamahlo kua gae.

Go lebalelwa

Lesibana o ile a itshola, se se tiišwa ke mongwadi ge a re:

Lesogana ga la ka la hlwe le sa
bolela taba tšeo ka tsela yeo.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Ge Lesibana a nyaka go tšwa tseleng gomme a gopola Lemeko o bethwa ke letswalo, ka go tseba gore Lemeko a ka se dumele ge a dira tše mpe mola a tshepišitše Mamahlo kua gae.

Leboo 2

Leboo le le lebane le molato, kotlo, go itshola le go amogelwa, gape le lebane le molato wa go feta wa pele. Go itlwaetša bophelo bja Makgoweng ga Lesibana go lebanywa le bogolo bja molato. Ka mo molato wa Gauteng o golelago pele ka gona le go itlwaetša ga Lesibana mo Gauteng, go golela pele.

Lesibana ga e sa le lesogana leo la go makatšwa ke tša Gauteng bjalo ka ge a fihlile fao la mathomo. O fetoga motho yo mofsa yo a tlwaetšego Gauteng. Phetogo yeo e laetšwa ke tše a di rekago, a di aparago, ge a sena go amogela tefo ya gagwe ya mathomo, gomme a leba lebenkeleng la ga Matšhipisane le Lemeko. Tsebe o hlaloša tše a di rekago ka botlalo, le ge e le se se se nago mohola wo mogolo bjalo ka peipi. O ile a reka (a) hempe ye modipa, (b) borokgo bjo boso bja sehabuhabu, (c) khuse ya lephephe, le (d) masantase.

Le ge diaparo tše o di sa lebane le tša seriti sa ka teng ga motho, mongwadi o di šomitše go laetša phetogo ya semelo goba seriti goba maikutlo a Lesibana. Lesibana bjale o fetogile, ke wa Makgoweng ka ge a rekile diaparo tša batho ba moo gammogo le dipeipi tše o bego a se natšo ge a le gae le ge a sa fihla Makgoweng. Tsebe o hlaloša phetogo yeo ka gobane leboo la bobedi le swanetše go feta la mathomo ka bohlokwa. Ka ntle le phetogo yeo ya Lesibana, o sa tsentšha leboo le lennyane go godiša maatla a leboo le le tlogo. Ka tsela yeo molato wa Lesibana o a gola.

Leboo leo le lengwe le kwana le le legolo ka (a) batho bao Lesibana a gahlanago le bona e lego boMpe, boThema le boTholo, (b) go

tšhabela Lemeko e lego letswalo la gagwe, (c) go yo nwa bjala kua ntotomeng ya moepo, le (d) kotlo ye e lebanego le molato woo, e lego go thetšwa, go wa, le go se fetše go itheta maina (let. 35). Fela kotlo ye kgolo ke “papalase” ya letšatši la go latela ge ba theogela mošomong. Kwano ye nngwe ke gore Tholo ke yo mongwe yo a gotšego le Lesibana, ba a tsebana. Ge go yo lebelelwa tšeo di lebanego le Fidase, tšeo e lego tša leboo le legolo, go na le Manthipe yo a tsebanago le Lesibana, bjalo ka Tholo. O ka re Manthipe le Tholo ba tiiša kwano gare ga leboo le lennyane le le legolo.

Ditaba tša Lesibana le Lemeko ke tše nnyane ge di lebantšhwa le tše di tlogo ka Sontaga se se latelago. Tsebe o di šomišitše bjalo ka moriti wa tše kgolo tše di tlogo. Batho ba leboo leo le legolo e sa le boMpe le boTholo, le go tšhabela Lemeko e sa le gona. Phapano ke gore Sontaga seo ba ile go nwa bjala kua Fidase ga Manthipe, e sego ntotomeng ya moepo. Moo go lemogwa gabotse ka mo mongwadi a šomišago tikologo go laetša bogolo bja molato. Tsebe o a e gatelela, o e hlaloša ka botlalo. Go ya ka tlhalošo yeo Fidase ga se mo go lego khutšo. Kgopolo yeo Tsebe o e gatelela ka go gegea ge a re Fidase ke motse wo Makgowa a o bitšago Vrededorp (let. 35) ke go re, “toropo ya khutšo”. O sa tšwela pele ka go hlaloša gore ke motsana wo o agilwego ka go pitlagana, ke sephethephethe sa batho ba bantši le mantlo a hlomagane, ga go tšhengwana goba lebalana. Gona fao go tšhollelwa meetse a ditšhila mo ditseleng, magobe a kgale, meroko ya mabjala le tšhila tše dingwe di bolela gona moo tseleng (letl. 36). Ka go akaretša Tsebe o re Fidase ke:

gona mo batho ba bantši ba lahlegetšwego ke maphelo a bona ka dithipa tša dikebekwa le ditagwa. Ke gona mo ba bantši ba lahlegetšwego ke setho sa bona, gomme ba phela bjalo ka dikolobe ka marageng (letl. 36).

Ka tsela yeo Tsebe o gatelela bokgopo bjo boLesibana ba bo tletšego fao, ke ka lebaka le boManthipe ba swanetšego go tswalela mabati, ba tšhaba maphodisa a tšamago a swara batho ba ba nwago bjala. Go nwa bjala go emela bokgopo bjo bogologolo. Ke moka ge ba tsena ga Manthipe mabati a a tswalelwa, morwedi wa gagwe a ema ka ntle go lebelela ge maphodisa a etla.

Bjale Tsebe o hlaloša se e lego bokgopo bjo bogolo, e lego bjala. Ka go bitša maina ao a mehutahuta ya bjala o gatelela bošoro le bogale bja bjona. Ke boBarberton, Hops, Sekilimekwiki, Sebapalemasenke; bjalobjalo. Go tloga gona moo go hlalošwa bogale bja dino tšeo, le ka mo boLesibana ba tsenelelago bothateng ka gona. Tlhalošo yeo e sepela ka dikgato, ka gobane Tsebe o godiša maatlakgogedi ka mo a latelantšhago dikgato ka gona. Dikgato tšeo ke tše di latelago:

- Go nwa sekala sa mathomo
- Sekala sa bobedi le go rarologa maleme.
- Go rekwa semetlana sa Brandy
- Galase ya mathomo.
- Galase ya bobedi.
- Galase ya mafelelo.

Kgato ya mathomo ke matseno a ditaba. Ke ge go bulwa bja mathomo, fela se bohlokwa ke polelo ya Manthipe ge a ba gapeletša go nwa. O re tabakgolo ke boJakopo le boLang Jan, maphodisa a Makgowa ao a swarago ba ba nwago bjala. Bjala bjoo ba ka no bo khutšetša bo šetše bo le maleng, ka gobane maphodisa ao ga a na mogau le pelotlhomogi. Ka go ba gapeletša Manthipe o re (a) ba nwe ka pela (maphodisa a gona), fela yena o letetše bareki ba bangwe, (b) ba se bo khutšetše, ka tsela yeo ba tlo tšhela bjo bontši pele ga ge ba kwala botagwa. Ka mokgwa wo mongwadi o tšweletša bogolo bja molato wa Lesibana, ke go re moo go tlo nwewa.

Kgato ya bobedi ke ge ba rarologa maleme, bošaedi bjo bo latelwago ke ge Lesibana a thoma go bolela ka ga Mamahlo. Moo Tsebe a

šomišitšego thekniki ya phapantšho ge e fapantšha Mamahlo (yo a se nago bosodi) le ga Manthipe kua go lego bošaedi. Leina leo la Mamahlo le gopotša mmadi nako yeo ge Lesibana a tshepiša Mamahlo go se mo lebale. Tabakgolo ke gore o thoma go mo gopola ge a tagilwe. Mongwadi o nyaka go lemoša mmadi maatla a bjala go fetoša motho sebata. Fela pele ga ge a ka tšweletša maatla ao a bjala a a kgonago go fetoša motho sebata, o sa šomiša kgato ye nngwe e lego ya boraro.

Bjale Tsebe o tiiša bošoro le maatla a bjala go fetiša. Bjo ba šetšego ba bo nwele ga se selo, ke ka fao ba rekago tše thata go thwe di tla ba phakišetša go ya dihlogong, seo se tlogo ba tsentšha kotsing. Mongwadi o rata go bontšha bošoro bjo bo tlogo tlišwa ke bjala bjo. Moo mongwadi o hlaloša ditaba ka botlalo. O diegiša nako ka tsela yeo ka gobane ke tiragalo ye bohlokwa. O a e gatelela, fela ka tlhalošo ye e segišago. Gape tshegišo yeo e laetša tše di tlogo. Le ge bošoro bja tše ba di nwago bo godile. Tsebe o sa tšwela pele ka go bo gatelela go fetišiša. Go ka thwe o šomiša boipoeletšo. Ba thomile go nwa bjala. Go tloga moo ba reka semetlana sa bja Sekgowa. Ka morago ba re ga bo lekane, ba reka semetlana se segolo. Ka tsela yeo Tsebe o hlaloša go golela pele ga molato wa Lesibana. Ge ba rekile semetlana se senyane Thema o thoma go ba tšhelela, bjo bongwe o bo tšhollela fase a re ke bja ba mobu. Tlhompho e swanetše go ba gona, e laetša maatla a bjala. Se bohlokwa ke ge Tholo a kgotsa go baba ga bjala bjo. Seo se laetša gore bjale ba nwa bjala bjo bogale. Ditlamorago tša go nwa bjala bjo di tla swana le go baba ga bjona. Tabakgolo ke gore mongwadi o ile a re semetlana seo ke se senyane. O yo godiša maatlakgogedi ka ge ba sa ya go reka se segolo.

Seo se segolo ke sebata, ka gobane ke thekniki ya boipoeletšo, se swantšhwa bjalo ka se se tlogo uša batho. Ge ba nwele galase ya bobedi ya bjala bjo bo rilego go feta ba reka semetlana se sengwe

seo se ilego sa thoma go ntšha mokgwa. Galase ya mathomo ya semetlana seo ke yona e thomilego go lepeletša boLesibana melomo, mahlo le ona a šarakana gomme ditsebe le tšona tša thoma go lla melodi ye mentši. Se se bontšha gore bjale Lesibana o tshetše mellwane, ga a sa tseba gore ke yena mang? Le gona moo Tsebe o šomišitše thekniki ya go diegiša nako, ditaba o di hlalošitše ka botlalo. Mmadi o tseba mo di yago gona. O thoma go fela pelo, eupša tlhalošo yeo e a mo kgahla, e a mo segiša.

Kgato ya mafelelo ke sehloa sa tlhalošo ya moletlwana woo. Ge ba tshediša Lesibana galase yeo ba bego ba swanetše go mo fa yona, ba be ba bona seemo sa gagwe se le šoro gore a ka tšwela pele go nwa. Galase yeo e ile ya neelwa Tholo ka kgopolo ya gore Lesibana ga a bone selo. Ka go dira bjale ba be ba sa lemoge kotsi ye šoro yeo e tlogo. Tholo o ile a sa re o e bea molomong, Lesibana a be a šetše a e bone ka seeta. Se se laetša gore bjale go fihlilwe sehloeng sa mathata. Thole o ile a thoma go dutla madi gomme Lesibana a nyaka go lwa le bona ka moka. Mongwadi o tšweleditše boitshwaro bja Lesibana bjo bobo pepeneng. Gape se se tšweletša phetogo ya Lesibana, ga e sa le Lesibana yola wa maloba ge a fihla Makgoweng a etšwa gae. O fetogile o itirile tau ya Makgoweng yeo e gagolago, o thoma go gobatša batho. Taba yeo ke molato wo mogolo.

Go kgalwa ke ge e le padinyana ya boitshwaro, go oba molato go latelwa ke go kgalwa. Ge ba boela kompong Thema o ile a kgala Lesibana ka bogale. Mongwadi mo o rata go tšweletša se sengwe. Mathomong Lesibana o kgadilwe ke motho wa go loka yo bonolo, e lego Lemeko. Lehono o kgalwa ke motho wa go se loke, wa go mo nyatša. Kgalo ya Thema go Lesibana e be e le ya go mo goboša le go mo tlontlolla go Mamahlo.

Ka morago ga ge Thema a sena go kgala Lesibana, o ile a itshola. Mo tiragalong ye mongwadi o šomišitše kgegeo ka gore Lesibana o tshepišitše Mamahlo kua gae, bjale šo o dira tšeo Mamahlo a ka se

di amogelego. Lesibana o dirile molato, o otlilwe gape o itshotše gomme o a amogelwa.

Leboo 3

Leboo le le na le melato ya go feta ya leboo la bobedi. Go itlwaetša bophelo bja Gauteng go lekana le molato wo Lesibana a o dirago. Se se lemogwa ge Lesibana (a) a apara diaparo tše botse gomme a re boTholo ga ba natšo. Gape (b) o sepela a le tee, seo se ra gore melato ye a tlogo e dira e tla lebana le yena a le tee. Mo mongwadi o tšweleditše thekniki ya phapantšho, ga e sa le Lesibana yola re mo tsebago, o fetogile bjale ke motho wa Makgoweng. Fela mongwadi o a mo gegea. Go mo gegea mongwadi o šomiša thekniki ya phapantšho. Thekniki e tlo hlalošwa gabotse ke leeto la gagwe go ya Fidase. Lona le tlo arolwa ka dikgato go godiša maatlakgogedi. Dikgato tše ke: (a) ge a nyaka ga Manthipe a sa go hwetše, (b) ge a nyatša dihlogwana le dingathana tša nku, le (c) ge a tsena ga Madlamini.

Molato

- (a) Ge a fihla Fidase Lesibana o ile a thoma go nyaka ga Manthipe. O go nyakile a ba a lahlegelwa ke tshepo ka gore dintlo ka moka di be di swana. Mo mongwadi o fapantšha Lesibana le boTholo bao ba tsebago felo fao gabotse. Tlala e ile ya thoma go ipha maatla go noto ya masogana. A bona gore go kaone a hwetše sa go swara mala. Diaparo tša botšhephi ga di thuše ge a swerwe ke tlala.
- (b) Ge a lebelela, Lesibana a bona basadi ba go rekiša dingathana le dihlogwana tša dinku. A gopola go ka reka, gomme mogopolo wa re o tla itshenya bothakga bja gagwe ka go dira bjalo. A bona gore ga se tshwanelo gore lesogana la go swana le yena le ka bonwa le elwa le hlogwana ya nku gare ga tsela. Se se ra gore Lesibana o itlwaeditše bophelo bja

Gauteng. Mongwadi o fapantšha Lesibana wa pele ga ge a etla Gauteng le Lesibana wa Gauteng. Lesibana o fetogile, o thoma go nyatša dijo tša batho ba bangwe. O bona di sa mo swanela.

(c) Lesibana o ile go tloga fao bathong ba go rekiša dingathana a gahlana le Madlamini yo a mo tshepišitšego go mo rekišetša dijo ka theko ya fase. Tiragalo ye ya ga Madlamini e tla arolwa ka dikgato tše di latelago:

- Tikologo ya ga Madlamini
- Atmosfere
- Go fetoga ga atmosfere
- Go itshola/go amogelwa.

Tikologo ya ga Madlamini

Tikologo ye e fapana le ya ga Manthipe. E bontšha e le tikologo ya go hloka mathata ka gore e na le ditulo tša manongonongo le bjala bja Sekgowa. Kua ga Manthipe go be go na le maphodisa, ba be ba sa nwe ka go lokologa, fela fa ba nwa ka go lokologa ka gore ge maphodisa a tšweletše Madlamini o ba fa semetlana sa bona.

Atmosfere

Atmosfere ya ga Madlamini ke ya boiketlo. Se se lemogwa ge Lesibana a ile go fiwa dijo Madlamini a bea semetlana tafoleng, ka morago ga galase ya mathomo Lesibana a kgopela go apola baki gomme a e kgogetša ka morago ga lebati mo a bego a beile "khuse" ya gagwe. O be a šetše a apotše dieta a di beile ka fase ga tafola. Se se bontšha gore go iketlilwe, ke gae ga mahlako. Gape mo Tsebe o gatelela le mokgwa wa Lesibana wa boitshwaro. Atmosfere ye e fapana le ya kua ga Manthipe ka gore kua ba be ba enwa morwedi wa Manthipe a le lebating a lebeletše ge maphodisa a etla.

Go fetoga ga atmosfere

Atmosfere e ile ya fetoga ge Lesibana a fetša go ja, bjale ditaba di a thatafa. Tiragalo ye e tla arolwa ka dikgato go godiša maatlakgogedi ka gobane dikgato di laetša go godiša kotsi goba bošoro bja Madlamini. Dikgato tšeo ke ge:

- Madlamini a nyaka ponto
- Madlamini a ntšha thipa
- Lesibana a ntšha tšhelete
- Go kokota motho.

Madlamini o nyaka ponto

Lesibana o ile go ipshina Madlamini a tloša digalase tafoleng. O ile go boloka dibjana a boa a re a mo lefe ponto. Lesibana o ile a tšea gore ke metlae. Gona moo mongwadi o sa tšweletša boitshwaro bja Lesibana bja go ikgantšha. Madlamini o boditše Lesibana gore ga a raloke, o nyaka ponto ya gagwe e sego bjalo o tla mo hlagišetša kotsi. Boikgantšho ga se bja mo thuša selo (Tsebe o a mo gegea). Go laetša thulano ye kgolo.

Madlamini o ntšha thipa

Lesibana o ile a sa gakanegile Madlamini a ntšha thipa ye kgolo ye bogale. O ile a e swara gabotse gore lesogana le lahlegelwe ke bophelo. Madlamini o boditše Lesibana gore ge a sa ntšhe tšhelete yeo o tla hwa. Ba be ba emeletšane bjalo ka mekoko ye mebedi e gwabelana. Mo go tšweletšwa mathata le kotsi. Mongwadi o gegea Lesibana, o itshepišitše dilo tša godimo. Ga Madlamini ke ga batho ba bahumi. Bjale bofokodi bja Lesibana bo a tšwelela.

Lesibana o ntšha tšhelete

Lesibana o ile a tsentšha seatla potleng gomme a ntšha bonnyane bjo a bego a bo swere a bo fa Madlamini. Madlamini o ile go bala tšhelete yeo a befelwa kudu. Mo ke go gola ga kotsi.

Go kokota motho

Ge Madlamini a swanetše a hlabe Lesibana ka thipa go kokota motho. Mo ke sehloa seo se tlišago khutšo. O ile a ya go hlola gore e ka ba ke mang yo a kokotago.

Kotlo

Kotlo ya Lesibana e lebane le (a) lenyatšo, (b) kgobalo, le (c) kodutlo.

- (a) Lesibana o ganne go bona Madlamini a re “feke” a be a šetše a le lefastereng. A le kalela a wela ka mafuri a thoma go tšhaba. Taba ye e na le tshegišo ka gore bjale mahlale a Lesibana a fedile.

Mongwadi o tšweleditše phapano ge Lesibana a etla Fidase le ge a boela morago. O tlike Fidase a tsatsanka a ikgantšha. Fela o boela morago ka tsela ya go segiša. Ga a sa lebelela le morago ge a tloga. O tsene ka lebatlala o tšwa ka lefastere. Lesibana yola a bego a ikgantšha a re boTholo ga ba na diaparo tše di botse, lehono diaparo tše di mo hlafetše, ebile o di tlogetše morago ge a tšhaba.

- (b) Madlamini o ile go bona Lesibana a tšhaba a hlaba mokgoši a re lehodu le mo tšhabela ka tšhelete ya gagwe. Lesibana o ile a fošwa ka maswika le ka ditena tša mo lahla fase. O ile a

kgona go tsoga a tšhaba. Ge a fihla kompong o bonwe ke Tholo yoo a ilego a kgokologa ka disego ge a bona a rurugile sefahlego. O ile a tšhoga ge a bona a dutla madi hlogong. Ge Thema a fihla go yena a re:

E tla be e se powana,
lesogana la Mamahlo.
Lehono gona o tšwa go
gahlana le thaka tša gagwe.
Na e kaba ke yena yola a
bego a raga digalase ka
diatleng tša Tholo, a re mpša
a e hwe. Rena re be re re
yena ga a fenywe (letl.
45).

- (c) Thema o be a gopotša Lesibana tša morago tšeo a di dirilego. Taba ye “lesogana la Mamahlo” e bohlokwa kudu ka gore lesogana lela le tshepišitšego Mamahlo lehono šele le dira tšeo Mamahlo a ka se di ratego.

Go itshola le go amogelwa

Lesibana o ile a itshola. Se se tlišwa ke ge a ikana gore a ka se sa ya Fidase. Gape ge go iwa Fidase o be a šala le Lemeko, a re monna ga a bone gabedi (letl. 45). Se se bontšha gore Lesibana o a itshola ka gona o a buša o a amogelwa.

Leboo 4

Leboo le la bone ke la mafelelo, ke mo ditaba di fihlago sehloeng, mo Lesibana a yago fase. La mafelelo le fapana le maboo ao a pele, ka gobane mo selepe se swanetše go rema. Gantši leboo leo le laetša phetogo ye e tlišago makalo. Gabotse leboo la bone le tliša phetogo.

Phetogo ye e lebane le felo e lego Fidase le Rosebank. Gape e lebane le baanegwa e lego boTholo le boJimmie. Baanegwa ba ka moka ba goletše gaMokopane le Lesibana.

Rosebank, Tsebe o go hlaloša e le motsana wo mongwe wa Makgowa kua Gauteng. Go dula borankgome ba Bašweu bao ba nago le mešomo ye e tšweletšego pele ka gare ga toropo ya Gauteng. Se se bontšha phapano gare ga Fidase le Rosebank. Metse ya Rosebank ke ye e ageleditšwego, gomme go na le kgoro e tee yeo e letilwego ke lephodisa.

Tiragalo ya ge Lesibana a gahlana le Jimmie ke ye bohlokwa kudu, ka gore kua mathomong go bonwe Dikwata e le moriti wa Lesibana. Lehono Lesibana o gahlane naye le yena ga a sa boela gae. Mo go tšweletšwa phetogo ya Lesibana, mongwadi o arotše tiragalo ye ka dikgato tše:

- Dikwata o fetoša leina, ke Jimmie.
- Ge Lesibana a duma Jimmie.

Dikwata o fetotše leina, ke Jimmie

Lesibana o gahlana le Dikwata, gomme Dikwata o mmošša gore mo Gauteng ke yena Jimmie. Tsebe o šomišitše phetogaina go laetša go fetoga ga Dikwata. Jimmie e emela motho wa Gauteng. Phetogo yeo ya leina e laetša gore Dikwata bjale ke motho wa Gauteng, ga e sa le wa gae. Le ge phetogaina yeo e le thekniki, go na le moo e lebanego le bokgonthe. Taba yeo Tsebe o e boletše ge a hlaloša go gola ga Lesibana. Ge e sa le mošemane, o be a bitšwa Maroga, gomme ge a boa komeng o fetola leina e ba Lesibana. Mošemane yoo o fetogile monna. Phetogaina yeo e tiiša go šomišwa ga yona bjalo ka thekniki. Dikwata e le moriti wa Lesibana, Tsebe o mo šomiša go hlaloša phetogo ya Lesibana ka go široga.

Lesibana o duma Jimmie

Bjale Lesibana o duma Jimmie. Taba ye e godiša maatlakgogedi ka gore bjale Lesibana o ka re o tla sepela mohlaleng wa Jimmie. Lesibana o boditše boTholo gore le ge Jimmie a lahlegile, empa o hlalefile. Diaparo tša gagwe le polelo ya gagwe ke tša Sekgowa (letl. 48). Se se laetša gore Lesibana o gapša maikutlo ke bophelo bja Dikwata. Seo ke go tliša gore Dikwata ke moriti wa Lesibana. O bolela gore yena o a mo duma gape e re e ka be e le yena. Se se laetša gore Lesibana o tla sepela tseleng ya Dikwata (Jimmie) ka gore o duma bophelo bjoo bo phelwago ke Dikwata.

Ka ntle le go šomiša seka goba polelo ya go široga, Tsebe o hlaloša phetogo yeo ka go e nepiša thwii. Go e hlaloša ka botlalo Tsebe o arotše tlhalošo yeo ka dikgato. Dikgato tšeo ke tše:

- Lesibana o tloga le Jimmie ka motorokare ba ya mo Jimmie a šomago.
- Jimmie o ruta Lesibana maano a go hwetša tšhelete.
- Lesibana o fetola mogopolo wa go boela gae.

Tsebe o thoma go hlaloša Lesibana ge a itswalanya le Dikwata, mo go bolelwa tša ge a eya mo Dikwata a šomago gona. Sebakeng sa go boela gae le masogana a gabo e lego boTholo, o ikgweranya le Dikwata yoo babadi ba tsebago gore o tlogetše Mosadinyana kua gae. Dikwata o be a holofeditše Lekgowa la gagwe gore o tla le tlišetša motho wa go šoma ka serapeng. Tabakgolo ke gore Dikwata o mo thušitše ka mošomo.

Phetogo yeo ya gore a swane le Dikwata e sa tšwela pele. Bjale go hlalošwa mokgwa wa go dira tšhelete/gola tšhelete (letl. 53). Fela

mokgwa woo ga se wa tshwanelo, ke go raloka mataese, ledipere (letl. 59). Mongwadi o hlaloša bošoro bja tšhelete. O re “tšhelete ke sathane” (letl. 54). Gape o re “ke sera se botegago”. Tsebe o hlaloša bošoro bja yona ka botlalo. O re:

E tswala lehufa, polao, bohodu,
boikgodišo lenyatšo, bomenemene le
bohlola. E re thubela magae, e re dira
makgoba (letl. 54).

Phetogo yeo ya ba ye thata, ke ge sera se, se be se tsena pelong ya Lesibana. Se be se gafetše megopolo ka moka ntle, e le sona se ikagetšego bodulo bja boiketlo le natefo ka pelong ya Lesibana, morwa Malose (letl. 55).

Bjale Lesibana o fetola monagano wa go boela gae, ka morago ga go bona tšhelete yeo Dikwata a e thopilego. Lesibana a lala a nagana ka mo le yena a ka itirelago tšhelete ye ntši ka gona. O ile a phaela mogopolo wa go ya gae thoko, a ipotša gore o nyaka go ba mohumi. Ka nako yeo Lesibana o be a lebetše Mamahlo kua gae. Taba ye e godiša maatlakgogedi ka gore Lesibana o tlo swana le Dikwata yo e sa lego a tlogela Mosadinyana. Lesibana le yena šo o bona tšhelete o lebala ditshepišo tšeo a di dirilego go Mamahlo. Go tla direga eng ka Mamahlo yo a mo letilego kua gae gore a boe a tle a mo goroše go ya le ka moo a mo tshepišitšego. Lesibana o di lebetše, o metšwa ke Sekgowa. Lesibana ke Dikwata bjale ka ge a dira tša go swana le Dikwata.

Phetogo ya Lesibana ke ye e feleletšego. Ka tlhalošo yeo Tsebe o tiišetša ditiragalo tša leboo la mafelelo, tše a yogo di bolela. Ka bošula di yo feta melato yeo ka moka ya pele.

Taba ya gore Lesibana a se boele gae e dira gore a dire molato wo mogolo. Molato wo mogolo ke go tlogela Mamahlo. Taba yeo bjale e a hlalošwa. Lesibana o yo dula le Nora, o lebetše Mamahlo. Go

Lesibana ga go sa na le molato wa go feta woo. Ditaba di batametše sehloa. Leboo leo Tsebe o le arotše ka dikgato tše di latelago:

- Go oba molato go dula le Nora
- Kotlo Nora o a tšhaba
- Go nyaka Nora
- Go swarwa
- Go ahlolwa
- Go itshola.

Kotlo (go dula le Nora)

Tiragalo ye ke ye bohlokwa kudu ka gore ke moo Lesibana a obago molato ka go dula le Nora. Taba yeo e godiša maatlakgogedi ka gore babadi ba tla rata go tseba gore ka gore Lesibana šo o dula le Nora, go tla diragalang ka Mamahlo yo a mo letilego kua gae. Lesibana o be a kile a thopa diponto tše makgolo a mahlano dipereng. Makgolo a mararo a a bea polokelong ya posong, pukwana ya gona a e swariša Lekgowa la gagwe. Makgolo a mabedi a a fa Nora a re a tla tla a mo thuša go mmeka. Taba ye e gatelela go lebalwa ga Mamahlo, Lesibana ga a sa ikemišeditše go boela gae, ka gore šo, o tshepišitše Nora go mmeka. O lebetše Mamahlo yo le yena a mo tshepišitšego go mmeka. Taba yeo e bohlokwa ka gore bjale ga go tsebege gore Lesibana o tlo beka Mamahlo goba Nora. Fela babadi ba itswalantše le Mamahlo. Maboo ao a pele a na le tekolapejana ka gore molato o lebane le kotlo, Lesibana o a itshola, a amogelwa gape. Go dula le Nora ga se taba ye e amogelegago, kotlo le tebalelo di sa le gona.

Go oba molato go latelwa ke kotlo. Kotlo yeo ke ya mafelelo. Ke yona e tlogo fetošā Lesibana gore a amogelwe. Kotlo ya go fetošā motho e swanetše go ba ye šoro. Ke ka lebaka leo Tsebe a e hlalošago ka botlalo, fela o šomiša dikgato tše nne go e tšweletša, kgato ya go latela e feta ya pele ka bošoro. Ka tsela yeo bošoro bja kotlo bo a gola.

Mathata a Lesibana a thoma ge a yo nyaka Nora a sa mo hwetše. Nora a tšhabile ka phahlo le tšhelete ya gagwe. O ile ge a botšiša lesogana leo le šomago le Nora la mmotša gore o ile o ya Greenside.

Mathata a Lesibana a gola ge a eya go nyaka Nora. Goba a botšiša moo Nora a ilego, Lesibana o ile a napa a leba moo a laetšwego. O fihlile e šetše e le bošego, gomme a ya go kokota diphapošing tša bašomi. Go kokota moo ga Lesibana ke gona go tlogo mo iša kotsing. Tsebe o lemoša babadi kotsi yeo e tlogo hlagela Lesibana. Ka go diegiša nako bohlokwa bja tiragalo yeo bo a gatelelwa.

Go tloga gona mo ditaba di lebane le sehloa. Lesibana o ile a sa kokota mongmotse a tšwelela. Ge a botšišwa gore o bewa ke eng moo a re o nyaka kgarebe ye e hlwelego e tlile fao mosegare. Lekgowa la re Lesibana ke lehodu, ga go motho yo a tlilego fao. Lesibana o ile a biletšwa maphodisa a swarwa. Go swarwa moo ke selo se bohlokwa kudu ka gore Lesibana o tla otlwa ka kotlo ya go mo swanela, yeo e ka sokollago monagano wa gagwe.

Bjale go latela kotlo ya go bolaya Lesibana yo a lebetšego Mamahlo. Lesibana o a ahlolwa. O ile a ahlolwa kgwedi tše tharo kgolegong ntle le tefo. Kotlo yeo e tlo bitša tlemollo ya lehuto, ka gobane ke mo Lesibana a tlogo itshola gona. Ka tsela yeo mmadi o tlo mo amogela gape.

Ge a le kgolegong Lesibana o ile a gopola gore o swerwe ka baka la gore a itebaditše ditshepišo tša gagwe go Mamahlo, o ile a itshola. Mo Tsebe o fapantšha Lesibana yola wa Gauteng le Lesibana yo a itsholago. Go bontšha gore Lesibana o fetogile bjale o bona nnete. Ga e sa le Lesibana yola wa go itswalanya le mekgwa ya Gauteng.

Go itshola gona moo go tliša mathata a mangwe. Lesibana o a lebalelwa; o a amogelwa. Mathata ke gore Mamahlo a ka se kgone go nyalwa ke Lešala le Lesibana (tša Lešala di sa tlo bolelwa). Gape

mathata ao a gatelelwa ke toro yeo Lesibana a e lorago ge a le mo kgolegong. O lorile toro yeo e ilego ya mo sokolla. O be a lora ka Mamahlo. Toro yeo ka yona mongwadi o lemoša babadi gore Lesibana le Mamahlo ba tlo nyalana; ke tekolapejana. Ka yona mongwadi o re lemoša seo se tlogo direga kua pele, fela ga se a rarolle mathata ao a lebanego le Lešala.

Go itshola le kamogelo

Ka morago ga toro Lesibana o ile a fetoga. Lesibana o dirile molato, o otlilwe gape o itshotše gomme o a buša o a amogelwa. Gona mo mongwadi o tšweleditše tharano ka gore babadi bjale ba amogetše Lesibana, ga a sa na molato, o tla nyala Mamahlo. Fela bothata ke gore Lešala le yena o gona, ga a dira selo sa bošaedi. Ka tsela yeo mongwadi o godiša maatlakgogedi ka gore babadi ga ba tsebe gore go tla dirwa bjang gore Lesibana a nyale Mamahlo ntle le go kweša Lešala yoo e lego motho wa go loka bohloko.

Tharano

Tharano e thoma ka morago ga leboo la boraro. Mongwadi o thomile go lokišetša tša leboo la bone ge Lesibana a gahlana le Jimmie. Maatla a leboo le ke gore le na le tekolapejana. Leboo la go latela le godiša le go gatelela phetogo ya Lesibana. Ka tekolapejana go tsebja mo ditaba di yago gona. Ka lebaka leo leboo le tla fokotša maatlakgogedi, mongwadi o swanetše go šomiša thekniki ye nngwe yeo a tlogo kgona go godiša maatlakgogedi ka yona.

Tharano ke thekniki yeo ka yona mongwadi a re utelago tsela yeo ditaba di yago go sepela ka yona kua pele. Tharano e lebane le kgaolo tše pedi, e lego ya lesome le ya lesomepedi. Tharano yeo ke thulaganyothuši. Thulaganyothuši ke ditaba tše mpsha tše di bolelwago bjale. Tšona di lebantšhwa le tše di šetšego di boletšwe moo. Ka thulaganyothuši mongwadi o tsentšha lepheko e lego:

- Mamahlo o a lokollwa
- Lešala o a tsena

Mathata a lepheko leo a lebane le Lešala, Lesibana le Mamahlo. Lešala o tsena gare ga ditaba tša Lesibana le Mamahlo. Gona fao maatlakgogedi a a gola ka gore ga go tsebege gore go tlo diragalang ka Lešala ge Mamahlo le Lesibana ba nyalana.

Gabotse ge go bolelwa ka ga thulaganyo (le ge e le thulaganyothuši) go swanetše go ba le kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Le gona mo di gona, di tlo hlalošwa ka boripana.

Kalotaba

Kalotaba e lebane le baanegwa le thulano II:

- Baanegwa ba go bolelwago ka bona ke molwantšhwa e lego Lesibana, molwantšhi e lego Lešala le mohlohleletši e lego Mamahlo.
- Thulano e gare ga Lesibana le Lešala.

Tšwetšopele

Gagolo thulano yeo e tšweletšwa mo tlemollong II

Sehloa II

Ke ge Lešala le Lesibana ba elwa.

Tlemollo

Tlemollo I le II di a welana, ke tša Lesibana le Mamahlo.

Tše di lekotšwego gona moo ka boripana di tlo hlalošwa ka botlalo ge go sekasekwa dikgato tše di šetšego.

Tshepedišo ya ditaba

Pele ga ge kalotaba (e lego kgaolo ya 12) e sekasekwa, go tlo hlalošwa mohola wa dikgaolo 10-11-12. Le ge kgaolo 13 e le sehloa I, e na le tše dingwe tše di lebanego le kalotaba yeo ya II. Ditaba tše ka moka di tlo nyakišišwa pele ga ge kgaolo ya 14 le ya 15 di tlo sekasekwa, e lego tlemollo I, tšwetšopele II.

Tshekatsheko ya thulaganyothuši

Mohola wa kgaolo 10

Kgaolo ya lesome e tšweletša ditaba tše 2:

- (a) Phetogo ya Lesibana le
- (b) Manyami.

Ke kgaolo yeo bašemane ba boelago gae, gomme Lesibana a timelela. Gape kua gae go thabilwe go lokišetšwa go fihla ga “makarapa”. Ge Lesibana a sa boe batho ba a nyama.

(a) Phetogo ya Lesibana

Mongwadi o gatelela phetogo ye ya Lesibana. Kgatelelo ye e bonagala ge mongwadi a tsentšha kgaolo ya lesometee. Thekniki ye kgolo ye mongwadi a e šomišitšego kgaolong ya lesome ke phapantšho. Phapantšho ye e gare ga Lesibana le masogana ao a gabo a a bego a šomišana le ona:

- (i) Phapantšho ya matnomo ke ge masogana a sa lokiša, Lesibana yena o šetše a sepetše.
- (ii) Phapantšho ya bobedi ke se masogana a se gopolago mabapi le mo Lesibana a ilego. Masogana a gopola gore Lesibana o hlologetše Mamahlo ka tsela yeo o swanetše go ba a le seteišeneng. Seo se fapantšhwa le mo Lesibana ka nnete a lego gona, ke gore o sepetše le Jimmie, ga se a hlologela Mamahlo; mo go fapantšhwa Mamahlo le Jimmie. Lesibana o tlogela motho wa go loka, e lego Mamahlo; o sepela le motho wa go se loke, e lego Jimmie. Mohola wo mogolo wa phapantšho ke go gatelela phetogo ya Lesibana; o fetoletše go la go se loke.

(b) **Manyami**

Taba ye nngwe ke ge kua gae ba lokišetša masogana a go tšwa Makgoweng. Ge masogana a fihlile gae Lesibana a sego, ba a nyama. Mongwadi o šomiša phapantšho gare ga kholofelo le manyami, o di hlaloša ka botlalo, o gatelela manyami gore phapantšho yeo e lebelelege.

Ge ba lokišetša tša go goroga ga masogana (kholofelo) o šomiša ditiragalo tše di itšego go tšweletša kholofelo, ke:

- Ge ba lokiša ka magaeng.
- Ge tatago Lesibana a kgetha pholo.
- Ge basadi ba bota dintlo.

Go lokišwa ka magaeng

Goba kua gae ba amogela lentšu la gore “makarapa” a etla go ile gwa thongwa go lokišwa:

- Ka magaeng
- Gwa hlatswiwa dithetho
- Gwa lokišwa dipheta tšeo di tla aparwago tšatšing leo.

Gape:

BoMamahlo ba hlwa ba ikgohla gore ba lebelelege botse go boLesibana.

Ka go ngwala ditiragalo tšeo ka moka ka go latelana Tsebe o nyaka go hlaloša mafolofolo le phišego ya batho bao le khuduego le ge e le lethabo.

TatagoLesibana o kgetha pholo

Bjale go latela ge tatagoLesibana:

A kgetha pholo yeo a tlogo e hlabiša morwagwe; gape a botša Podile gore ga a nyake ge Lesibana a ka reka dikgomo tša magadi ka gore o tla mo fa tšona ka šakeng.

Se se laetša gore go holofelwa gore Lesibana o tla boa, gape go thabilwe. Kholofelo yeo e laetšwa ke ge tatagoLesibana a šetše a kgethile pholo yeo a tlogo e hlabiša Lesibana ge a goroga.

Basadi ba bota dintlo

Kgato ya mafelelo ke ge bjale basadi:

- Ba botile dintlo.
- Ba kgophile malapa go le botse go bonala gore go tla ba go botega.
- Basadi ba be ba hlotla mabjalwa a go amogela bana ba bona,

Kholofelo e golela godimo ge maitokišetšo a hlalošwa ka botlalo.

Go bonwe ka moo kholofelo e tšweletšwago ka gona. Ka go dira se le sela batho ba motse ba be ba thabile ba holofela gore bana ba bona ba a boa. Go no swana le tatagoLesibana yoo a bego a ikemišeditše go hlabiša morwagwe pholo. Seo se bontšha gore go thabilwe gape go holofetšwe gore “makarapa” a tla boa. Go gatelelwa kholofelo yeo, e ba taba ya manyami a magolo. Tše ka moka di tšweletša lethabo la batho le phišego ge “makarapa” a goroga. Gape mongwadi o šomišitše kgegeotramatiki, ka gobane babadi ba a tseba gore Lesibana a ka se boe eupša baanegwa ga ba tsebe. Kgegeotramatiki e tšweletša manyami, ka gobane mmadi o ba kwela bohloko.

Manyami a gatelelwa ke:

- Megokgo ye e tšhologago,
- Ge Mamahlo a ipona e le mosegiwa bjalo ka Mosadinyana,
- Ge Mamahlo a idibala.

Tsebe o akaretša manyami ao. Ge (a) mmagoLesibana a bona Lesibana a sa goroge, o ya ga boMamahlo go ba tsebiša taba yeo. Ge a bolela le Mamahlo (b) o palelwa ke go tšwela pele, (c) o

tšholla diphororo tša megokgo.

Gona fao Mamahlo o ile a ipona e le mosegiwa bjalo ka Mosadinyana (letl. 52). Taba ye e bohlokwa kudu ka gore kua morago go boletšwe gore Mosadinyana ke moriti wa Mamahlo. Lehono tšeo di diragaletšego Mosadinyana di diragalela yena. Gona moo Mamahlo o a idibala. Mongwadi o šomišitše kgatelelo go godiša manyami. O kwela Mamahlo bohloko ka gore ke motho wa go loka. Manyami a gatelelwa go bontšha gore batho ba kwele bohloko. Ga go sa swana le mola ba be ba na le kholofelo.

Mohola wa Kgaolo II

Mo kgaolong ye ke ge bjale Jimmie a ruta Lesibana maano a gore (a) ge a boela gae e be o na le diaparo tše botse. Kgaolo ye ke yona e tšweletšago phetogo ya Lesibana pele, go bonwa gore bjale o tlogetše Mamahlo. Ke mokgwa wa go godiša manyami ka gore bjale babadi ba bona gore o sepetše le Jimmie. Se se tlišwa ke mongwadi ge a re:

... A bona gore go kaone a itshame ka Jimmie, gore a tle a hume. Ka nako yeo moratiwa wa gagwe kua gae o be a lebetšwe (letl. 54).

Se se gatelela phetogo ya Lesibana; ga a sa gopola selo ka Mamahlo. O lebetše motho wa go loka, o latela Jimmie motho wa se go loke. Mo go tlišwa phetogo. Gape phetogo ye kaaka e nyaka kotlo ya go e lebana. Ke ge go lokišetšwa ditaba tša leboo 4, e lego bošula bjo bogologolo bjo bo bitšago kotlo ye šoro.

Mohola wa kgaolo 12

Kgaolo ya lesomepedi ke kgaolo ye e thomago go gatelela manyami le tahlego ya Mamahlo. Gape taba ya gore o thoma go swana le

Mosadinyana e a boeletšwa (letl. 56). Taba yeo e bohlokwa kudu ka gore e laetša manyami ao a lego gona go Mamahlo. Gape e hlaloša go lokollwa ga Mamahlo, e lego kalotaba ya thulaganyothuši.

Kalotaba e a sekasekwa

Kalotaba II

Ditiragalo tša kalotaba II ke tša ge Mamahlo a lokollwa. Bjale go tsena Lešala yoo e lego motho wa go loka. Mamahlo le ge a dumetše Lešala fela o sa rata Lesibana. Mo go tšwelela phapantšho ya gore Mamahlo ga se a fetoga, ke Lesibana yo a fetogilego. Mongwadi o godiša maatlakgogedi. Lesibana le yena ka morago ga kotlo o a sokologa, e ba motho wa go loka.

Mongwadi o šomišitše thekniki ya tharano go tšweletša ditaba tša go lokollwa ga Mamahlo. Bohlokwa bja tiragalo ya go lokollwa bo a gatelelwa. Ke mo thulano II e tlogo thoma gona. Mohola wo mogolo wa tharano ke go godiša maatlakgogedi. Tiragalo ye e tlo arolwa ka dikgato go godiša maatlakgogedi. Dikgato tšeo ke ge:

- TatagoLesibana a leba ga Kadija
- Mamahlo a lokollwa
- A ratana le Lešala
- A botša Lešala ka Lesibana.

TatagoLesibana o leba ga Kadija

Malose o ile go bona Lesibana a sa bonagale a ya ga boMamahlo go yo boledišana le bona ka taba yeo. Taba ye ke ye bohlokwa kudu ka gore poledišano yeo ya bona ke yona e tlogo tliša tharano ya ditaba, ke gore bjale Mamahlo o tlo lokollwa gore a ikhweletše lesogana. Le ge tiragalo ye e godiša maatlakgogedi ka gore ke tiragalo ye nngwe ya ge mongwadi a raragantšha ditaba, go lokollwa moo go tliša bothata.

Mamahlo o a lokoliwa

Go hlaloša tše tša tatagoLesibana ka mokgwa woo (ka botlalo) go nepiša go lokollwa. Goba tatagoLesibana le tatagoMamahlo ba boledišana. Mamahlo o ile a lokollwa gore a ka ikhweletša lesogana le le ka mo nyalago. Taba ye e godiša maatlakgogedi, ka gore mmadi o itswalantše le Lesibana le Mamahlo. O duma ge ba ka nyalana. Bjale Mamahlo o a lokollwa gore a ikhweletše lesogana leo mmadi a sa tsebego gore go tlo diragalang ka lona ge Lesibana a ka boa, ka gobane ga se a dira se se lebanego le lenyatšo. Mo mongwadi o godiša maatlakgogedi.

Mamahlo o ratana le Lešala

Mamahlo o ile a amogela Lešala, le ge go le bjalo o sa rata Lesibana (letl. 57), gona moo ke thulano. Thulano e godišwa ge go bapetšwa Lešala le Lesibana. Ka moka ga bona ba ya Makgoweng go yo šoma, fela yo mongwe o a boa mola yo mongwe a sa boe.

Mo mongwadi o šomiša phapantšho, o fapantšha Lesibana le Lešala. Lesibana o rata Mamahlo, o ya Makgoweng go yo šomela magadi a go mo nyala. Lesibana o a fetoga ga a sa boela go Mamahlo, o sepela le Jimmie. Mongwadi o tšweletša gape Lešala a rata Mamahlo, gomme a eya go mo šomela. Lešala o boela go Mamahlo. Thekniki ye ya phapantšho e šomišitšwe go fapantšha Lesibana yo e lego motho wa go se loke le Lešala yo e lego motho wa go loka. Gape taba ye e godiša maatlakgogedi ka gobane mongwadi o šetše a tswalantše mmadi le Lesibana. E tliša thulano II.

Mamahlo o botša Lešala ka Lesibana

Mamahlo o ile a botša Lešala gore o be a ratana le Lesibana. Ka go dira bjalo o be a direla gore le ge Lesibana a ka boa Lešala a sa ile

Makgoweng go se be le molato ge a nyalwa ke lesogana leo a le ratilego bonnyaneng bja gagwe (letl. 57). Mo Tsebe o tšweletša thulano II gape o godiša maatlakgogedi ka gore babadi ba itswalantše le Lesibana e sego Lešala, le ge ba ka se dumelele go mo nyatša.

4.3 **Sehloa le tlemollo ya lehuto**

Mo karolong ye go hlalošwa mareo ao ka nako e tee ka ge sehloa le tlemollo ya lehuto tša *Nto-ya-Masogana* di bogega e le ngatana e tee, yeo mmadi a e bonago bjalo ka selo se tee. Sehloa ke ge ditaba di fihlile moo e lego gore go ka se sa kgonagala gore di boele morago. Seo se ra gore mathata ao a thulano a a rarologa. Ke ka fao Serudu (1989: 41) a hlalošago sehloa gore ke:

Karolo ya kanegelo goba papadi le ge e le kanegelokopana moo kgakgano e fihlago magomong.

Ge a tšwela pele gona letlakaleng le o re karolo ye e ka bitšwa makgaolakgang ka ge ka morago ga yona go sa hlwe go na le thulano goba phapano. Ge a tlaleletša kgopolo ye ya ka godimo Cohen (1973: 177) o re sehloa ke:

The highest or most important point towards which the chain of events has been moving. It can be the point at which issues and conflicts in the plot are fully and clearly resolved, or it can establish the circumstances which allow the author to explain and unravel the events.

Kgopolo ye ya Cohen e tlaleletšwa ke Brooks le ba bangwe (1975: 882) ge ba re:

(The) climax is the highest point in an ascending series, in fiction or drama, for example, the point where the forces reach their moment of highest concentration.

Dikgopolo tša borateori ba ba ka godimo di gatelela selo se tee e lego gore ditaba di fihlile magomong, ga go sa kgonagala gore di boele morago. Seo se ra gore bjale bothata bo rarologile. Tlhalošo yeo e gatelela taba ye bohlokwa kudu, e lego gore sehloa le thulano di a bitšana. Thulano e tšweletša mathata, sehloa se rarolla mathata.

Tlemollo ya lehuto

Ge ditaba di fihlile sehloeng seo se ra gore go swanetše go be le tlemollo ya lehuto. Bothata bo swanetše go rarollwa. Go tiiša kgopolo ye Cohen (1973: 177) o hlaloša tlemollo ya lehuto gore ke:

That part of a story in which an author explains or unravels what has happened up to the claim.

Seo se ra gore ditaba tšela di fihlilego sehloeng bjale di a rarollwa. Tlemollo ya lehuto e hlalošwa ke Brook le ba bangwe (1975: 883) gore ke:

The untining of the plot, the final resolution of the complications of the plot. It sometimes, but not always coincides with the climax.

Cohen o bolela gore ka nako ye nngwe tlemollo ya lehuto e nyalantšhwa le sehloa. Ge a tšwetša kgopolo ye pele Baldick (1990: 38) o re tlemollo ya lehuto ke ge mabothata a tlošwa mo papading goba pading, gantši ke kgaolo ya mafelelo moo diphapano ka moka di fedišwago. Seo se bolelwago ke borateori ba ke gore bjale ditaba di rarolotšwe. Gabotse ke go hlaloša ka moo tlemollo ya lehuto e rarolago mathata ka gona.

Tshepedišo ya ditaba

Pele ga ge ditaba tša sehloa le tlemollo di lekolwa go tlo hlokomelwa moakanyetšo. Moakanyetšo wa padiboitshwaro o na le dintlha tše nne, tše pedi tša mathomo di lebane le kalotaba mola tše pedi tša mafelelo di lebane le sehloa le tlemollo ya lehuto ka go latelana. Ge Lesibana a eya fase ke sehloa ka gore ke mo maatlakgogedi a a thomišitšwego ke thulano a felelago. Seo ga se re gore bjale maatlakgogedi a feletše. Gabotse Tsebe o raragantšha ditaba ka go šomiša thulagonyothuši a hlaloša ka mo Mamahlo a lokollwago ka gona, gomme a kwana le Lešala gore a ye go šomela tšhelete ya magadi. Tharano ye ya ditaba e rarantšha le mo ditaba di felelago gona, fela tše di tlo hlalošwa ge go bolelwa sehloa le tlemollo ya lehuto.

Mo go *Noto-ya-Masogana* go na le thulano tše pedi, ke ka lebaka leo go nago le dihloa tše pedi le ditlemollo tše pedi. Thulano ya pele ke ge Mamahlo le Lesibana ba laelana kua seteišeneng, Lesibana a tshepiša Mamahlo gore o tla boa a tla a mmeka. Gona mo go na le thulano ka gore Lesibana o tla palelwa ke go phethagatša tshepišo yeo. Sehloa sa thulano ye ke ge Lesibana a le kgolegong. Lesibana o hweditše kotlo ka gona a itshola, gomme a buša a amogelwa, gape o a fetoga ga e sa le motho wa go se loke, bjale ke motho wa go loka. Tlemollo ya lehuto ke ge a etšwa kgolegong. Le ge maatlakgogedi a a lebanego le thulano I a feletše, go sa le maatlakgogedi a thulano II.

Thulano ya bobedi e lebane le taba tša Lešala. Bjale ka ge go šetšwe go boletšwe gore le yona e na le sehloa sa yona, sona ke ge Lesibana a elwa le Lešala gomme tlemollo ke ge Lesibana a fenya boLešala a tšea Mamahlo ba eya go nyalana.

Go tla hlokomelwa sehloa le tlemollo ya lehuto.

Mme go tlo thongwa ka sehloa sa I.

Sehloa I

Sehloa ke mo Lesibana a yago fase (moakanyetšo). Ge a le kgolegong Lesibana o a itshola o gopola gae moo a tšwago. Seo se ra gore bjale ditaba di fihlile moo di ka se sa boelago morago.

Kotlo ya Lesibana ge a le kgolegong e fapana le tše dingwe, e lego tša maboo ale a pele: La mathomo kotlo ya gona e bile bofefo ka gore o kgadilwe ka molomo fela, la bobedi, kotlo ya gona le yona e bile ya go feta ya la pele, ka gore o kgadilwe ke motho wa go se loke, wa go mo goboša, la boraro kotlo ya gona e bile ye boima go feta tšela tše pedi ka ge a bethilwe ka ditena. Kotlo ya mafelelo ke ye šoro kudu ka gore o swanelwa ke go dula kgolegong lebaka la kgwedi tše tharo. Tsebe o gatelela tharollo le (ge tlemollo yeo e ruma padi yeo) ka tekolapejana. Tlemollo I e a latela.

Tlemollo I

Kgaolo ya ge Lesibana a etšwa kgolegong ge e ka hlokomelwa gabotse, go tlo lemogwa gore ditaba di hlalošwa ka botlalo, o tlo šomiša thekniki ya go diegiša nako, gape ke kgaolo ye telele. Ke gore ke kgaolo ye bohlokwa. Go tla latela tlemollo ya lehuto. Tlemollo ke go rarologa; ga go sa na maatlakgogedi, fela ye e na le maatlakgogedi ka gore babadi ba tseba gore Lesibana o tlo nyala Mamahlo, fela Lešala o sa le gona, ga ba tsebe gore go tlo dirwa eng gore Mamahlo le Lesibana ba nyalane ntle le go nyatša Lešala yoo e lego motho wa go loka.

Bobedi bja ditlemollo bo felela mo ba nyalanago gona. Se segolo mabapi le tlemollo ya I ke gore Tsebe o e šomiša bjalo ka kalotaba le tšwetšopele tša thulaganyothuši, o e gahlantšha le ya II ge Lesibana le Mamahlo ba nyalana. Ke ka lebaka leo Tsebe a sa godišago maatlakgogedi ge a rarolla ditaba tša sehloa I. Tlemollo ye e tla arolwa ka dikgato go hlaloša ka mo Tsebe a godišago maatlakgogedi:

- Lesibana o tšwa kgolegong
- Ke motho yo mofsa
- O leba gae
- Go amogelwa
- Go tšhabiša Mamahlo
- Go tšea Mamahlo

Lesibana o tšwa kgolegong

Lesibana ge a etšwa kgolegong o tšwa a fokotše mmeleng le moyeng, gomme o leba moo a bego a šoma gona. Taba yeo e bontšha gore bjale Lesibana ga e sa le wa Makgoweng. O otlilwe, o sokologile, bjale se se šetšego ke go leba gae. Tsebe o gatelela Taba yeo ka polelo ya Lesibana ge a fihla mo go Lekgowa leo a šomilego go lona. A re le se lokolle yo mongwe yoo a bego legatong la gagwe, o nyaka go boela gae. (letl. 67). Bjale Lesibana ga e sa le wa Makgoweng, ke yoo a tshepišitšego Mamahlo gore o tlo boa gae gore ba nyalane. Ke sehloa sa mathomo, bjale go tlo thoma tlemollo. Gare ga sehloa I le sehloa II se segolo sa maatla ke sehloa II ka gore ke sa mafelelo, ke moo maatlakgogedi a felelago gona. Mongwadi o swanetše go godiša maatlakgogedi gare ga sehloa I le sehloa II. Seo mongwadi o se dira ka go šomiša tlemollo I go godiša maatla a sehloa II. Mongwadi o godiša maatlakgogedi ka gore bjale mmadi o tseba gore Lesibana o tla boela gae a nyala Mamahlo, bothata ke gore go tlo dirwang ka Lešala yo e lego motho wa go loka.

Lesibana ke motho yo mofsa

Ge Lesibana a fetogile e le yo mofsa, mongwadi o šomišitše kgegeotramatiki ka gore Lesibana ga a tsebe ka ga Lešala. Fela yeo ga e na le maatla a makaalo ka gobane mongwadi o šetše a laeditše bofelo bja ditaba. Eupša ditaba tšeo di godiša mathata a gore go ka se be botse ge Lešala a senyegelwa ke ditaba. Le ge mongwadi a thomile go tlemolla mathata a a lebanego le thulano I, thulano ya bobedi e sa le gona. Tsebe o šomišitše tlemollo I go tšweletša ditaba tša thulaganyothuši ge go fihlile sehloa II. Ke ka lebaka leo phetogo yeo ya Lesibana e lego go rekela Mamahlo le metswalo dimpho; e sa godišago maatlakgogedi. Ka tsela yeo mathata a tlo fela ge go fihlile tlemollo II.

Lesibana o leba gae

Ge Lesibana a leba gae, Tsebe o šomišitše mafokwana a mabedi fela. Pele ga ge Lesibana a eya Makgoweng go anegilwe sebaka se setelele. Bjale ge a boa ditaba di fetogile, mongwadi o akgofiša nako go bontšha gore Lesibana o wele. Ga go sa na tše ntši tšeo a di dumago ge e se go ya gae. Ge le hlaba o ile a letela gore ba bule a tšee leotwana la gagwe. Leotwana leo le bohlokwa kudu, ka gore ke lona le mo kgokaganyago le lefase la gabo, gape le mo kgokaganya le Mamahlo. Bjalo ka setimela se se mo išitšego Gauteng, leotwana le mmušetša gae. Setimela se iša batho mathateng. Leotwana le (thuša batho go) phethagatša dinyakwa tša bona. Bobedi ke dika: setimela se thotha ba bantši, leotwana ke senamelwa sa motho o tee. Fela leotwana le sa tlo ba le bohlokwa ka gobane ka lona Lesibana o tlo nametša Mamahlo ba phologa. O ka re ditaba di lokišetšwa go fihla gae, ye e lego taba ye bohlokwa kudu ke go amogelwa ga Lesibana. Mamahlo o tlo dirang, ge e le Lešala yena go tlo dirwang ka yena.

Lesibana o a amogelwa

Kamogelo ya Lesibana e tla arolwa ka dikgato ka gobane e bohlokwa kudu. Kamogelo ye e godiša maatlakgogedi ka gore ga go tsebege gore go tla dirwang ka Lešala yoo mmadi a sa mo tsebego ge e le motho wa go loka. Seo mongwadi a ratago go se gatelela ke go diegišwa ga ditaba. Kamogelo le lethabo di lebane le mahlakore ao a šomišitšwego go laetša go golela pele ga lethabo le kamogelo. Lethabo la kamogelo le bohlokwa kudu; ke ka lebaka leo le hlalošwago ka go gatelelwa. Go gatelela lethabo leo la kamogelo go šomišitšwe mahlakore. Mahlakore ao ke:

- (a) Ge mmagoLesibana a bona Lesibana.
- (b) Ge batho ba mo thuša go rwala merwalo.
- (c) Ge a efa batšofadi dino.
- (d) Ge Mamahlo a mo amogela.

MmagoLesibana o bona Lesibana

Tsebe o thoma ka go gatelela lethabo leo ka go hlaloša lethabo la mmagoLesibana. Lesibana ge a fihla gae o bonwe ke mmagwe yoo a ilego a thaba kudu. Lethabo leo le lemogwa ge mosadimogolo a thoma go phepela. O ile a thoma go reta morwa wa gagwe. Ka sereto mongwadi o lemoša babadi se sengwe; o laetša gore Lesibana o amogetšwe. Ka sona sereto seo mongwadi o lemoša babadi gore Lesibana o swaretšwe dilo tše mpe ka moka tšeo a di dirilego, o thabetšwe ge a boile gae.

Batho ba mo thuša go rwala merwalo

Lehlakore la bobedi la lethabo, ke ge Lesibana a amogelwa ke batho. Batho bao ba bontšha lethabo la bona ka go mo rwadiša merwalo. Gona fao babadi ba ba le pelaelo ka gore Lešala o sa le gona, ga a ešo a dira phošo.

Lesibana o fa batšofadi dino

Lethabo la kamogelo le tšwelela ge Lesibana a efa batšofadi digalagala. Ka go dira bjalo o be a nyaka go hwetša sebaka sa go ya ga boMamahlo. Batšofadi ba bontšha lethabo ka go ipshina ka dino tšeo. Lesibana ka gore bjale o file batšofadi digalagala o hwetša sebaka se sebotse sa go leba ga boMamahlo go yo kgopela Mamahlo tshwarelo. Gona moo go na le maatlakgogedi ka gore Lešala o sa le gona. Gape e sa le motho wa go loka.

Ka tsela yeo lethabo la batho ba ba fapanego le a hlalošwa. Ke thekniki ya phoraphoretšo ka gobane batho bao ba thoma go emela batho ka moka, ge ba bolela ka mokgwa woo.

Mamahlo o amogela Lesibana

Fela yo bohlokwa ke Mamahlo, o ka re ke sehloa sa tlhalešo yeo e lebanego le kamogelo ya Lesibana/lethabo la kamogelo ya Lesibana, ka gobane go phethega tša tekolapejana. Gona moo babadi ba thoma go ba le pelaelo ka gore mongwadi o kopantšha Lesibana le Mamahlo, o lahla Lešala yoo e lego motho wa go loka. Gona mo go na le maatlakgogedi ka gore bjale ga go tsebje gore Lešala o tlo dirwa bjang motho wa go se loke.

Bjale Tsebe o tliša tše a di boletšego ka go šomiša thekniki ya tekolapejana: Mamahlo o tlo amogela Lesibana. Ka go dira bjalo, o tšwetša mathata a magolo. A tlo bolelwa gonabjale.

Mathata/Maatlakgogedi

Mmadi o tla hlokomela gore bjale mathata a gola ka gore Lesibana o tšhabiša Mamahlo. Lešala ke motho wa go loka, ga a ešo a dira phošo. Fela babadi ba itswalantše le Lesibana le Mamahlo, ba duma

ge ba ka nyalana, eupša ga ba rate ge Lešala a ka kwešwa bohloko. Lesibana o dirile phošo, o otlilwe, o itsshotše, ka gona o bušitšwe o amogetšwe. Bothata ke gore Lešala ga a ešo a dira phošo. Ka go tšhabiša Mamahlo, seo se ra gore bjale mongwadi o thoma go nyatša Lešala. Go fedile tlemollo I. Bjale ditaba di ya mafelelong, sehloeng. Go tla lekolwa sehloa II.

Sehloa II

Tiragalo ya mafelelo ke ge Lesibana a eya go tšea Mamahlo. Ye ke yona kgato ye bohlokwa ka gore bjale babadi ba tseba gore ge Lesibana a eya go tšea Mamahlo, ba tlo nyalana. Fela Lešala yoo e sa lego motho wa go loka o sa le gona. Babadi ga ba tsebe tsela yeo mongwadi a tlogo e šomiša go nyatša Lešala. Go godiša maatlakgogedi mongwadi o arotše tiragalo ye ka dikgato:

- Lesibana le Mamahlo ba tšwelela ka leotwana.
- BoLešala ba ba dikanetša.
- BoLešala ba thoma go lwantšha boLesibana.

Lesibana le Mamahlo ba tšwelela ka leotwana

Lesibana le Mamahlo ba ile ba theoga leotwana ka nokeng. Leotwana leo ke seka ka gore le kgontšhitše Lesibana go tšhabiša Mamahlo le go yo mo tšea. Ka tsela yeo le ba phološitše. Gape ka leotwana leo Lesibana o tlo kgona go nametša Mamahlo go fihla gae, gore ba kgone go nyalana. Gona moo boLešala ba be ba ba letile. Se se bontšha gore bjale ditaba di ya mafelelong, ka gore Lešala yola e lego motho wa go loka šo o ka re o ikemišeditše go dira tša go se loke. Bjale Lešala o fetogile o lebelega e le motho wa kotsi kudu ka gore o nyaka go ntšha Lesibana kotsi. Bontši bjoo bo godiša bošula bja Lešala.

BoLešala ba ba dikanetša

Bjale ke ge Lešala le bagwera ba gagwe ba dikanetša Lesibana le Mamahlo. Mmadi a hlokomele gore Lesibana ga a tsebe Lešala, ka tsela yeo ke sebaka se sebotse sa gore bjale a thome go mo tseba. Gona fao Lešala o ile a leba go Mamahlo a re o rata go mo dirang. Bjale ke ge Lesibana a thoma go tseba Lešala gomme a tuka bogale.

BoLešala ba thoma go lwantšha boLesibana

Lešala bjale o fetoga motho wa go se loke ka gore bjale o lwa le Lesibana. Ntwa yona yeo ke sehloa II. Bjale maatlakgogedi a a fela ka gore Lešala ga e sa le motho wa go loka.

Tlemollo III

Ge Lesibana a thoma go fenya boLešala bjale babadi ba tseba gore mathata a fedile, ka gore o tla kgona go nyala Mamahlo a sa bakišwe ke motho. Gona fao ke ge e le tlemollo II. Tiragalo ya ge Lesibana a sena go fenya Lešala e tla arolwa ka dikgato go gatelela gore mathata a fedile. Dikgato tšeo ke:

- Lesibana o nametša Mamahlo leotwana.
- Masogana le makgarebe ba ba emetše.
- Mokete o thomile.

Lesibana o nametša Mamahlo leotwana

Goba Lesibana a fenya Lešala o ile a hwetša Mamahlo a mo emetše tseleng gomme a mo nametša leotwana ba leba gae. Mongwadi o bontšha gore bothata bo rarolotšwe. Lešala yola babadi ba bego ba sa rate ge a nyatšwa bjale o dirile tša go se loke, ka tsela yeo ga a sa amogelwa. Babadi ba tla kgotsofala ge Lesibana le Mamahlo ba ka nyalana.

Masogana le makgarebe ba emetše boLesibana

Ge Lesibana le Mamahlo ba tšwelela ba hweditše masogana le makgarebe ba ba emetše. Se se laetša gore bjale Lesibana le Mamahlo ba a amogelwa gore ba ka nyalana ntle le go tshwenywa ke motho ka ge Lešala bjale e le motho wa go se loke. Kamogelo le lethabo la kamogelo yeo ya pele e a phethega. Ke ye e tletšego.

Mokete o thomile

Bjale mokete o thomile, Kadija o hlabetše morwediagwe pholo ye kgolo le nku tše pedi (letl. 82). Se se laetša gore bothata bo fedile. Lesibana o nyala Mamahlo ntle le go šitišwa ke selo ka gore motho yola wa go loka a bego a mo šitiša bjale o dirile tša go se loke, ka tsela yeo o a nyatšwa. Gape tšatši le Lesibana a gorošago Mamahlo ka lona mmagwe o a mo reta. Ka sereto seo Tsebe o lemoša babadi gore Lesibana bjale o amogetšwe.

Sehloa le tlemollo ya lehuto di lebane le Lešala seo se ra gore ke moo tharano e lego gona. Ka gore mongwadi o raragantšha ditaba ka go tšweletša Lešala bophelong bja Mamahlo mola babadi ba ikamantšhitše le Lesibana le Mamahlo. Fela ditaba di a rarolloga ge Lešala a dira molato.

Kakaretšo

Mo go tšwetšopele go boletšwe ka diteng tša puku, gwa bolelwa ka dithekniki e lego leboo, phaphantšho, kgegeo, tshegišo, go diegiša nako, tekolapejana le tekolanthago.

Malebana le sehloa le tlemollo go gateletšwe dithekniki tše di latelago e lego go akgofiša nako le tekolapejana.

5. KGAOLO YA BOHLANO

5.1 Kakaretšo

Padi ye ya Tsebe ke padi ya boitshwaro. Mo kgaolong ya mathomo go lekotšwe kgopolo yeo, ya bapetšwa le ya pikareski le ya thuto. Dikgopolo tšeo go na le mo di fapanago le mo di swanago. Mo kgaolong ye go tlo fapantšhwa motifi wa Makgoweng, Morwa wa Lehlaswa le pikaro. Ge go balwa padi ye ya Tsebe go tlo lemogwa gore e lebane le motifi Makgoweng, tša Morwa wa Lehlaswa gape le tša pikaro.

Kgaolo ya pele

Kgaolo ye e arotšwe ka dikarolwana. Kgatong ya mathomo go boletšwe ka maikemišetšo. Go boletšwe gape le ka tlhalošo ya dikgopolo. Mola kgatong ya mafelelo go boletšwe ka mokgwa wa nyakišišo.

Malebana le maikemišetšo go lekotšwe tlhokego ya banyakišiši bao ba šetšego ba nyakišišitše *Noto-ya-Masogana* ge e se Groenewald (1974) yoo le yena a ilego a no akaretša ka go gatelela moko wa ditaba wa padinyana yeo ya Tsebe.

Tlhalošong ya dikgopolo go boletšwe ka dikgopolo tše tharo e lego pikareski, thuto le boitshwaro. Pikareski e hlalošitšwe ge e lebane le moanegwa yo a tšeago leeto, yoo a bitšwago pikaro. Gape pikareski e hlatholotšwe ge e le mohuta wa kanegelo ye e nago le moanegwathwadi goba moanegwa yo mogolo o tee yo a itšego. Go boletšwe ge moanegwathwadi yo e le motho wa go hloka tlhokomelo go se sengwe le se sengwe seo a se dirago, ke moradia wa go hloka tshepagalo. Ge e le padithuto go boletšwe ge e lebane le thuto yeo motho a swanetšego go e rutwa mafelong a thuto. E ka ba thuto

yeo e lebanego le sedumedi, sepolotiki, bjalobjalo.

Padiboitshwaro e hlathollotšwe e le padi ye e nepišago go itshwara ga motho, ka fao motho a godišwago ka gona. Ka go realo ke thuto ya ka gae, ke gore e hwetšwa ka gae goba setšhabeng. Ke thuto yeo e lebanego le maitshwaro a mabe goba a mabotse. Ka ge ***Noto-ya-Masogana*** e lebane le mohuta wo, ke ka fao e tsinketšwego e le padi ya boitshwaro e sego ya thuto ka baka la boitshwaro bja molwantšhwa, Lesibana.

Nyakišišo e latetše mokgwa wa go hlaloša. Tihalošo yeo e latela tsela ya naratholotši, e lego tsela ya go hlaloša sengwalo ge se na le matlalo a mararo, e lego la diteng, la thulaganyo le la mongwalelo, eupša mongwalelo ga se o hlalošwe. Nyakišišo e nepiša matlalo ao a mabedi a sengwalo e lego diteng le thulaganyo.

Kgaolo ya bobedi

(a) Diteng

Go gateletšwe ge diteng e le ditaba tša histori tšeo di kgokaganywago ke sererwa seo se lego bohlokwa ge go sekasekwa diteng. Sererwa se laola dielemente tša diteng e lego baanegwa, ditiragalo le tikologo. Ke ka fao nyakišišo e phethilwego ka bohlokwa bja sererwa, e lego go kgokagantšha ditiragalo, go laola baanegwa le ditiragalo le go laola tikologo.

(i) Baanegwa

Baanegwa ba arotšwe ka diripa tše pedi e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Bona ba tlemaganywa ke sererwa le go amanywa ke sona. Mehuta ya baanegwa bao ba diteng ke mongangiši le mongangišwa. Go lekotšwe kamano ya bona ge ba lebane le baanegwa ba bangwe. Ka go realo go dirišitšwe lenaneo la tebanyo ya baanegwa e lego tebanyo, bokgontšhi, bothuši, boganetši le bothušegi.

(ii) **Ditiragalo**

Sererwa, go ya ka Mojalefa (1995:4) se lemoša mmadi ditiragalokgolo. Ditiragalo tšeo di na le mehuta ye meraro e lego ditiragalotshwanelo, ditiragalotebanyo le ditiragalotlaletšo. Ditiragalotshwanelo di arotšwe ka magoro a mararo, e lego tiragalotshwanelo ya mathomo, tiragalotshwanelo ya gare le tiragalotshwanelo ya mafelelo, tšeo le tšona di laolwago ke sererwa.

(iii) **Tikologo**

Tikologo e arotšwe ka nako le felo. Nako le yona e arotšwe ka diripa tše pedi, e lego nako ye e itšego le nako ya ditiragalo. Felo e nepišwa le mafelo ao baanegwa ba phelago go ona le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago go ona. Ke mafelo a histori.

Kgaolo ya boraro

(a) **Thulaganyo**

Mo go thulaganyo go gateletšwe dikgopolo tše tharo, e lego moko wa ditaba, moakanyetšo le dikokwane tša thulaganyo.

(i) **Moko wa ditaba**

Go lekotšwe ka fao moko wa ditaba (boitshwaro bja Lesibana) o laolwago ke dikokwane ka moka tša thulaganyo ya sengwalo, taba yeo e hlalošago maikemišetšo a mongwadi ge a tlo ngwala sengwalo seo.

(ii) **Moakanyetšo**

Kgopolo **ye ya moakanyetšo** le yona e hlalošitšwe ka botlalo, ge e na le mahlakore a mabedi ao a lebanego le molwantšhwa yoo babadi ba itswalanyago le yena. Go ya ka Mojalefa (1995:12) molwantšhwa ke motho:

- Wa maemo goba wa mehleng.
- Wa bofokodi goba wa go hloka bofokodi.
- Wa go kokobetšwa goba wa go se kokobetšwe.
- Wa go amogelwa goba wa go se amogelwe.

Moakanyetšo o fetlekilwe go ya ka fao o laolago semelo sa molwantšhwa, ka gobane ka ntle ga wona go be go tlo ba boima go mosekaseki go hwetša dimelo tša baanegwa.

(c) **Dikokwane tša thulaganyo**

Go na le dikokwane tše nne tša thulaganyo e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

Kalotaba

Teori ya kgopolo ye e hlalošitšwe gomme go nyakišišwa ge e lebane le matseno a ***Noto-ya-Masogana***. Go realo go bolelwa gore go etšwe moo kalotaba e thomago le fao e felelago gona kanegelong ye. Go lekotšwe gore kalotaba ya ***Noto-ya-Masogana*** e felela fao go lego thulano, ge Lesibana a holofetša Mamahlo gore o tla boa a mmeka. Go hlokometšwe gape dielemente tša kalotaba e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Dithekniki tše di dirišitšwego mo go kalotaba di ile tša hlathollwa. Tšona ke tekolapejana, kgegeo, go akgofiša nako, phapantšho, poledišano, nepišo le boipoeletšo.

Tšwetšopele

Tlhalošo ya lereo leo e lebantšhwa le tirišo ya dithekniki ya **Noto-ya-Masogana**. Tšwetšopele mo go **Noto-ya-Masogana** e thoma mola go lego thulano ya mathomo ya kalotaba, ge Lesibana a laelana le Mamahlo, gomme e felela ge Lesibana a amogelwa gae. Go šomišitšwe dithekniki tše: tekolapejana, tekolanthago, leboo, tharano, phapantšho, go akgofiša nako, nepišo, le go diegiša nako.

Sehloa le tlemollo ya lehuto

Morago ga go hlatholla dikgopolo tšeo go lemogilwe gore mo go **Noto-ya-Masogana** di swanetše go hlalošwa e le ngatana e tee ka gore tlemollo ya lehuto e thoma mo go felelago sehloa gona. Dithekniki tše di šomišitšwego mo go sehloa le tlemollo ke kgegeo, phapantšho le tharano.

Kanegelo ye le ge e le ya boitshwaro e na le diphapantšho tše dingwe tša pikareski. Pikaro e lego moanegwa wa kanegelo ya pikareski, ke moanegwa wa go hloka tlhokomelo, ke moradia gape ga a tshepagale. Moanegwa yo a ka lebantšhwa le Lesibana mo go **Noto-ya-Masogana**. Pikaro o tšea leeto go swana le Lesibana ge a tšea leeto. Pikaro ke moradia, eupša Lesibana go ka se thwe ke moradia ka gore o be a sa na le se sengwe se se lokilego goba se sebotse. Pikaro ga a ye fase mola Lesibana yena a eya fase.

Le ge Lesibana o ka re o arogile tseleng, mo mafelelong o tsena tseleng, fela pikaro yena ga a tsene tseleng. Ge go ka lebelelwa Morwa wa Lehlaswa go tla lemogwa gore o tloga gae, fela pele o ba le mathata, o felelwa ke lehumo, ke gore o lahlegile. Ke ge a boela gae. Mo go **Noto-ya-Masogana**.

Lešala a ka swantšhwa le mogolo wa Morwa wa Lehlaswa ka ge yena a ile a se kalatše Mamahlo, mola mogolo wa Morwa wa Lehlaswa le yena a ile a hlokomela lehumo la tatagwe.

Motifi wa Makgoweng le Morwa wa Lehlaswa

Noto-ya-Masogana e lebane le motifi wa Makgoweng, e swana le seswantšho sa Bibe. Pele go ka tsenelelwa papetšong ye go swanetše go hlalošwe lereo le la motifi wa Makgoweng. Ntuli le Swanepoel (1993:82) ge ba bolela ka motifi wa Makgoweng ba re:

... trends from earlier periods held their ground and even grew in significance, thus contributing to Zeitgeist which turned out to be a rare mixture of traditionalism, idealism, realism, aestheticism and protest.

Ge ba tšwela pele lona letlakaleng leo ba re:

One such trend is the persistent theme in novels and plays of migration to the big cities. Many of these works with their rather stereotyped structures, their less than credible solutions to serious problems and their simplified and often moralistic endings, failed to provide the serious critic with much to enthuse about. They were often brushed aside as the “Jim-goes-to-town”, Prodigal son or Makgoweng books.

Seo se bolelwago ke borateori ba ke gore dipadi le dipapadi tše di lebane le baanegwa bao ba tšeago maeto a matelele gomme ge ba fihlile moo ba itswalanya le mekgwa ya fao ye mebe.

Ge go lebeletšwe *Noto-ya-Masogana* go tlo lemogwa gore Lesibana o ile Gauteng a fihla a dira tšeo di tšwelego tseleng a swarwa (kotlo) gomme a sokologa a boela gae. Se se

swana gabotse le sa Morwa wa Lehlaswa Bibeleng. O tšere dithoto tša gagwe a ya nageng tša kgole. Ge a fihla fao o tšitlanya lehumo la gagwe, o thoma go hlaka o ja le dikolobe, mme o gopola gae. Ka moka Lesibana le Morwa wa Lehlaswa ge ba fihla gae ba amogelwa.

Ge go hlokomelwa gabotse go tlo lemogwa gore puku ye ya ***Noto-ya-Masogana*** e lebane gabotse le motifi wa Makgoweng. Go tiiša taba ye go lemogwa ka seo mongwadi a se bolelago ge a re:

Lesibana a lala a nagana ka mo le yena a ka bago le tšhelete ye e lekanago le ya Jimmie ... Ka nako yeo moratiwa wa gagwe kua gae o be a lebetšwe. Lerato le a bego a na le lona go yena le be le tšerwe ke tšhelete (letl. 54).

Se se bontšha gore Lesibana bjale o gamotše moya wa Makgoweng ka moka.

BIBLIOKRAFI

A. SENGWALO SA MATHOMO

1. Tsebe, D.G. 1954. **Noto-ya-Masogana.** Thandapers: King William's Town.

B. DINGWALO TŠA TLALELETŠO

1. Abrams, M.N. 1988. **A glossary of Literary Terms,** 5th ed. London: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
2. Allen, W. 1954. **The English Novel: A short critical History,** New York: E.P. Dulton.
3. Altenbernd, L. le
Lewis, L.L. 1966. **A Handbook of the Study of Drama.** New York: Macmillan Publishing Co. Inc.
4. Bal, M. 1980. **Narratology: Introduction to the Theory of Narrative.** Toronto: London.
5. Baldick, C. 1990. **The Concise Oxford Dictionary of Liteary Terms.** Oxford University Press: Oxford.
6. Beckson, S. 1971. **A Readers' Guide to Literary Terms.** London: Thames and Hudson.
7. Bothman, C.,
le ba bangwe 1974. **Bibliokrafi ya Sesotho sa Leboa.** Pretoria: State Library.

8. Brooks, C.
le ba bangwe 1975. **An Approach to Literature.** New Jersey: Englewood Cliff.
9. Burnett, H.W. 1975. **Fiction Writer Handbook.** New Jersey: Englewood.
10. Chatman, S. 1980. **Story and discourse.** Itacha and London: Cornell University Press.
11. Cuddon, J.A. 1979. **A Dictionary of Literary Terms.** Reviewed and ed. London: Penguin Books.
12. Cohen, B.B. 1973. **Writing about Literature.** Illinios: Scott, Foresman & Co.
13. Conradie, P.J. 1968. **Hoe om 'n Drama te Ontleed.** Pretoria: Academica.
14. Culler, J. 1975. **Structuralist Poetics.** Ithaca, New York: Cornell University Press.
15. Dautzenberg, J.A. 1979. Over "geschiedenis" en `fabel' als object van de literatuurwetenschap. *Spektator*.
16. Fisher, J. 1984. **Entitling (Titles of Artworks and their Implicit Meanings).** Vol. II, ISS 2, pp. 286-298.
17. Forster, E.M. 1927. **Aspects of the Novel.** London: Edward Arnold.

18. Fowler, A. 1982. **Kinds of Literature.** Oxford & Clarendon Press.
19. Fowler, A. 1987. **Modern Critical Terms.** New York: Routledge and Kegan Paul.
20. Fowler, H.W. le
Fowler, F. G. 1964. **The Concise Oxford Dictionary of Current English.** Oxford: Clarendon Press.
21. Fowler, R. 1987. **Modern Critical Terms.** New York: Routledge & Kegan Paul.
22. Gerard, A.S. 1983. **Comparative Literature and African Literature.** Goodwood Via Afrika Ltd.
23. Groenewald, P.S. 1974. D.G. Palaki Tsebe, Noto-ya-Masogana "Lesibana" **Studies in Bantoetale**, 3 (18-57).
24. Groenewald, P.S. 1976. Die Ontwikkeling van die Noord-Sotho verhaalkuns. **Studies in Bantoetale**, 3(1-11).
25. Groenewald, P.S. 1976. Die Moraalstrokie. **Studies in Bantoetale**, 3(13-39).
26. Groenewald, P.S. 1989. Verhaalkuns na 1960. **S. Afr. Tydskrif vir Afrikatale**, 9(2) (52-58).
27. Groenewald, P.S. 1990. Verhaalkategorieë in Noord-Sotho. **S. Afr. Tydskrif vir Afrikatale**, 10 (3) (93-97).

28. Groenewald, P.S. 1991. **Sesotho sa Leboa (Honores) Dingwalo.** Unibesithi ya Tshwane.
29. Groenewald, P.S. 1992. **Dingwalo: BA (Honores).** Yunibesithi ya Tshwane.
30. Groenewald, P.S. 1992. **Sesotho sa Leboa: BA (Hons) Mongwalelo/Setaele.** Yunibesithi ya Tshwane.
31. Groenewald, P.S. 1992. **Dingwalo: BA (Hons) Sesotho sa Leboa.** Yunibesithi ya Tshwane.
32. Groenewald, P.S. 1993. **Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2.** Pretoria: Via Afrika.
33. Groenewald, P.S. 1993. **Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3.** Pretoria: Via Afrika.
34. Grove, A.P. 1957. **Beskouings oor Poësie.** Pretoria: J.L. van Schaik.
35. Harvey, P. 1967. **The Oxford Companion to English Literature.** Oxford University Press: Oxford.
36. Hawthorn, J. 1985. **Studying the Novel.** London: Edward Arnold.
37. Heese, M. le
Lawton, R. 1986. **The Owl Critic; An introduction to Literary Criticism.** Goodwood: Nasou Limited.

38. Kayser, W. 1954. Das Sprachliche Kunstwerk, Bern: Francke Verlag.
39. Kerkhoff, E.L. 1962. **Kleine deutsche Stilistik.** Bern, Munchen: Francke Verlag.
40. Kruger, L. 1988. **Sebilwane by N. Matome Fela: A Critical Analysis.** Potchefstroom.
41. Maibelo, J.R. le
ba bangwe 1994. **Direti tše nne.** Randburg: Vivlia Publishers and Booksellers.
42. Maddon, D. 1980. **A Primer of the Novel: For readers and writers:** New Jersey and London: The Scarecrow Press.
43. Marggraff, M.M. 1994. **The moral story in Zulu (1930-1955).** Thesese ya M.A. Tshwane. Yunibesithi ya Tshwane.
44. Mojalefa, D.D. 1994. **Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe.** Thesese ya M.A. Tshwane: Yunibesithi ya Tshwane.
45. Mojalefa, M.J. 1993. **Tshekatsheko ya Sebilwane bjalo ka Thetokanegelo.** Thesese ya M.A. Tshwane: Yunibesithi ya Tshwane.
46. Mojalefa, M.J. le
ba bangwe 1994. **Direti tše nne.** Randburg: Vivlia Publishers & Bookseller (Pty) Ltd.

47. Mojalefa, M.J. 1995a. **Ntlhahle ya Pele (BA) Sepedi 102.**
Tshwane. Yunibesithi ya Tshwane.
48. Mojalefa, M.J. 1995b. **Ntlhahle ya Bobedi (BA) Sepedi 202.**
Tshwane. Yunibesithi ya Tshwane.
49. Mojalefa, M.J. 1995c. **Ntlhahle ya Boraro (BA) Sepedi 302.**
Tshwane. Yunibesithi ya Tshwane.
50. Muir, E. 1963. **The Structure of the Novel.** London: The
Hogarth Press.
51. Ntuli, D.B. le
Swanepoel, C.F. 1993. **South African Literature in African
Languages.** Pretoria: Acacia Books.
52. Peck, J. le
Coyle, M. 1984. **Literary Terms and Criticism.** London:
Macmillan Education Limited.
53. Rimmon-Kenan, S. 1983. **Narrative Fiction: Contemporary Poetics.**
London: Methuen.
54. Serudu, S.M. 1990. **Dipheko tša Bagologolo.** Pretoria: De
Jager-Haum.
55. Serudu, S.M. 1989. **Koketšatsebo.** Pretoria: De Jager Haum.
56. Serudu, S.M. le
Kgobe, D.M. 1985. **Northern Sotho Study Guide for NSE 203-
Y.** Unisa: Pretoria.

57. Serudu, S.M. le
ba bangwe 1989. **Sesotho sa Leboa sa Mahlahla Mphato 10.**
Pretoria: De Jager-Haum.
58. Strachan, A. 1988. **Uthingo Lwenkosazana's Van D.B.Z.**
Ntuli: 'n Narratologiese Ondersoek.
Thesese ya Bongaka Tshwane:
Yunibesithi ya Tshwane.
59. Swanepoel, C.F. 1990. **African Literature: Approaches and**
Applications. Pretoria: De Jager-Haum.
60. Van Gorp, H. 1984. **Lexicon van Literaire Termen.**
Groningen: Noordhoff.
61. Watson, G. 1979. **The Story of the Novel.** London:
Macmillan Press Ltd.
62. Wellek, R. le
A. Warren 1973. **Theory of Literature.** Penguin.
63. Wilsmore, S.J. 1987. The role of Titles in Identifying
Literary Works. **Journal of**
Aesthetics and Art Criticism, Vol.
45.
64. 1976. **Bibele.** Great Britain: William
Collins Sons le Co Ltd Glasgow.

SUMMARY

In this dissertation, *Noto-ya Masogana* is described as a moral story. The moral story can be distinguished from the didactic story and from the picaresque.

The picaresque deals with a picaro who is the only main character. He is not presented as being trustworthy and responsible. As a result of this, this type of narrative is known as a 'Schelmroman' in German. The development of the story is simple and deals with the escapades of the picaro who goes on a journey.

The didactic story presents the reader with a lesson, while the moral story indicates that a life well led will be rewarded. A life not well led will, in turn, be punished. In this narrative, Lesibana pays for his unfaithfulness to Mamahlo. He repents and the narrative has a happy ending.

The method used in this investigation is based on an adjusted narratological model. Only the content and structure levels feature. The topic is identified as an important concept with regard to level one, the reason for this being that it influences the four different elements of the narrative, namely: characters, events time and place. Two main characters are distinguished, and the mutual relationship between them and less important characters receives attention.

Events are divided into three categories according to importance. Events are thus called either essential, appropriate or coincidental.

Two issues are relevant with regard to time; namely the moment at which an event takes place and the time which is occupied by an event.

Place has a bearing on the natural as well as the sociocultural place. The concepts theme and narrating strategies play an important role on a structural level. In the discussion of the structure of *Noto-ya-Masogana*, attention is paid to the exposition, the development, the climax and the resolution. The following techniques are relevant in this regard: motif, foreshadowing, retardation and

acceleration of time, contrast, complication, focus and cycle.

The study is conducted by comparing this novelette to the story of the Prodigal Son and to the picaresque. Attention is also drawn to the author's use of the 'Makgoweng' motif.

KEY TERMS

Picaresque

Techniques

Development

Climax

Deneunoment

Picaro

Topic

Moral

Didactic

Events

OPSOMMING

Noto-ya-Masogana word in hierdie verhandeling as 'n moraalstorie beskryf. Die moraalstorie onderskei hom van die didaktiese en die pikareske verhale.

Die pikareske verhaal handel oor die pikaro, die enigste hoofkarakter. Hy word nie as betroubaar en verantwoordelike voorgelê nie. Vandaar dat hierdie verhaalsoort in Duits as die "Schelmroman" bekend staan. Die storielyn is eenvoudig, en handel oor die eskapades van hierdie figuur wanneer hy op reis gaan.

Die didaktiese verhaal hou 'n les aan die leser voor, terwyl die moraalstorie aandui dat 'n goeie lewe beloon word, en 'n slegte lewe straf ontvang. In hierdie verhaal boet Lesibana vir sy ontrou aan Mamahlo; hy toon berou, en die verhaal eindig gelukkig.

Die werkwyse wat in hierdie ondersoek gevolg word, word op 'n aangepaste naaratologiese beskrywingsmodel gebaseer. Slegs die inhouds- en die struktuurlaag word in beskouing geneem. T.o.v. die inhoudslaag word die onderwerp as 'n belangrike begrip uitgesonder, daar dit die verhaalelemente, t.w. die karakters, die gebeure, plek en tyd beïnvloed. Twee hoof-figure word onderskei, en die onderling verband tussen hulle en die mindere karakters word behandel.

Die gebeure word in drie kategorie van belangrikheid verdeel, t.w. die noodsaaklike, die toepaslike, en die toevallige gebeurtenisse.

T.o.v. tyd word daar onderskei tussen die tydstip waarop 'n gebeurtenis plaasvind, en die tyd wat 'n gebeurtenis neem om af te loop.

Plek of ruimte het op sowel natuurlike as sociaal-kulturele ruimte betrekking.

By die ondersoek van die struktuurlaag speel die begrippe van tema en

vertelstrategie ñ belangrike rol. In die bespreking van die struktuur van ***Noto-ya-Masogana*** word afsonderlike na die eksposisie, die ontwikkeling, die hoogtepunt, en die afloop gekyk. Die tegnieke wat hier ter sprake kom, is die motief, vooruitskouing, die vertraging en versnelling van tyd, kontras, verwikkeling, fokussering en die siklus.

Die studie word afgesluit deur hierdie novelle met die verhaal van die Verlore Seun en die pikareske vertelling te vergelyk. Ook word op die outeur se gebruik van die “Makgoweng”-motief gewys.

SLEUTELTERME

Pikaresk

Tegniek

Ontwikkeling

Klimaks

Ontknoping

Pikato

Onderwerp

Moraal

Didakties

Gebeurtenisse